

TOERISME IN CIJFERS; onderbouwing bij Agenda BFE van 21 januari 2009

- de cijfers in Toerisme in Cijfers 2008 zijn ook in het verleden aanleiding geweest te discussiëren over de noodzaak van dit rapport
- de rekenkamer heeft aangegeven dat er heel veel cijfers en gegevens in staan, maar dat deze niet voor het provinciale beleid bruikbaar zijn
- uit het rapport Toerisme in Drenthe: "de groene motor" uitgebracht in opdracht van de sector: komen heel andere cijfers
- Inhoudelijk:
 - het lijkt allemaal redelijk goed te gaan, omzet stijging van 9% in 3 jaar lijkt goed, maar is zonder rekening te houden met de inflatie.
 - Over delen van Drenthe die vanouds goed presteren, maakt de GroenLinks fractie zich zorgen. Meestal spreken we dan over Zuid-oost Drenthe, maar nu blijkt Zuid-west Drenthe het slecht te doen.

De GroenLinks fractie is benieuwd naar het standpunt van andere partijen en GS of hier ook concreet wat aan moet worden gedaan. Met de gedeputeerde uit Zeeland stellen wij : "meer promotie is echt niet voldoende".

Namens GroenLinks fractie
met hartelijke groet Jan Langenkamp

Aan:
de voorzitter en leden van
provinciale staten van Drenthe

Assen, 29 oktober 2008
Ons kenmerk 44/5.10/2008012578
Behandeld door de heer R. Haverkate (0592) 36 5319
Onderwerp: Rapport Toerisme in cijfers 2008

Geachte voorzitter/leden,

Wij bieden u graag het rapport Toerisme in cijfers 2008 aan. In opdracht van de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe voert het Instituut voor Service Management (ISM) reeds sinds een aantal jaren het onderzoek Toerisme in cijfers uit. Deze studie maakt deel uit van het project Toerdata-Noord en verschijnt jaarlijks.

Bij de project- en beleidsontwikkeling is het noodzakelijk blijvend te kunnen beschikken over een consistente set van basisgegevens en onderzoeksmateriaal. Toerisme in cijfers geeft voor een reeks van jaren goed zicht op het presteren van het toeristische bedrijfsleven in Noord-Nederland.

Sinds korte tijd wordt het rapport voor aanvang van het zomerreces gepubliceerd. Zoals u echter weet heeft de Noordelijke Rekenkamer in 2007 een studie verricht naar het toeristisch beleid en de projecten. Daarbij zijn ook ten aanzien van Toerdata een aantal kritische kanttekeningen geplaatst. De provincies hebben deze opmerkingen ter harte genomen en zijn in overleg gegaan met de uitvoerder. Dit heeft geleid tot een aanpassing van de methodiek, waarmee zoveel als mogelijk tegemoet wordt gekomen aan de visie van de Rekenkamer en tegelijkertijd geen trendbreuken ontstaan met de cijferreeks voor de afgelopen jaren. Dit, in combinatie met personele wisselingen bij het uitvoerende bureau, hebben ertoe geleid dat verschijning voor de zomervakantie geen haalbare kaart bleek. Onze intentie blijft echter onverminderd om de komende jaren het rapport weer voor het zomerreces te laten verschijnen.

Samenvattend levert het onderzoek het volgende beeld op voor de Drentse toeristische sector in 2007.

- De werkgelegenheid in de sector Toerisme is het afgelopen jaar met 3,7% gegroeid. Met deze substantiële stijging doet Drenthe het beter dan landelijk.
- Het aantal toeristische overnachtingen is met 7,2 fors toegenomen. Binnen het verblijfstoerisme is duidelijk een verschuiving richting het meer exclusieve segment zichtbaar, want de groei wordt volledig gerealiseerd door de verhuur van recreatiewoningen en meer overnachtingen binnen hotels/pensions. Het aantal overnachtingen in de campingbranche daarentegen neemt al sinds meerdere jaren af. Dit is een weerspiegeling van de behoefte van de toerist aan meer kwaliteit.
- Het bezoek aan dagattracties is afgelopen jaar gestegen. Ook het Dierenpark in Emmen kent voor het eerst sinds een aantal jaren weer een (kleine) stijging. Het feit dat het Dierenpark vanwege haar ligging weinig uitbreidingsinvesteringen kan verrichten, blijft echter een structureel probleem. Binnen de gehele planvorming ten aanzien van de binnenstedelijke herontwikkeling van Emmen vormt uitplaatsing dan ook een centraal onderdeel.

Toerisme blijft belangrijk als bron van werkgelegenheid, niet in de laatste plaats voor de plattelandskernen. In het beleid krijgt de sector daarom volop aandacht. Niet alleen in directe zin door subsidiëring van projecten, maar ook in meer algemene zin door de verbreding van de Drentse marketing- en promotiecampagne, met als doel Drenthe (nog) steviger op de kaart te zetten.

Hoogachtend,

gedeputeerde staten van Drenthe,

, secretaris

, voorzitter

Bijlage(n):
ga.coll.

Toerisme in Cijfers

2003 – 2007

Toerdata Noord is een samenwerkingsverband op toeristisch–recreatief gebied van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe. De uitvoering is in handen van het Instituut Service Management.

INSTITUUT SERVICE MANAGEMENT

T.a.v. Toerdata Noord

Postbus 1298

8900 CG Leeuwarden

tel: 058 – 244 1550

fax: 058 – 244 1501

M. de Haas
drs. P.H. Huig

Samenvatting

Toeristische overnachtingen in 2007

Het totale aantal toeristische overnachtingen is in Noord-Nederland in vergelijking met het jaar 2006 met 2,4% toegenomen (509.000 overnachtingen) en bedraagt 21,8 miljoen overnachtingen in 2007. De stijging van het aantal overnachtingen is alleen waargenomen in Drenthe (+ 7,2%), In Friesland bleef het aantal overnachtingen nagenoeg gelijk en in Groningen daalde het aantal overnachtingen met ruim 3%. In vrijwel alle sectoren daalde het aantal overnachtingen licht, de overnachtingen op toeristische plaatsen (kampeerterrainen) daalde vrij fors met 5,8%. De stijging van het aantal overnachtingen vindt plaats in de sectoren logies & ontbijt en met name de recreatiewoningen. De stijging van het aantal overnachtingen in recreatiewoningen was fors en betrof 14,8%. Door deze stijging komt het totaal aantal overnachtingen in de drie noordelijke provincies ook hoger uit dan vorig jaar.

Voor een vergelijking met nationale cijfers zijn gegevens van het CBS voorhanden. Het CBS brengt echter slechts een deel van de toeristische markt in beeld. Om de cijfers van Toerdata Noord te kunnen vergelijken met de landelijke cijfers van het CBS, moeten de overnachtingen van de watersport, de vaste kampeerplaatsen, logies/ontbijt en de tweede woningen van de totale overnachtingen van Toerdata Noord worden afgetrokken. Het CBS laat deze vier categorieën namelijk buiten beschouwing bij het berekenen van haar gegevens.

Het CBS heeft berekend dat er in heel Nederland in 2007 88,3 miljoen overnachtingen hebben plaatsgevonden, waarvan 11,7 miljoen in de drie noordelijke provincies. Hieruit blijkt dat het CBS, voor zover het toeristische overnachtingen betreft, 45% van de markt buiten beschouwing laat. Ten opzichte van 2006 is er volgens het CBS een toename van het aantal overnachtingen in Nederland waargenomen van 4,6%, terwijl de toename in Noord-Nederland een stuk kleiner was (+ 0,5%). De stijging van het aantal toeristische overnachtingen in Noord-Nederland is (volgens het CBS) kleiner dan in de rest van het land.

Toeristisch-recreatieve werkgelegenheid

De totale toeristisch-recreatieve werkgelegenheid in Noord-Nederland is in 2007 met 4% vrij fors gestegen tot ruim 50.000 banen. Ook in 2006 was er sprake van een (lichte) stijging van het aantal banen (+0,5%) ten opzichte van het voorafgaande jaar. De stijging van het aantal banen is zichtbaar in alle drie provincies (Groningen + 4.3%, Friesland + 4.1% en Drenthe + 3.6%).

De sector recreatie en toerisme heeft in Noord-Nederland een aandeel van 7,2% van de totale werkgelegenheid. In Groningen is dit aandeel lager (6,0%). In Friesland (7,9%) en Drenthe (7,5%) ligt dit aandeel hoger.

Hotels

Het aantal geregistreerde hotels in Noord-Nederland is ten opzichte van het jaar 2006 met acht hotels afgenomen. De beddencapaciteit is nagenoeg gelijk gebleven (16.657). De bezettingsgraad in Noord-Nederland is eveneens nagenoeg gelijk gebleven (38,4%). Er zijn wel verschillen waargenomen in de drie provincies. In Groningen is de bezettingsgraad gedaald (2,8 procentpunt), in Drenthe steeg de bezettingsgraad (1,7 procentpunt) en in Friesland steeg de bezettingsgraad licht met 0,7 procentpunt. Het aantal hotelovernachtingen in de hotelsector in de drie noordelijke provincies bleef ook nagenoeg gelijk (2.372.000 overnachtingen). In Drenthe in Friesland is er een stijging geregistreerd en in Groningen daalde het aantal overnachtingen.

Logies- en ontbijtadressen

Vergeleken met het jaar ervoor zijn er in 2007 20 logies- en ontbijtadressen minder geregistreerd. Het aantal overnachtingen is daarentegen in Noord-Nederland vrij fors toegenomen (9,6%) tot 194.000. In Groningen was deze stijging, relatief gezien, het sterkst (21,2%), gevolgd door Drenthe (6,4%) en Friesland (6,2%).

Erfgoedlogiesadressen

Ongeveer één op de zes logiesverstrekkers in Noord-Nederland (hotel + logies en ontbijt) betreft een erfgoedlogiesadres. In Groningen is één op de vier verstrekkers een erfgoedlogiesadres en in Drenthe ruim één op zes, terwijl in Friesland één op de tien adressen een erfgoedlogiesadres is. De bezettingsgraad van de erfgoedlogiesadressen is 25,8%. Dit is lager dan de hotelsector (38,4%), maar duidelijk hoger dan de bezettingsgraad van de reguliere logies- en ontbijtadressen.

Kampeerterreinen

In het jaar 2007 is het aantal geregistreerde kampeerterreinen met 2 stuks afgenomen tot 802. Het aantal beschikbare standplaatsen op kampeerterreinen is nagenoeg gelijk gebleven en bedraagt in 2007 56.541 stuks. Het totaal aantal overnachtingen (zowel op vaste als op toeristische standplaatsen) in de kampeersector is in Noord-Nederland in 2007 afgenomen. Deze daling was het sterkst op toeristische standplaatsen (- 5,8%) maar ook op de vaste standplaatsen is er een daling geconstateerd (- 2,8%). De afname van het aantal overnachtingen op toeristische plaatsen was het sterkst in Friesland (- 8,5%). In Drenthe en Groningen betrof de afname respectievelijk - 4,4% en - 3,8%. De bezettingsgraad op toeristische standplaatsen daalde met één procentpunt en bedroeg in 2007 14,2%. Deze daling was in Friesland het sterkst (- 1,6). Ook de verhuurgraad (op vaste standplaatsen) daalde in 2007 tot 91,4%.

Recreatiewoningen

Het aantal verhuurwoningen is in Noord-Nederland in 2007 met 7,2% flink gestegen en bedraagt in 2007 18.463 stuks. De verhuurgraad is eveneens gestegen (+ 2,2 procentpunt) en bedraagt in 2007 41,1%. Het aantal berekende overnachtingen in recreatiewoningen in Noord-Nederland is fors gestegen (14,8%). Eén van de verklaringen hiervoor is de capaciteitsuitbreiding (aantal woningen) in de sector. Een andere verklaring is dat uit de verzamelde gegevens is gebleken dat een behoorlijk aantal bungalowparken een goed jaar hebben gehad in 2007. In Groningen daalde het aantal overnachtingen licht, in Friesland steeg het aantal overnachtingen met 7,6%. In Drenthe was de stijging in het aantal overnachtingen het sterkst (+ 26%). Ook bij tweede woningen is een stijging waargenomen in het aantal overnachtingen (+ 1,6%) in Noord-Nederland.

Groepsaccommodaties

Het aantal groepsaccommodaties in Noord-Nederland is ten opzichte van voorafgaand jaar gelijk gebleven (313 stuks). De beddenscapaciteit van deze categorie is licht gedaald tot 18.318 bedden. In 2007 is de bezettingsgraad licht gedaald (- 1 procentpunt). Het aantal overnachtingen in Noord-Nederland is in 2007 licht afgenomen (- 2,8%) en bedraagt 1.359.000. Deze afname is alleen in Friesland geregistreerd, de overige twee provincies hadden te maken met een gelijk aantal overnachtingen ten opzichte van het jaar ervoor. De bezettingsgraad daalde dan ook alleen in Friesland (- 1,6 procentpunt). De overige twee provincies hadden te maken met een identieke bezettingsgraad dan wel een minieme toename van de bezettingsgraad.

Watersport

In 2007 zijn er in Friesland ongeveer 500 ligplaatsen meer geregistreerd dan het jaar ervoor. Dit betreft voornamelijk vaste ligplaatsen. De verhuurgraad van vaste ligplaatsen (jachthavens) is in Noord-Nederland met ruim 1 procentpunt toegenomen en bedraagt 87,5%. In 2007 zijn er voor deze categorie in Friesland 2,3% meer overnachtingen berekend. Het aantal berekende overnachtingen in Noord-Nederland in jachthavens bedraagt in 2007 1.383.000. In Noord-Nederland is in de categorie bootverhuur het aantal overnachtingen (wordt alleen berekend over de kajuitmotor- en kajuitzeilboten) gedaald met 10,4%. Alle categorieën bootverhuurders (open zeilboten, kajuitmotorboten, kajuitzeilboten en platbodemboten) die door Toerdata Noord onderscheiden worden, hebben te maken gehad met een achteruitgang in het aantal verhuurdagen. Het aantal brug- en sluispassages in Noord-Nederland is in 2007 gedaald (-5,8%). Deze afname komt volledig voor rekening van Friesland. Een belangrijke oorzaak daarvan was de aanleg in 2007 van een aquaduct ter vervanging van de Jeltslootbrug (drukste telpunt) en de aanleg van een nieuwe spoorbrug bij Akkrum. In Groningen is het aantal brug- en sluispassages met 11,5% gestegen.

Dagattracties

De dagattracties in Noord-Nederland hebben in 2007 gemiddeld meer bezoekers gehad dan het jaar ervoor (+ 1,7%). In Friesland is een afname geregistreerd van 1,7%, terwijl het aantal bezoekers in Groningen (+ 2,5%) en Drenthe (+ 4,3%) is toegenomen. De best bezochte dagattractie in Noord-Nederland is al jarenlang het Dierenpark Emmen (1.200.000).

Evenementen

In 2007 was Koninginnedag in Groningen het drukst bezochte evenement in Noord-Nederland (200.000 bezoekers). Op de tweede plaats staat de feestweek in Zuidlaren (Drenthe) met 160.000 bezoekers. In Friesland zijn de Harlinger Visserijdagen het drukst bezocht (150.000 bezoekers).

Bestedingen

De totale toeristische bestedingen in Noord-Nederland zijn in het jaar 2007 geraamd op ruim € 2,0 miljard. In Groningen is in totaal € 533 miljoen besteed, in Friesland € 878 miljoen en in Drenthe € 639 miljoen. Bijna 40% is besteed door verblijfstoeristen. Dit aandeel loopt overigens nogal uiteen per provincie. Groningen krijgt relatief meer inkomsten uit het dagtoerisme, Friesland relatief meer uit verblijfstoerisme en Drenthe benadert het meest het gemiddelde Noord-Nederlandse beeld.

De resultaten van Toerisme in Cijfers zijn afkomstig uit een database met gegevens van ruim 2800 toeristisch-recreatieve bedrijven in Groningen, Friesland en Drenthe. Er wordt gestreefd naar volledigheid van de database door jaarlijkse actualisering van het adressenbestand. Daarnaast is onder andere gebruik gemaakt van gegevens van het CBS, het NRIT, Respons Evenementenmonitor, Provinciale Werkgelegenheidsregisters en LISA.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	15
1.1	Het project Toerdata Noord	15
1.2	Onderzoeksopzet Toerisme in Cijfers.....	15
1.3	Leeswijzer Toerisme in Cijfers 2008.....	16
1.4	Verklaring verschillen Toerisme in Cijfers en CBS–statistiek.....	19
2	Overnachtingen in Noord–Nederland.....	21
2.1	Inleiding	21
2.2	Overnachtingen per provincie.....	21
2.3	Vergelijking noordelijk en landelijk cijfermateriaal.....	22
2.4	Het weer in 2007.....	27
3	Werkgelegenheid.....	28
3.1	Inleiding	28
3.2	Totale toeristisch–recreatieve werkgelegenheid.....	28
	Werkgelegenheid in de watersport in Friesland.....	36
3.3	Economische betekenis recreatie en toerisme	37
4	Bestedingen	38
4.1	Inleiding	38
4.2	Bestedingen dagtoeristen in Noord–Nederland.....	38
4.3	Bestedingen verblijfstoeristen in Noord–Nederland.....	38
	Verblijfsrecreatie.....	42
4.4	Inleiding	42
4.5	Hotels en pensions	42
4.6	Logies en ontbijt.....	50
4.7	Erfgoedlogies.....	52
4.8	Kampeerterreinen	54
4.9	Recreatiewoningen.....	62
4.10	Groepsaccommodaties.....	70
5	Watersport	76
5.1	Inleiding	76
5.2	Jachthavens.....	76
5.3	Jachtverhuur	82
5.4	Chartervaart.....	86
5.5	Brug– en sluitstellingen.....	88

6	Dagattracties en Evenementen	92
6.1	Inleiding	92
6.2	Dagattracties.....	92
6.3	Evenementen.....	100
7	Tabellenboek	104

Lijst met tabellen

Tabel 1	— Verschillen CBS / Toerdata Noord met betrekking tot de gehanteerde onderzoeksofzet	19
Tabel 2	— Totale aantal overnachtingen (x 1000) naar verblijfs categorie en provincie (2005–2007).....	24
Tabel 3	— Totale aantal overnachtingen per regio over 2007	25
Tabel 4	— Werkgelegenheid (fulltime + parttime) in de sector R&T naar deelsector, 2007	29
Tabel 5	— Werkgelegenheidsontwikkeling (fulltime + parttime) watersport, 2003–2007..	36
Tabel 6	— Schatting van het totale economische belang van R&T (fulltime + parttime banen) in 2007.....	37
Tabel 7	— Totale uitgaven dagtoeristen in Noord–Nederland in 2007.....	38
Tabel 8	— Totale uitgaven verblijfstoeristen in Noord–Nederland naar accommodatievorm, 2005-2007 (x 1 mln.).....	39
Tabel 9	— Totale uitgaven dag- en verblijfstoeristen in Noord–Nederland in 2007	40
Tabel 10	— Methode en bronnen.....	40
Tabel 11	— Jachtverhuur: Aantal verhuurdagen per boottype, 2003–2007	83
Tabel 12	— Aantal overnachtingen chartervaart, 2001–2005.....	86
Tabel 13	— Brug- en sluisstellingen recreatievaart 2003–2007, geïndexeerd (2003 = 100)..	88
Tabel 14	— De drie drukste passagepunten in Groningen	89
Tabel 15	— De drie drukste passagepunten in Friesland	89
Tabel 16	— De drie drukste passagepunten in Drenthe	90
Tabel 17	— Aantal dagattracties met meer dan 500 bezoekers in Noord–Nederland per categorie, 2007.....	93
Tabel 18	— Bezoekersaantallen dagattracties per provincie, geïndexeerd, 2003–2007	93
Tabel 19	— Bezoekersaantallen dagattracties per categorie, geïndexeerd, 2003–2007....	94
Tabel 20	— Tien best bezochte dagattracties in Groningen, 2003–2007.....	95
Tabel 21	— Tien best bezochte dagattracties in Friesland, 2003–2007.....	96
Tabel 22	— Tien best bezochte dagattracties in Drenthe, 2003–2007.....	97
Tabel 23	— Tien best bezochte dagattracties in Noord–Nederland, 2003–2007	98
Tabel 24	— Vijf best bezochte evenementen in Groningen, 2007	100
Tabel 25	— Vijf best bezochte evenementen in Friesland, 2007	101
Tabel 26	— Vijf best bezochte evenementen in Drenthe, 2007	101

Lijst met grafieken

Grafiek 1	— Totale aantal overnachtingen (x 1000) in Noord-Nederland per provincie, 2007	21
Grafiek 2	— Ontwikkeling marktaandeel overnachtingen van logiesaccommodaties ten opzichte van Nederland, 2003–2007 [Bron: CBS].....	22
Grafiek 3	— Ontwikkeling totale overnachtingen in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)	23
Grafiek 4	— Werkgelegenheidsontwikkeling R&T, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)	29
Grafiek 5	— Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Groningen, 2003–2007	30
Grafiek 6	— Samenstelling sector R&T Groningen, 2007	31
Grafiek 7	— Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Friesland, 2003–2007	32
Grafiek 8	— Samenstelling sector R&T Friesland, 2007	33
Grafiek 9	— Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Drenthe, 2003–2007	34
Grafiek 10	— Samenstelling sector R&T Drenthe, 2007	35
Grafiek 11	— Capaciteitsontwikkeling (aantal bedden) hotels/pensions Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100).....	43
Grafiek 12	— Trendontwikkeling van de gemiddelde bezettingsgraad van hotels/pensions in Noord-Nederland, 2003–2007	44
Grafiek 13	— Aantal hotels in Noord-Nederland per provincie, 2007.....	44
Grafiek 14	— Hotelovernachtingen in Groningen (x 1000), 2007	45
Grafiek 15	— Hotelovernachtingen in Friesland (x 1000), 2007	46
Grafiek 16	— Hotelovernachtingen in Drenthe (x 1000), 2007	47
Grafiek 17	— Aantal logies- en ontbijtadressen in Noord-Nederland per provincie, 2007	50
Grafiek 18	— Aantal erfgoedlogiesadressen in Noord-Nederland per provincie, 2007	52
Grafiek 19	— Trendontwikkeling van de gemiddelde bezettingsgraad van erfgoedlogiesadressen in Noord-Nederland, 2003–2007	53
Grafiek 20	— Capaciteitsontwikkeling (totale aantal standplaatsen) kampeerterreinen in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)	54
Grafiek 21	— Gemiddelde bezettingsgraad toeristische standplaatsen in Noord-Nederland, 2007	55
Grafiek 22	— Gemiddelde verhuurgraad vaste standplaatsen in Noord-Nederland, 2007	55
Grafiek 23	— Aantal kampeerterreinen in Noord-Nederland per provincie, 2007	56
Grafiek 24	— Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Groningen, 2007...	57
Grafiek 25	— Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Friesland, 2007.....	58
Grafiek 26	— Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Drenthe, 2007	59
Grafiek 27	— Capaciteitsontwikkeling (verhuur- en tweede woningen) recreatieparken in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)	62
Grafiek 28	— Gemiddelde bezettingsgraad verhuurwoningen in Noord-Nederland, 2003-2007	63
Grafiek 29	— Aantal recreatieparken in Noord-Nederland per provincie, 2007.....	64
Grafiek 30	— Overnachtingen verhuurwoningen in Groningen (x 1000), 2007.....	65
Grafiek 31	— Overnachtingen verhuurwoningen in Friesland (x 1000), 2007.....	66
Grafiek 32	— Overnachtingen verhuurwoningen in Drenthe (x 1000), 2007.....	67
Grafiek 33	— Capaciteitsontwikkeling (aantal bedden) groepsaccommodaties in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100).....	70

Grafiek 34	— Gemiddelde bezettingsgraad groepsaccommodaties in Noord-Nederland, 2007	71
Grafiek 35	— Aantal groepsaccommodaties in Noord-Nederland per provincie, 2007.....	71
Grafiek 36	— Overnachtingen groepsaccommodaties in Groningen, 2007	72
Grafiek 37	— Overnachtingen groepsaccommodaties in Friesland, 2007	73
Grafiek 38	— Overnachtingen groepsaccommodaties in Drenthe, 2007	74
Grafiek 39	— Capaciteitsontwikkeling (aantal ligplaatsen) jachthavens in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100).....	76
Grafiek 40	— Gemiddelde verhuurgraad jachthavens in Noord-Nederland, 2007	77
Grafiek 41	— Aantal jachthavens in Noord-Nederland per provincie, 2007	78
Grafiek 42	— Overnachtingen jachthavens in Friesland (x 1000), 2007	79
Grafiek 43	— Capaciteitsontwikkeling bootverhuurders (aantal boten) in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100).....	82
Grafiek 44	— Aantal verhuurboten in het Friese Merengebied en de Friese IJsselmeerkust, 2007	84

1 Inleiding

1.1 Het project Toerdata Noord

De werkgroep Toerdata Noord publiceert vanaf 1996 een analyse van de vraag- en aanbodzijde van toerisme in Groningen, Friesland en Drenthe. Sinds 2000 is de uitvoering van de onderzoeken en de rapportage van Toerdata Noord in handen van het Instituut Service Management. De provincies Groningen, Friesland en Drenthe zijn opdrachtgever en hebben zitting in de werkgroep Toerdata Noord.

Toerdata Noord maakt de volgende rapporten:

Consumentenonderzoek Toerisme (één keer per drie jaar)

Het Consumentenonderzoek geeft een beschrijving van het profiel, het keuze-, boekings- en vakantiegedrag en de waardering van toeristen die hun vakantie in Groningen, Friesland of Drenthe hebben doorgebracht.

Toerisme in Cijfers (jaarlijks)

Het rapport Toerisme in Cijfers geeft een overzicht van de capaciteit, bezettingsgraad, overnachtingscijfers van de logiesverstrekkers (kampeerterreinen, hotels, etc.) in Noord-Nederland. Daarnaast wordt aandacht besteed aan toeristische werkgelegenheid, bestedingen en watersport. Tot slot komen de bezoekersaantallen van dagattracties en evenementen aan bod.

1.2 Onderzoekopzet Toerisme in Cijfers

In het begin van het jaar is een vragenformulier naar alle ondernemers gestuurd, die zijn opgenomen in de Toerdata Noord database enkele maanden later gevolgd door een rappel. De bedrijven, die na de rappel nog niet hebben meegewerkt worden gebeld en / of gemaïld. Door deze acties plus de toenemende naamsbekendheid van het onderzoek neemt de respons jaarlijks toe. In 2008 heeft ongeveer 70% van de kleine 3000 aangeschreven bedrijven gereageerd. Dit varieert per categorie.

1.3 Leeswijzer Toerisme in Cijfers 2008

Toerisme in Cijfers 2008 is de dertiende rapportage in deze reeks van Toerdata Noord. Er zijn gegevens gepresenteerd over de werkgelegenheid, de capaciteit, de bezettingsgraad en het aantal overnachtingen in de toeristisch–recreatieve sector. Cijfers in dit rapport hebben betrekking op de periode van 2003 tot en met 2007, waarbij trendvergelijkingen worden gemaakt met het basisjaar (2003).

Toerdata Noord definieert de volgende toeristische categorieën.

1 Verblifsrecreatie

- Hotels / pensions
- Logies / ontbijt
- Erfgoedlogies
- Kampeerterrinen
- Recreatiewoningen
- Groepsaccommodaties

2 Watersport

- Jachthavens
- Jachtverhuur
- Brug- en sluisstellingen
- Chartervaart

3 Dagattracties

- Attractiepark
- Ambacht
- Dierentuin
- Kartbaan
- Museum
- Zwembaden / sportaccommodaties
- Overig

4 Evenementen

- Beeldende Kunst
- Maatschappij / Sociaal / Cultuur
- Podiumkunsten
- Sport
- Vakbeurs

1.3.1 Regionale indeling

Het cijfermateriaal is per toeristenregio samengesteld. Groningen, Friesland en Drenthe zijn onderverdeeld in onderstaande twaalf regio's. Achter in het rapport is een uitklapbare overzichtskaart te vinden met de regio's en bijbehorende gemeenten.

Groningen

West–Groningen
Groningen–Haren
Eemsmond
Oost–Groningen

Friesland

Waddeneilanden
Friese Merengebied
Friese IJsselmeerkust
Zuidoost–Friesland
Overig Friesland

Drenthe

Noordmidden–Drenthe
Zuidwest–Drenthe
Zuidoost–Drenthe

1.3.2 Terugwerkende kracht

De Noordelijke Rekenkamer heeft in een recente evaluatie kritische opmerkingen geplaatst bij de cijfers van Toerdata Noord¹. De kritiek betreft vooral het feit dat cijfers met terugwerkende kracht worden aangepast. De door de Noordelijke Rekenkamer gedane constatering is correct, maar het is een bewuste en onvermijdbare keuze. Het belangrijkste doel van de Toerdata Noord gegevens is om de ontwikkelingen in de toeristische en recreatieve sector in Noord-Nederland in kaart te brengen. Daar waar *op basis van nieuwe informatie* evident is dat cijfers voor oudere jaren incorrect zijn, vindt bijstelling plaats. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als bij de jaarlijkse update van de database blijkt dat nieuwe bedrijven zijn opgespoord die al een tijdje bestaan, of bedrijven die al een paar jaar niet reageren blijken te zijn verdwenen.

Star vasthouden aan de waarden uit eerdere publicaties, zou leiden tot foute groei- en krimpindicaties. Wel is getracht om forse fluctuaties in de cijfers voor voorgaande jaren zoveel mogelijk te reduceren. Daarom is gekozen voor een aantal wijzigingen in methodiek, waarmee zoveel mogelijk tegemoet wordt gekomen aan de opmerkingen van de noordelijke rekenkamer, en tegelijkertijd toch het hoofddoel (i.c. goede indicaties van de ontwikkelingen) geen geweld wordt aangedaan. Het onderstaande kader geeft een overzicht van de aanpassingen.

Een in een bepaald jaar vastgestelde bezettingsgraad wordt “bevroren” en niet meer veranderd in volgende TIC-publicaties;

Capaciteitsgegevens worden wél blijvend met terugwerkende kracht aangepast (o.a. voor ontdekte “nieuwe” bedrijven die al jaren blijken te bestaan, of bedrijven die al sinds jaren een functieverandering hebben ondergaan);

Non-respons wordt niet meer opgehoogd op basis van de berekende bezettingsgraden van de betreffende regio, maar op basis van de bezettingsgraad van de gehele provincie;

Niet-responderende (grote) bedrijven, waarvan vastgesteld is dat ze nog wel bestaan, krijgen niet de waarde “0”, maar de opgave van dat bedrijf uit het voorgaande jaar;

Extra aandacht wordt besteed aan de controle van de nieuwe respons t.o.v. die van het vorige jaar op onevenwichtigheden in de cijfers en daarover wordt navraag gedaan bij de betreffende bedrijven.

1.3.3 Aandachtspunten

- Bij het bestuderen van de resultaten moet rekening gehouden worden met het feit dat in bepaalde gevallen de absolute aantallen klein zijn. Dit kan voorkomen bij regioanalyses. Een grote relatieve groei kan in absoluut aantal gering zijn.
- In dit rapport worden in de meeste gevallen relatieve veranderingen beschreven. De absolute dalingen en stijgingen van de verschillende thema's zijn af te lezen van de tabellen in de bijlagen.
- De bedrijven waarvan gegevens zijn verwerkt in dit onderzoek zijn bedrijven die geregistreerd staan in de database van Toerdata Noord. Er wordt gestreefd naar volledigheid van de database door jaarlijkse actualisering van het adressenbestand.

¹ Noordelijke Rekenkamer, *Toerisme en recreatie in Drenthe resp. Groningen resp. Fryslan*, 2008

- In het voorjaar van 2007 hebben veel update-werkzaamheden plaatsgevonden, vooral in de sectoren Bed & Breakfast en campings. Hieruit is gebleken dat er de afgelopen jaren veel minicampings zijn bijgekomen in Noord-Nederland.
- Relatieve verschillen in het aantal overnachtingen zijn berekend op basis van de onafgeronde cijfers uit het databestand. Absolute overnachtingscijfers zijn in het rapport afgerond op duizendtallen.
- Met ingang van deze editie worden bezettingsgraden in percentages weergegeven, met één cijfer achter de komma.

1.3.4 Opbouw van het rapport

In hoofdstuk twee zijn de totale overnachtingen van alle verblijfscategorieën en de watersport beschreven. Het daaropvolgende hoofdstuk gaat nader in op de werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector. In hoofdstuk vier komen de toeristisch-recreatieve bestedingen aan de orde. Vervolgens komen in hoofdstuk vijf de capaciteit en de overnachtingscijfers met betrekking tot de verschillende verblijfscategorieën aan bod. Hoofdstuk zes beschrijft de categorie watersport. Hierin wordt naast de jachthavens en bootverhuurders ook aandacht besteed aan de brug- en sluistellingen en chartervaart. Tot slot zijn in hoofdstuk zeven de bezoekersaantallen van dagattracties en evenementen in Noord-Nederland gepresenteerd. Achterin het rapport is vanaf pagina 104 een tabellenboek te vinden.

1.4 Verklaring verschillen Toerisme in Cijfers en CBS–statistiek

Er zijn net als vorig jaar enkele verschillen met vergelijkbare rapportages van het CBS. Deze verschillen zijn verklaard in onderstaande tabel.

Tabel 1 — **Verschillen CBS / Toerdata Noord met betrekking tot de gehanteerde onderzoeksozpet**

	Toerdata Noord	CBS: het gebruik van logiesaccommodaties
Onderzoeksmethode	Integraal	Gestratificeerd (regio, type en grootte); steekproef (ca 30%)
Hotels	Geen ondergrens	Ondergrens (>5 slaappleatsen)
Logies en ontbijt	Onderdeel van het onderzoek	Geen onderdeel van het onderzoek
Toeristische standplaatsen	Geen ondergrens 4 slaappleatsen per standplaats	Ondergrens (>20 standplaatsen) 5 slaappleatsen per standplaats
Vaste standplaatsen	Onderdeel van het onderzoek	Geen onderdeel van het onderzoek
Huurbungalows	Geen ondergrens	Alleen complexen met >20 slaappleatsen
Tweede woningen	Onderdeel van het onderzoek	Geen onderdeel van het onderzoek
Groepsaccommodatie	Geen ondergrens	Ondergrens (>20 slaappleatsen)
Watersport	Verhuur jachten, slaappleatsen	1x per 3 jaar statistiek watersport
Seizoen	Standaard openingstijden ²	Maatwerk openingstijden
Respons	2800 bedrijven, respons 70%	Minimaal 75% per cel, bedrijven
Frequentie	Jaarlijks	Maandelijks

Bron: Toerdata Noord, CBS

Uit bovenstaande tabel blijkt dat Toerdata Noord een groter deel van de toeristische sector in beeld brengt. Naast de hierboven genoemde verschillen publiceert Toerdata Noord cijfermateriaal per provincie en regio, opgesplitst naar verblijfs categorie. Dit concept is uniek in Nederland. Vanaf eind 2007 kunnen gemeenten gemeenterapporten aanvragen bij Toerdata Noord.

² Toerdata Noord houdt alleen bij campings rekening met seizoensopeningstijden.

2 Overnachtingen in Noord-Nederland

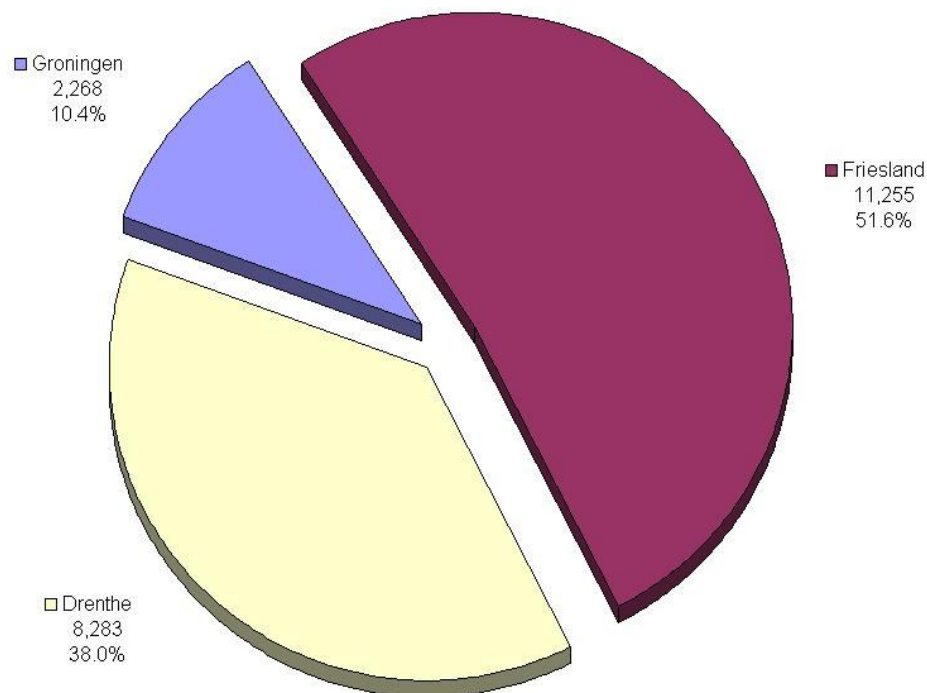
2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zijn alle overnachtingscijfers van de verschillende logiesverstrekkende ondernemingen (inclusief watersport) samengevoegd. Het geeft een totaalbeeld van het aantal overnachtingen per jaar, uitgesplitst naar provincie. Op de volgende bladzijden zijn de overnachtingscijfers te vinden, uitgesplitst naar regio en jaar. Tevens wordt het marktaandeel van toerisme, volgens gegevens van het CBS, in Noord-Nederland weergegeven.

2.2 Overnachtingen per provincie

Uit het onderstaande cirkeldiagram blijkt dat Friesland in 2006 ruim de helft (51,6%) van het aantal overnachtingen voor zijn rekening neemt. In Drenthe vindt 38,0% van het aantal overnachtingen plaats en in Groningen 10,4% (was vorig jaar nog 11,2%). Volgens het CBS vindt in 2006 48,2% van de overnachtingen plaats in Drenthe; 40,4% in Friesland en 11,5% in Groningen.

Grafiek 1 — **Totale aantal overnachtingen (x 1000) in Noord-Nederland per provincie, 2007**

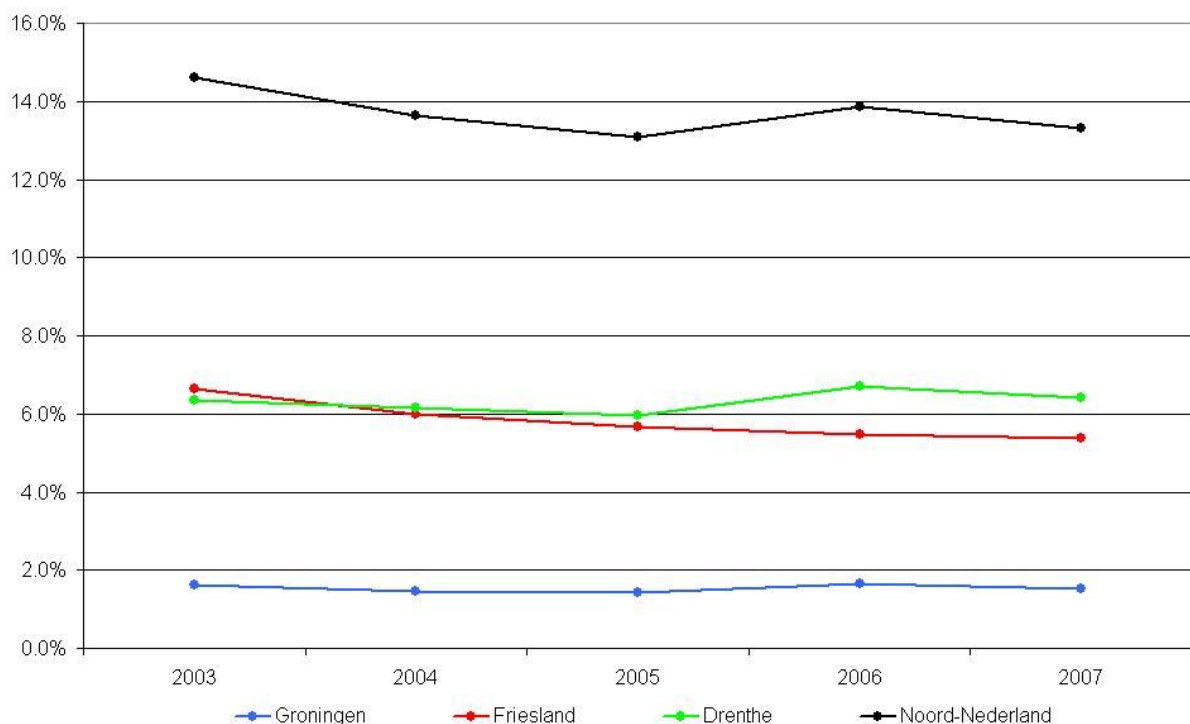

2.3 Vergelijking noordelijk en landelijk cijfermateriaal

Het CBS heeft in het rapport “Toerisme in Nederland: Het gebruik van logiesaccommodaties” berekend dat er in heel Nederland 88,3 miljoen overnachtingen hebben plaatsgevonden in 2007. Vergeleken met 2006 betekent dit een landelijke toename van 4,6%. In Noord-Nederland zijn door het CBS 11,7 miljoen overnachtingen geteld, een stijging van 0,5% ten opzichte van 2006. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de stijging van het aantal toeristische overnachtingen in Noord-Nederland volgens het CBS een stuk kleiner is dan in de rest van het land. In onderstaande grafiek is ook af te lezen dat het marktaandeel van Noord-Nederland kleiner is geworden.

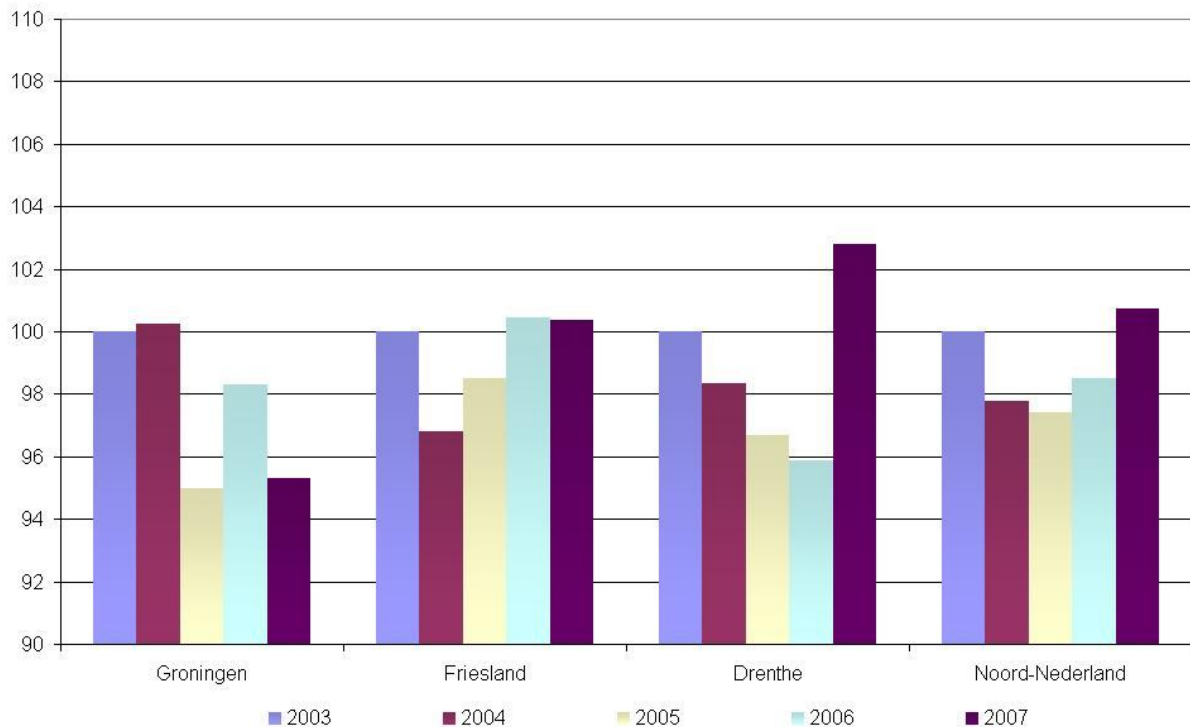
Om de cijfers van het CBS te kunnen vergelijken met de berekeningen van Toerdata Noord, moeten de overnachtingen van de watersport, de vaste kampeerplaatsen, logies / ontbijt en de tweede woningen van de totale overnachtingen worden afgetrokken. Het CBS laat deze 4 categorieën buiten beschouwing bij het berekenen van haar gegevens (zie voor uitleg van de verschillen hoofdstuk 1.4). Zonder de vier beschreven categorieën zijn er volgens Toerdata Noord 14,3 miljoen overnachtingen geregistreerd. Dit cijfer verschilt met het cijfer van het CBS (11,7 miljoen). In paragraaf 1.4 (bladzijde 18) komen de verschillen tussen Toerdata Noord en het CBS aan bod.

Grafiek 2 — **Ontwikkeling marktaandeel overnachtingen van logiesaccommodaties ten opzichte van Nederland, 2003–2007 [Bron: CBS]**

Bovenstaande grafiek is gebaseerd op cijfers van het CBS, aangezien Toerdata Noord geen cijfers van heel Nederland bijhoudt. In de grafiek is af te lezen dat het aandeel van de drie noordelijke provincies in de afgelopen vijf jaar is teruggelopen van 14,7% naar 13,3% in 2007, na een korte opleving in 2006. In alle provincies liep het marktaandeel in 2007 terug.

Grafiek 3 — **Ontwikkeling totale overnachtingen in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)**

Het totale aantal overnachtingen in Noord-Nederland is in 2007 ten opzichte van voorafgaand jaar met 2,4% toegenomen tot 21,8 miljoen overnachtingen. Alleen in Drenthe is het aantal overnachtingen behoorlijk toegenomen (+7,2% tot ruim 8,2 miljoen). In Friesland is het aantal overnachtingen nagenoeg gelijk gebleven (11,2 miljoen). In Groningen is het aantal overnachtingen met 3,1% gedaald en bedraagt hier 2,2 miljoen. Ten opzichte van 2006 is het aantal overnachtingen in Noord-Nederland met 2,4% is gestegen. Dit komt voornamelijk door de flinke stijging (7,7%) die in Drenthe is geregistreerd.

Tabel 2 — **Totale aantal overnachtingen (x 1000) naar verblijfscategorie en provincie (2005–2007)**

2005	Groningen	Friesland	Drenthe	Totaal
Hotel/Pension	523	1.195	609	2.327
Logies en Ontbijt	35	88	51	175
Kampeerterreinen (toeristisch)	404	1.623	1.829	3.857
Kampeerterreinen (vast)	494	2.388	2.014	4.896
Groepsaccommodaties	65	979	349	1.393
Recreatiewoningen (verhuur)	466	2.881	2.467	5.813
Tweede woningen	118	282	442	842
Watersport	156	1.576	29	1.762
Totaal 2005	2,262	11.012	7.791	21.065
2006				
Hotel/Pension	528	1.251	611	2.390
Logies en Ontbijt	33	97	47	177
Kampeerterreinen (toeristisch)	429	1.686	1.668	3.783
Kampeerterreinen (vast)	522	2.392	1.927	4.842
Groepsaccommodaties	58	987	352	1.398
Recreatiewoningen (verhuur)	488	2.968	2.626	6.082
Tweede woningen	121	280	467	868
Watersport	160	1.570	26	1.757
Totaal 2006	2.341	11.231	7.725	21.297
2007				
Hotel/Pension	498	1.231	643	2.372
Logies en Ontbijt	40	103	50	194
Kampeerterreinen (toeristisch)	410	1.548	1.605	3.563
Kampeerterreinen (vast)	491	2.380	1.838	4.708
Groepsaccommodaties	58	948	353	1.359
Recreatiewoningen (verhuur)	481	3.194	3.309	6.984
Tweede woningen	126	297	459	882
Watersport	164	1.554	26	1745
Totaal 2007	2.268	11.255	8.283	21.806

Bron: Toerdata Noord

Tabel 3 — **Totale aantal overnachtingen per regio over 2007**

	Hotels / pensions	Logies & Ontbijt	Kampeerterrainen (toerist)	Kampeerterrainen (vast)	Groeps- accommodatie	Recreatiewoningen (verhuur)	Tweede woningen	Watersport	Totaal
Groningen	498	40	410	491	58	481	126	164	2269
Friesland	1.231	103	1.548	2.380	948	3.194	297	1.554	11.255
Drenthe	643	50	1.605	1.838	353	3.309	459	26	8.283
West-Groningen	27	10	189	143	20	139	27	55	610
Groningen-Haren	245	6	20	10	8	15	25	28	355
Eemsmond	85	11	49	67	9	115	5	32	372
Oost-Groningen	141	14	152	271	22	213	69	50	932
Waddeneilanden	568	15	527	578	548	2.112	0	12	4.360
Friese Merengebied	165	13	235	518	248	414	143	871	2.607
Friese IJsselmeerkust	170	37	477	819	76	338	101	508	2.525
Zuidoost-Friesland	171	6	224	342	68	93	38	48	989
Overig Friesland	157	31	87	123	9	237	16	115	774
Noordmidden-Drenthe	340	17	632	1.038	159	645	263	22	3.116
Zuidwest-Drenthe	131	26	591	566	104	342	138	5	1.902
Zuidoost-Drenthe	172	7	383	234	90	2.323	57	0	3.265
Totaal	2.372	194	3.563	4.708	1.359	6.984	882	1.745	21.806

Bron: Toerdata Noord

2.4 Het weer in 2007

De lente van 2007 was de warmste in de geschiedenis, waarbij april de boeken inging als een heuse zomermaand. Nooit eerder was het zo droog, warm en zonnig als in april 2007. Van begin tot eind april scheen de zon vrijwel onafgebroken en werd het ene na het andere record gebroken. Neerslag was er niet en met temperaturen die regelmatig boven de 20 uitkwamen, voelde het voor velen al heel zomers aan. Mei zette het mooie weer van april even voort, maar als snel kwam er een einde aan een lange periode met droog, zonnig en warm weer. Na de eerste meiweek deed de temperatuur een stapje terug en viel er in mei vrij veel regen (ruim twee keer de normale hoeveelheid). De maanden juni en juli waren zeer regenachtig met relatief weinig zonuren. Ook augustus was geen echte zomermaand, al viel er een stuk minder regen dan in de maanden ervoor. De temperatuur was in de beide echte zomermaanden (juli en augustus) normaal te noemen, al zal het voor vele Nederlanders als koud hebben aangevoeld na de warme lente. September en oktober verliepen vrij normaal, maar waren geen mooie herfstmaanden zoals we de afgelopen twee jaar gewend waren. Het jaar 2007 gaat de boeken in als te warm (vergelijkbaar met 2006), te zonnig en te nat.

Bron: KNMI

3 Werkgelegenheid

3.1 Inleiding

Voor het berekenen van de werkgelegenheid in de sector Recreatie en Toerisme (R&T) dient deze sector eerst nauwkeurig te worden afgebakend. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een indeling die door het ETIN³ is samengesteld. Daarbij is de sector R&T opgedeeld in de volgende zeven deelsectoren: horeca; logies; cultuur, recreatie, sport en amusement; personenvervoer; reisorganisaties; recreatiegoederen; en overige detailhandel. Een exacte afbakening van deze deelsectoren staat in Bijlage 35 en Bijlage 36. De cijfers in dit hoofdstuk hebben betrekking op het totale aantal banen (fulltime plus parttime⁴). In de bijlagen vanaf pagina 105 zijn cijfers over fulltime en parttime banen per provincie weergegeven.

3.2 Totale toeristisch–recreatieve werkgelegenheid

De sector Recreatie en Toerisme vertoonde in de periode 1 april 2006 tot 1 april 2007 een forse groei van 4,0%. Dit is ruim hoger dan de totale werkgelegenheid die met 2,8% is gegroeid. Deze groei deed zich in alle drie provincies voor. In Groningen groeide de sector R&T met 4,3%, in Friesland met 4,1% en in Drenthe met 3,6%. Door deze groei is in Groningen en Friesland het verlies aan banen in de voorgaande jaren grotendeels weer goed gemaakt. Sinds 2003 komt Friesland nu uit op een groei van 2,4%, terwijl deze in Groningen vrijwel gelijk is gebleven. In Drenthe is het aantal geregistreerde banen behoorlijk toegenomen ten opzichte van 2003 (+18,0%). Met name in 2004 laat de Drentse werkgelegenheid een forse groei zien. Met ingang van dat jaar is de jaarlijkse enquête door een ander bedrijf uitgevoerd, hierbij kwam onder meer naar voren dat het register een aantal vestigingen (en dus de bijbehorende werkgelegenheid) miste. Opname van deze vestigingen in 2004 heeft geresulteerd in een eenmalige bijstelling. De daadwerkelijke groei in 2004 zal beduidend lager zijn geweest.

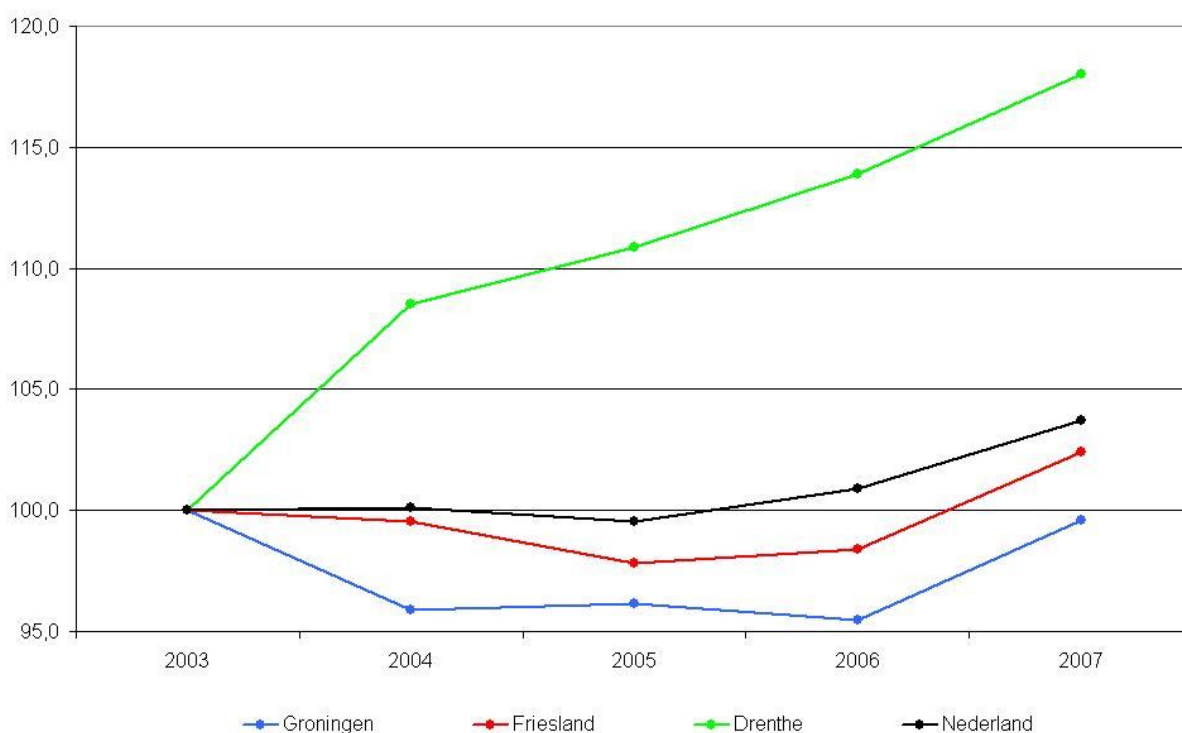
³ ETIN Adviseurs: Werkgelegenheid in Toerisme en recreatie in Nederland, toesnijding Lisa bestand. Tilburg, augustus 1998.

⁴ In Groningen en Friesland worden banen van minimaal 15 uur per week tot fulltime banen gerekend; in Drenthe ligt deze grens op 12 uur.

Tabel 4 — **Werkgelegenheid (fulltime + parttime) in de sector R&T naar deelsector, 2007**

	Groningen	Friesland	Drenthe	Noord-Nederland	Nederland
Horeca	7.453	8.438	5.453	21.344	234.159
Logies	1.407	3.528	3.435	8.370	68.995
Cultuur, recreatie, sport en amusement	3.509	4.169	3.502	11.180	111.133
Personenvervoer	1.974	2.641	1.825	6.440	88.937
Reisorganisaties en reisbemiddeling	594	462	456	1.512	24.040
Recreatiegoederen	625	2.344	627	3.596	19.291
Overige detailhandel	213	781	195	1.189	6.933
Totaal R&T 2007	15.775	22.363	15.493	53.631	553.488
<i>Aandeel R&T in totale werkgelegenheid</i>	<i>6,0%</i>	<i>7,9%</i>	<i>7,5%</i>	<i>7,1%</i>	<i>7,2%</i>

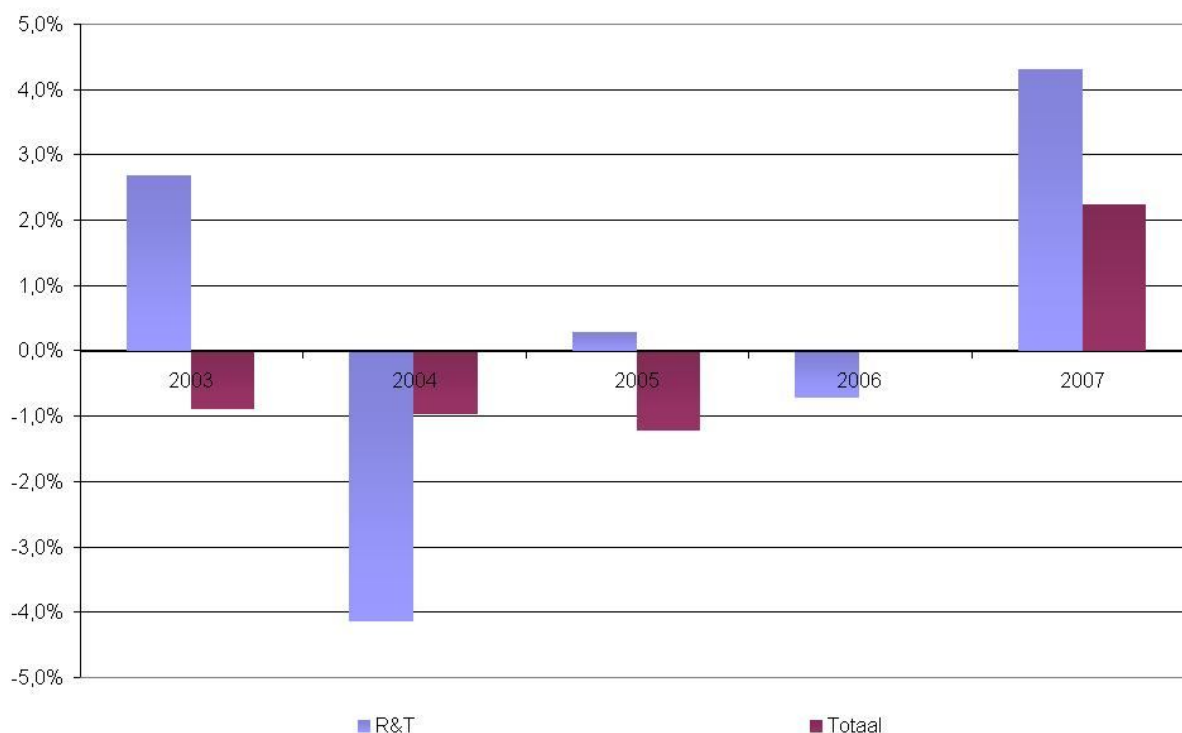
Bron: Provinciale Werkgelegenheidsregisters, LISA

Grafiek 4 — **Werkgelegenheidsontwikkeling R&T, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)**

3.2.1 Groningen

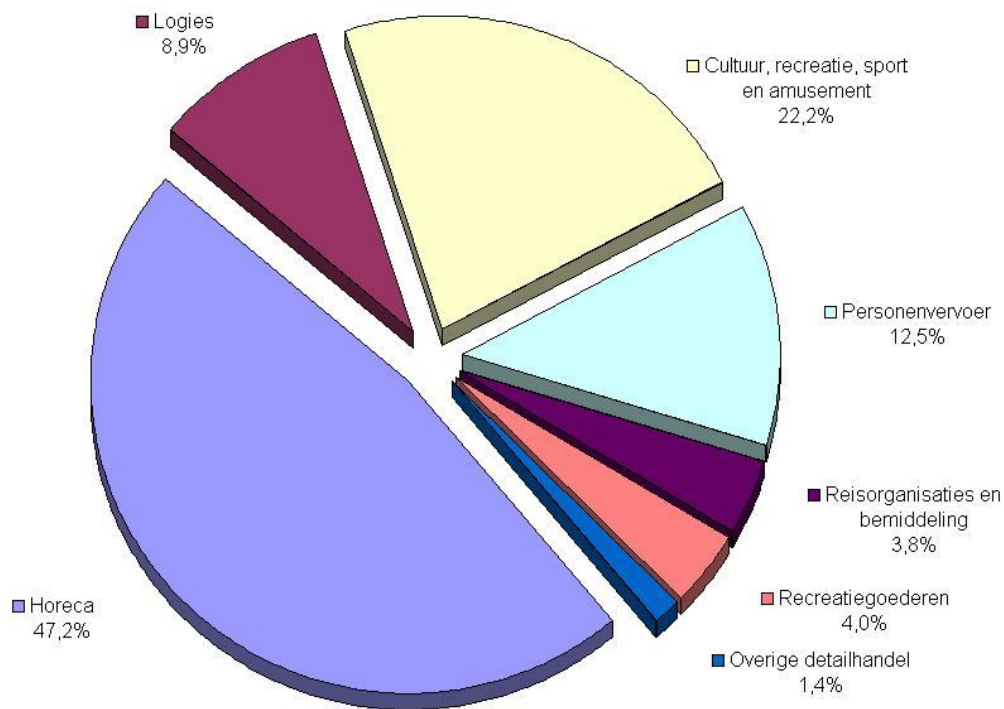
Na drie wat mindere jaren is in Groningen de toeristische werkgelegenheid het afgelopen jaar fors gestegen met 4,3%. Deze groei was bijna twee keer zo groot als de groei van de totale werkgelegenheid in de provincie Groningen. In onderstaande grafiek is de jaarlijkse ontwikkeling weergegeven van de toeristische werkgelegenheid in vergelijking met de totale werkgelegenheid.

Grafiek 5 — **Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Groningen, 2003–2007**

De sector R&T is opgedeeld in een zevental deelsectoren. In onderstaande grafiek is weergegeven hoe de sector in Groningen is samengesteld.

Grafiek 6 — **Samenstelling sector R&T Groningen, 2007**

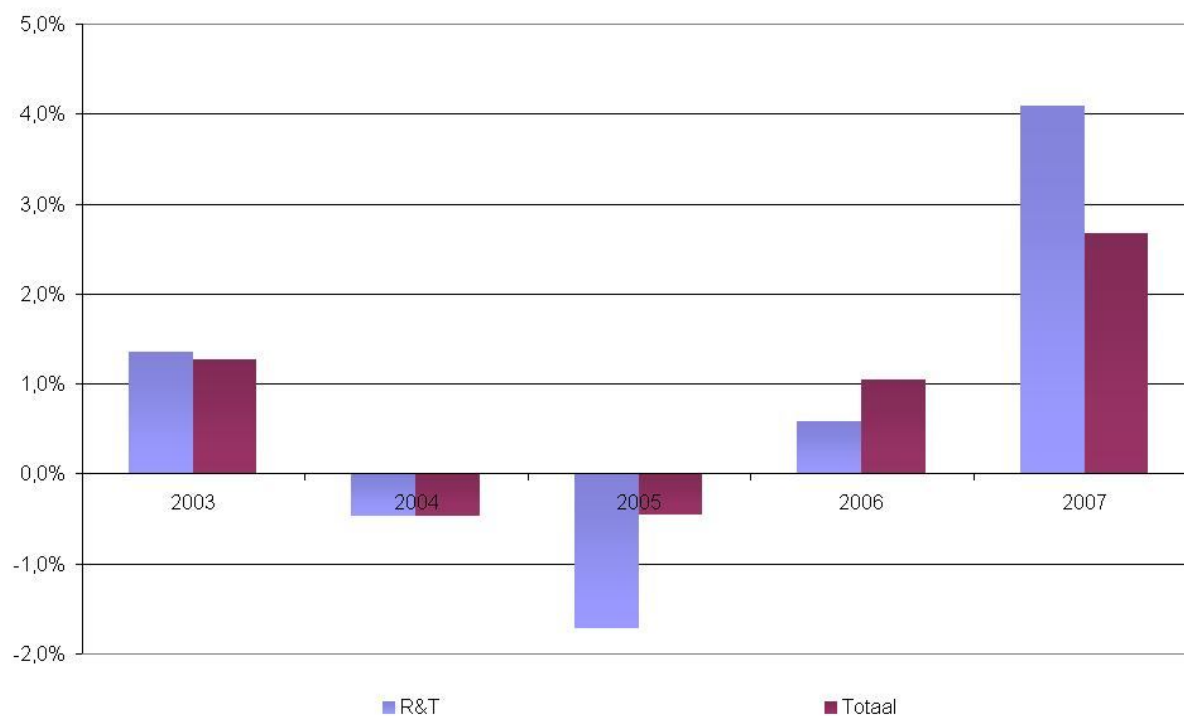

De deelsector horeca is veruit de grootste deelsector, ook vergeleken met de andere provincies. Juist in de horeca is er een stijging geregistreerd (2%) in het aantal banen. In de voorgaande jaren nam het aantal banen in de horeca juist af. In alle deelsectoren nam het aantal banen toe (behalve de overige detailhandel). Opvallend is de (forse) stijging van het aantal banen in de sector personenvervoer (21%). Met name veel part-timers zijn in deze deelsector aan het werk gegaan.

3.2.2 Friesland

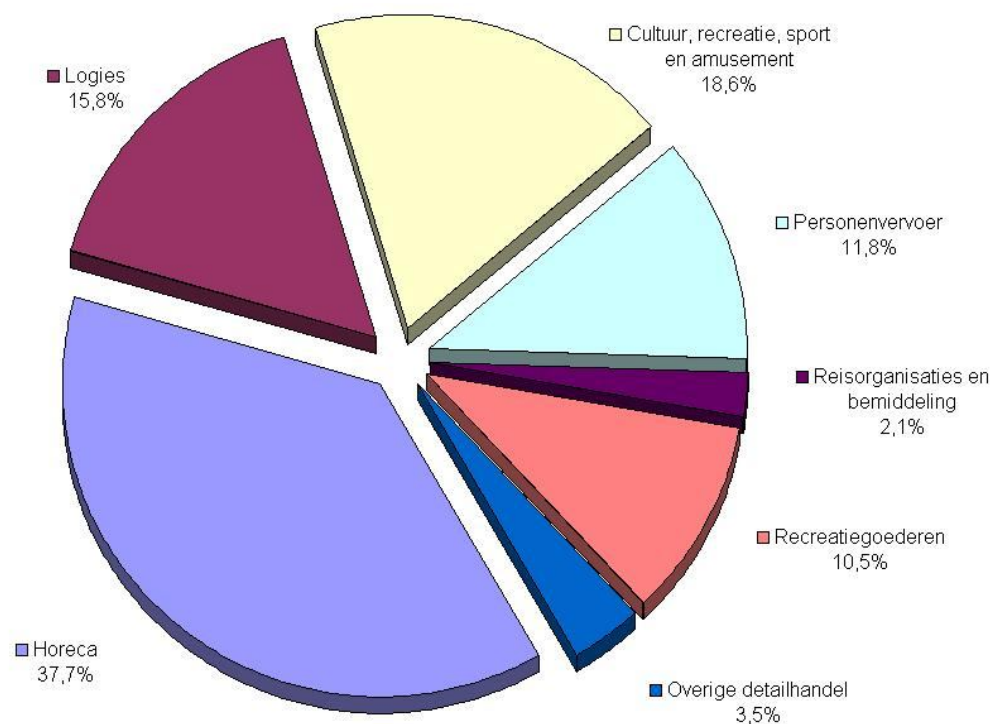
In Friesland is het aantal banen in de sector Recreatie en Toerisme het afgelopen jaar met 4,1% fors toegenomen. De groei was groter dan die van de totale werkgelegenheid. Deze is met 2,8% toegenomen. In onderstaande grafiek is de jaarlijkse ontwikkeling weergegeven van de toeristische werkgelegenheid in vergelijking met de totale werkgelegenheid.

Grafiek 7 — Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Friesland, 2003–2007

De sector R&T is opgedeeld in een zevental deelsectoren. In onderstaande grafiek is weergegeven hoe de sector in Friesland is samengesteld.

Grafiek 8 — **Samenstelling sector R&T Friesland, 2007**

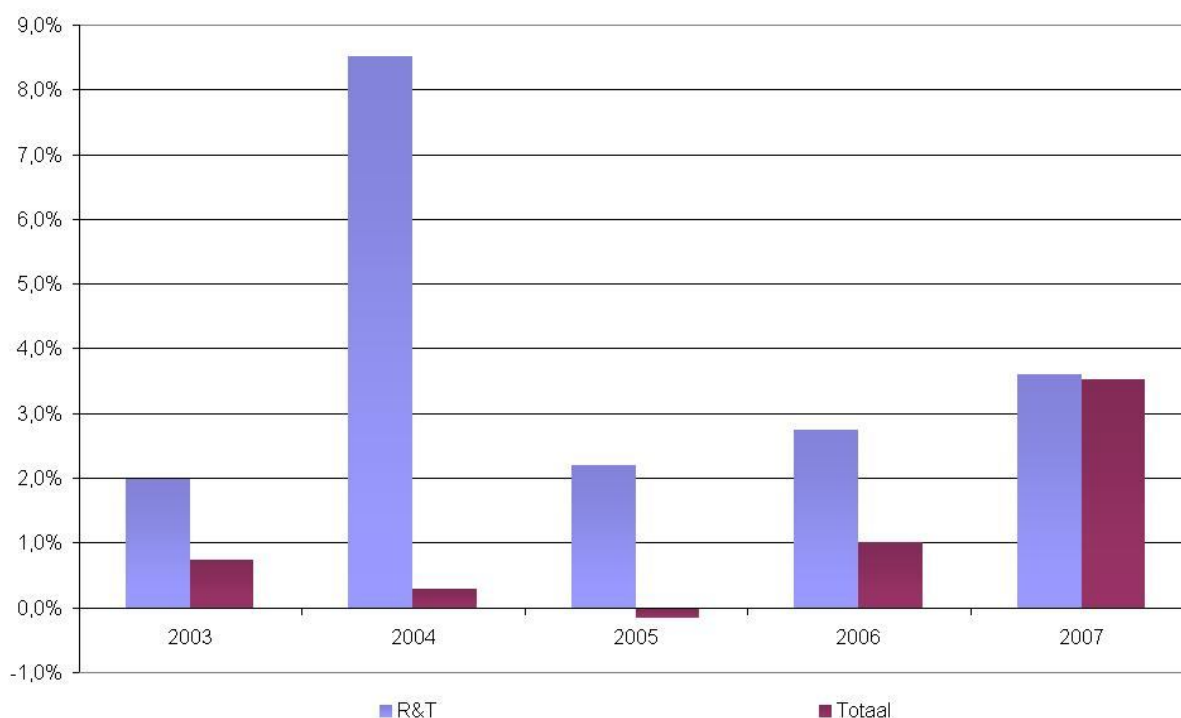

Ook in Friesland is de horeca (veruit) de grootste deelsector. De laatste jaren deed de horeca het niet goed qua aantal banen. In het jaar 2007 is hier een behoorlijke toename geregistreerd (3,6%). De deelsector recreatiegoederen heeft het eveneens opvallend goed gedaan. Vergeleken het jaar 2006 steeg de werkgelegenheid met bijna 14%. In Friesland is deze deelsector van groot belang omdat de jachtbouw hiervan deel uitmaakt. Ook in de deelsectoren logies en personenvervoer en steeg het aantal banen. In totaal steeg de werkgelegenheid in de sector in 2007 met 4,3% ten opzichte van het jaar ervoor

3.2.3 Drenthe

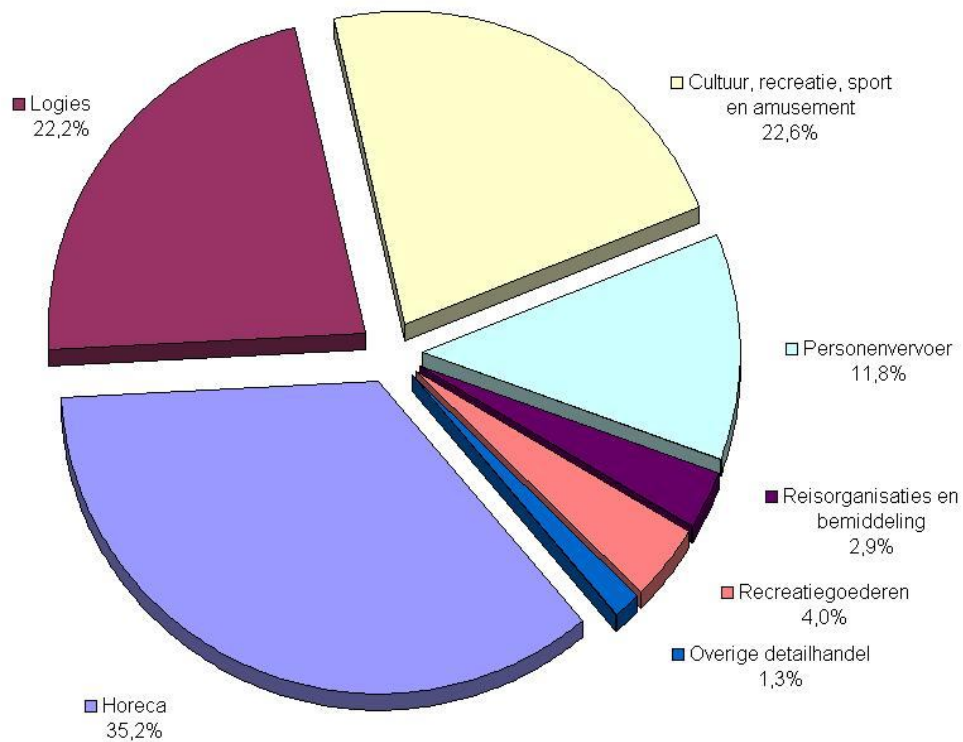
In Drenthe is de werkgelegenheidsgroei in de sector Recreatie en Toerisme de afgelopen buitengewoon groot geweest. Het afgelopen jaar is er opnieuw een groei geweest van 3,6%. Deze groei was gelijk aan de totale werkgelegenheidsgroei in Drenthe. Over de laatste 5 jaar is het aantal banen met maar liefst 18% toegenomen. Enige voorzichtigheid met de interpretatie van de werkgelegenheidscijfer van Drenthe is geboden. Dit wordt uitgelegd onderaan paragraaf 3.2.

Grafiek 9 — Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei Drenthe, 2003–2007

De sector R&T is opgedeeld in een zevental deelsectoren. In onderstaande grafiek is weergegeven hoe de sector in Drenthe is samengesteld.

Grafiek 10 — **Samenstelling sector R&T Drenthe, 2007**

In Drenthe is de horeca, net zoals de overige twee provincies, de grootste deelsector, maar ook de deelsectoren logies en cultuur, recreatie en sport zijn in Drenthe belangrijk voor de werkgelegenheid. Het beeld van de afgelopen jaren dat de horeca heeft moeten inleveren, gaat niet op voor Drenthe. De afgelopen jaren steeg de werkgelegenheid behoorlijk in deze sector. In 2007 betrof deze stijging 3,7%. Ook in de deelsector logies steeg het aantal banen behoorlijk (5,3%).

Werkgelegenheid in de watersport in Friesland

De watersport is een belangrijk onderdeel van de toeristische sector in Friesland. Om ook de ontwikkeling in deze sector in beeld te brengen is op dezelfde wijze als bij de totale sector R&T een selectie gemaakt van bedrijfs(sub)klassen die tot de watersport gerekend kunnen worden. In onderstaande tabel is de ontwikkeling van de watersport weergegeven over de periode 2003-2007.

Ook in de watersport is de werkgelegenheid gegroeid. Het aantal banen is toegenomen met 3,0%, wat iets lager is dan de totale sector Recreatie en Toerisme, die een groei had van 4,1%. Over de hele periode 2003-2007 komt de groei in de watersport uit op 5,7%. Deze groei wordt vooral veroorzaakt door een gunstige ontwikkeling bij de jachtbouw. Verder valt op dat het aantal personen dat werkzaam is bij zeilscholen in Friesland jaarlijks daalt. De zeilscholen en verhuurders van open zeilboten hebben het sowieso behoorlijk moeilijk, de verhuurgraad van open zeilboten daalt jaarlijks.

Tabel 5 — Werkgelegenheidsontwikkeling (fulltime + parttime) watersport, 2003-2007

	2003	2006	2007	Groei 2006-2007	Groei 2003-2007
Jachthavens	312	328	301	-8,2%	-3,5%
Bootverhuur	624	639	636	-0,5%	1,9%
Zeilscholen	113	100	91	-9,0%	-19,5%
Passagiersvaart (charters en rondvaart)	432	474	448	-5,5%	3,7%
Jachtwerven	1.477	1.491	1.696	13,7%	14,8%
Overige watersportgebonden industrie	746	750	758	1,1%	1,6%
Watersportgebonden handel en dienstverlening	467	495	477	-3,6%	2,1%
Totaal	4.171	4.277	4.407	3,0%	5,7%

Bron: Werkgelegenheidsregister Friesland

3.3 Economische betekenis recreatie en toerisme

De cijfers in de vorige paragrafen hebben betrekking op de directe werkgelegenheid binnen de sector recreatie en toerisme. De invloed van de sector reikt echter verder. Buiten de sector is werkgelegenheid aan te treffen die nauw verwant is aan toeristische bestedingen. Het gaat dan om afgeleide en indirecte effecten.

De afgeleide effecten vloeien voort uit bestedingen van toeristen die weliswaar geen directe relatie hebben met de toeristische bestemming, maar toch gedaan worden. Denk bijvoorbeeld aan aankopen in een supermarkt, of tanken bij benzinstations. Voornamelijk op de eilanden en in toeristische landelijke gebieden is het voortbestaan van deze activiteiten soms sterk afhankelijk van de komst van toeristen.

Daarnaast zijn er de indirecte effecten van het toerisme. Het gaat hier om toelevering- en uitbestedingsrelaties van bedrijven met toeristische bedrijven. Denk hierbij bijvoorbeeld aan aannemers die werkzaamheden in verblijfsaccommodaties verrichten, de wasserij die de lakens van een hotel reinigt, etc.

De totale economische impact van toerisme (in termen van werkgelegenheid) is daarmee groter dan wat in de vorige paragrafen is beschreven. Uit onderzoek in de provincie Drenthe is gebleken dat de totale economische betekenis van de sector recreatie en toerisme bij fulltime banen circa 50% hoger is dan de door Toerdata Noord berekende directe werkgelegenheidscijfers. Dit geeft nog eens een bevestiging van het belang van de afgeleide en indirecte effecten. Op basis hiervan kan de volgende inschatting worden gemaakt van de totale economische betekenis van de sector recreatie en toerisme.

Tabel 6 — **Schatting van het totale economische belang van R&T (fulltime + parttime banen) in 2007**

	Aantal banen	Aandeel totale werkgelegenheid R&T
Groningen	21.900	8,4%
Friesland	31.300	11,0%
Drenthe	21.900	10,6%

Bron: Toerdata Noord

4 Bestedingen

4.1 Inleiding

Bij het bepalen van de uitgaven van de toeristen in de drie noordelijke provincies is gebruik gemaakt van cijfermateriaal uit de Toerdata Noord-rapportage "Consumentenonderzoek Toerisme 2005". Cijfermateriaal met betrekking tot dagtochten zijn ontleend aan het rapport "Dagrecreatie in Nederland 2002 / 2003" van het NRIT⁵. Recentere cijfers van het aantal dagtochten zijn niet voorhanden.

4.2 Bestedingen dagtoeristen in Noord-Nederland

Tabel 7 — **Totale uitgaven dagtoeristen in Noord-Nederland⁶ in 2007**

	Aantal dagtochten (x 1 mln.)	Uitgaven per persoon per dag	Uitgaven op jaarbasis (x € 1 mln.)
Groningen	31.7	€ 14.02	€ 444
Friesland	31.4	€ 14.02	€ 440
Drenthe	25.3	€ 14.02	€ 355
Noord-Nederland	88.4	€ 14.02	€ 1.239

Bron: CBS Statline

Bovenstaande uitgaven per persoon per dag zijn gebaseerd op het onderzoek van het NRIT uit 2002. Aangezien het onderzoek pas in 2009 opnieuw wordt gepubliceerd, is er een inflatiecorrectie toegepast op de gegevens van 2002. In 2002 waren de uitgaven nog € 11,73 per dag; in 2007 € 14,02. De totale uitgaven in Noord-Nederland in 2007 aan dagtochten bedraagt ruim € 1,2 miljard.

4.3 Bestedingen verblijfstoeristen in Noord-Nederland

Uit de tabel op de volgende pagina blijkt dat verblijfstoeristen € 811 miljoen besteed hebben in het jaar 2007. 54% van de bestedingen heeft plaats gevonden in de provincie Friesland. In de provincie Drenthe heeft 35% van de bestedingen plaatsgevonden. In Groningen is het percentage 11%.

⁵ Dit rapport wordt eens in de vijf jaar gepubliceerd.

⁶ Toerdata Noord past een inflatiecorrectie toe op de uitgaven van dagtoeristen.

Tabel 8 — Totale uitgaven verblijfstoeristen in Noord-Nederland naar accommodatievorm, 2005-2007 (x 1 mln.)

	Groningen		Friesland		Drenthe		Totaal	
	€	%	€	%	€	%	€	%
2005								
Hotel/Pension	32	36%	73	17%	37	15%	142	19%
Logies en Ontbijt	2	2%	4	1%	2	1%	8	1%
Kampeerterreinen (toeristisch)	11	12%	42	10%	48	19%	100	13%
Kampeerterreinen (vast)	13	15%	62	15%	52	21%	127	17%
Groepsaccommodaties	2	2%	30	7%	11	4%	43	6%
Recreatiewoningen (verhuur)	16	18%	101	24%	86	34%	203	27%
Tweede woningen	3	4%	8	2%	13	5%	24	3%
Watersport	10	11%	96	23%	2	1%	107	14%
Totaal 2005	88	100%	417	100%	251	100%	756	100%
2006								
Hotel/Pension	33	36%	77	18%	38	15%	147	19%
Logies en Ontbijt	2	2%	5	1%	2	1%	8	1%
Kampeerterreinen (toeristisch)	11	12%	44	10%	44	17%	99	13%
Kampeerterreinen (vast)	14	15%	63	15%	51	20%	127	16%
Groepsaccommodaties	2	2%	31	7%	11	4%	44	6%
Recreatiewoningen (verhuur)	17	19%	105	24%	93	37%	215	28%
Tweede woningen	4	4%	8	2%	14	5%	25	3%
Watersport	10	11%	97	23%	2	1%	108	14%
Totaal 2006	92	100%	430	100%	254	100%	775	100%
2007								
Hotel/Pension	31	35%	77	18%	40	14%	149	18%
Logies en Ontbijt	2	2%	5	1%	2	1%	9	1%
Kampeerterreinen (toeristisch)	11	12%	41	9%	43	15%	95	12%
Kampeerterreinen (vast)	13	15%	64	15%	49	18%	126	16%
Groepsaccommodaties	2	2%	30	7%	11	4%	43	5%
Recreatiewoningen (verhuur)	17	19%	115	26%	119	42%	252	31%
Tweede woningen	4	4%	9	2%	14	5%	26	3%
Watersport	10	11%	98	22%	2	1%	110	14%
Totaal 2007	91	100%	439	100%	281	100%	811	100%

Bron: Toerdata Noord

Tabel 9 — **Totale uitgaven dag- en verblijfstoeristen in Noord-Nederland in 2007**

	Uitgaven dagtoerisme (x € 1 mln.)	Uitgaven verblijfstoerisme (x € 1 mln.)	Totale uitgaven toerisme (x € 1 mln.)
Groningen	€ 444	€ 91	535
Friesland	€ 440	€ 439	879
Drenthe	€ 355	€ 281	636
Noord-Nederland	€ 1.239	€ 811	2.050

Bron: Toerdata Noord, NRIT

Uit bovenstaande tabel blijkt dat recreanten en toeristen in Noord-Nederland meer dan € 2 miljard hebben uitgegeven. 40% hiervan is afkomstig van het verblijfstoerisme. Dit percentage loopt fors uiteen tussen de drie provincies.

Tabel 10 — **Methode en bronnen**

Dagtoerisme	Aantal dagtochten	NRIT: Dagrecreatie in Nederland 2002/2003
	Gemiddelde uitgaven per dagtoerist per dag	NRIT: Dagrecreatie in Nederland 2002/2003
Verblijfstoerisme	Aantal overnachtingen (exclusief watersport)	Toerdata Noord: Toerisme in Cijfers 2006
	Gemiddelde uitgaven per verblijfstoerist per dag	Toerdata Noord: Consumentenonderzoek 2006

Bron: Toerdata Noord, NRIT

Verblijfsrecreatie

4.4 Inleiding

Tot de verblijfsrecreatie behoren de volgende categorieën:

- Hotels, pensions
- Logies en ontbijt
- Erfgoedlogies
- Kampeerterreinen
- Recreatiewoningen
- Groepsaccommodaties

In dit hoofdstuk is per bovengenoemde verblijfs categorie, op provinciaal en regionaal niveau, het volgende gepresenteerd:

- Aantal bedrijven per verblijfs categorie (accommodatietype)
- De capaciteit (aantal bedden, aantal standplaatsen, etc.)
- Overnachtingscijfers
- Bezettingsgraad
- Vergelijking met voorafgaand jaar (2005)
- Trendanalyse (over de afgelopen 5 jaar)

4.4.1 Analyse methode

Elke verblijfs categorie is afzonderlijk geanalyseerd op de hierboven genoemde punten. Na een korte inleiding over de accommodatiesoort in de drie provincies is eerst gekeken naar de meest opvallende veranderingen in het aantal bedrijven, de capaciteit, het aantal overnachtingen en de bezettingsgraad in vergelijking met het voorgaande jaar. Tevens zijn de verschillen in vergelijking met 2003 in beeld gebracht. De methodiek die gebruikt is bij het berekenen van de cijfers is aan het eind van elke paragraaf beschreven.

4.5 Hotels en pensions

In dit hoofdstuk zijn de hotels en pensions geanalyseerd. In de database zijn alle hotels en pensions, ongeacht het totale aantal bedden, opgenomen.

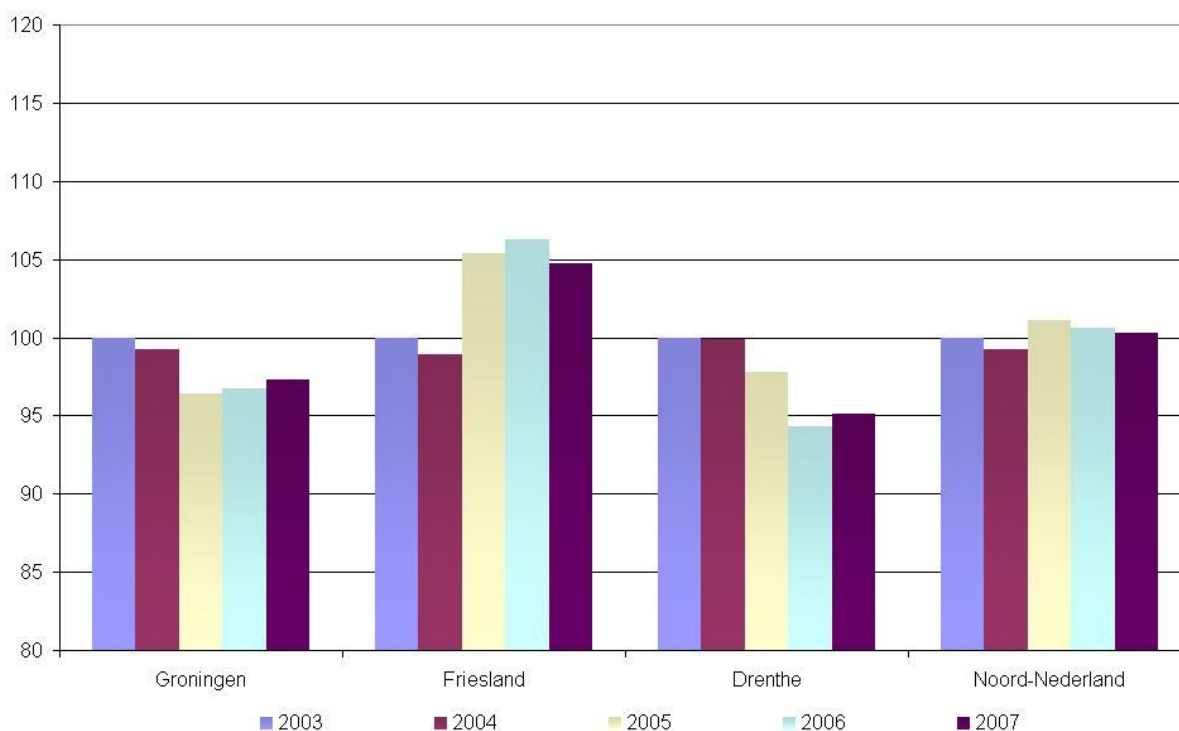
4.5.1 Samenvatting hotels en pensions

In 2007 is in Noord-Nederland het aantal geregistreerde hotels afgenomen met 8 stuks. Het aantal bedden is daarentegen nauwelijks gedaald. De bezettingsgraad in Noord Nederland is in 2007 licht gedaald ten opzichte van het jaar ervoor. Opvallend is de flinke stijging van het aantal overnachtingen in Drenthe (+5,2%) en de daling in Groningen (-6,7%). In Friesland is het aantal overnachtingen nagenoeg gelijk gebleven. Hieronder en op de volgende pagina staan grafieken die de capaciteits- en trendontwikkeling van Noord-Nederland weergeven. Verder wordt in dit hoofdstuk iedere provincie afzonderlijk belicht. Achter in het rapport vanaf pagina 109 zijn tabellen te vinden die betrekking hebben op deze categorie.

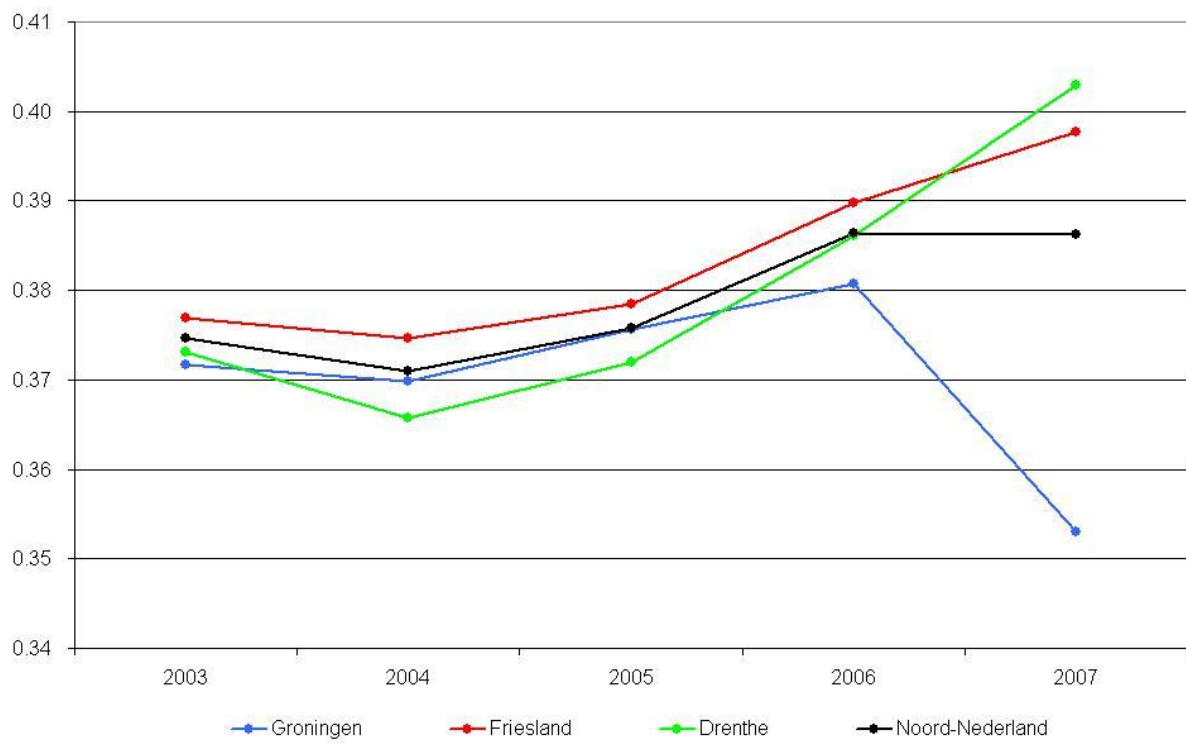
4.5.2 Trend ten opzichte van 2003

In vergelijking met 2003 is de bezettingsgraad in Noord-Nederland in 2007 met bijna 1 procentpunt gestegen. In Drenthe en Friesland steeg de bezettingsgraad in de hotelsector ten opzichte van het jaar 2003 en in Groningen is de bezettinggraad gedaald. Het aantal overnachtingen in de drie noordelijke provincies is ten opzichte van 2003 met 4,4% gestegen tot ruim 2,3 miljoen in 2007. Drenthe (2,7%) en met name Friesland (+11,2%) kende een flinke stijging, terwijl het aantal overnachtingen in Groningen met 2,7% is gedaald.

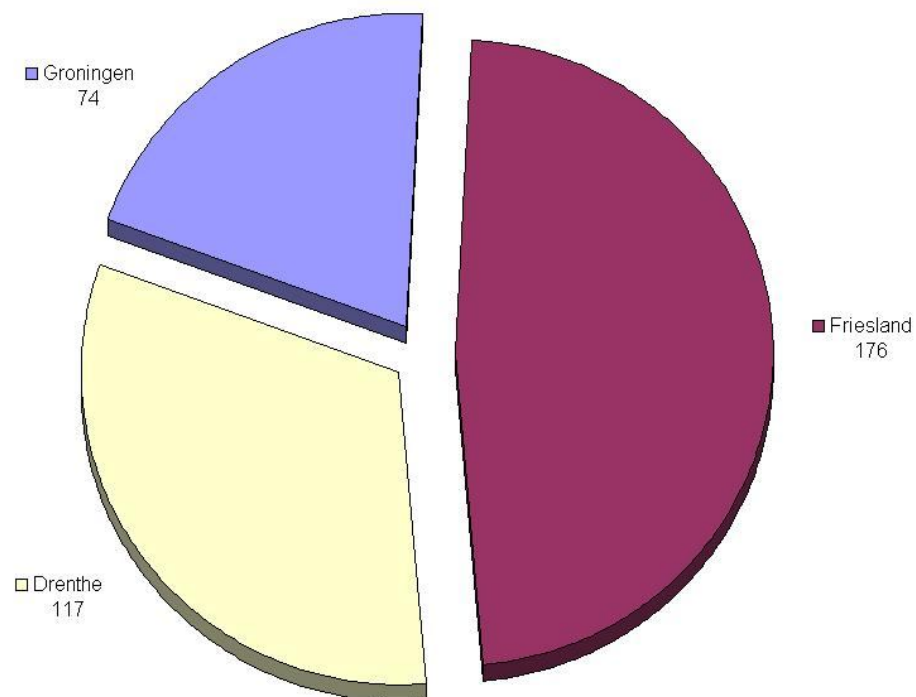
Grafiek 11 — **Capaciteitsontwikkeling (aantal bedden) hotels/pensions Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)**

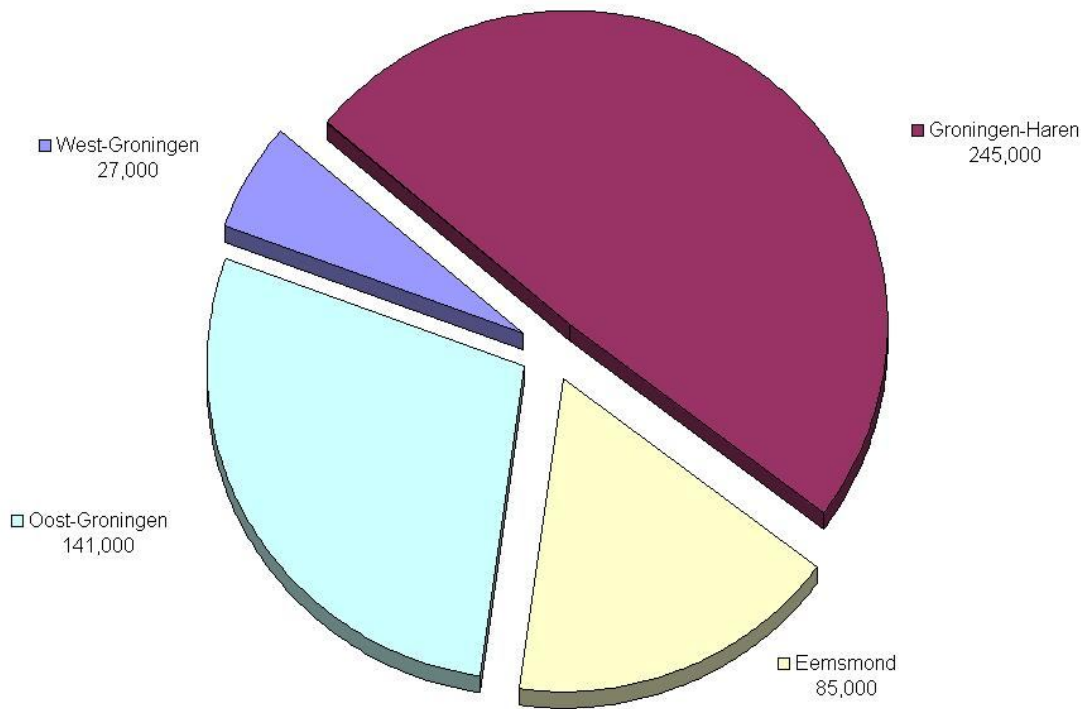
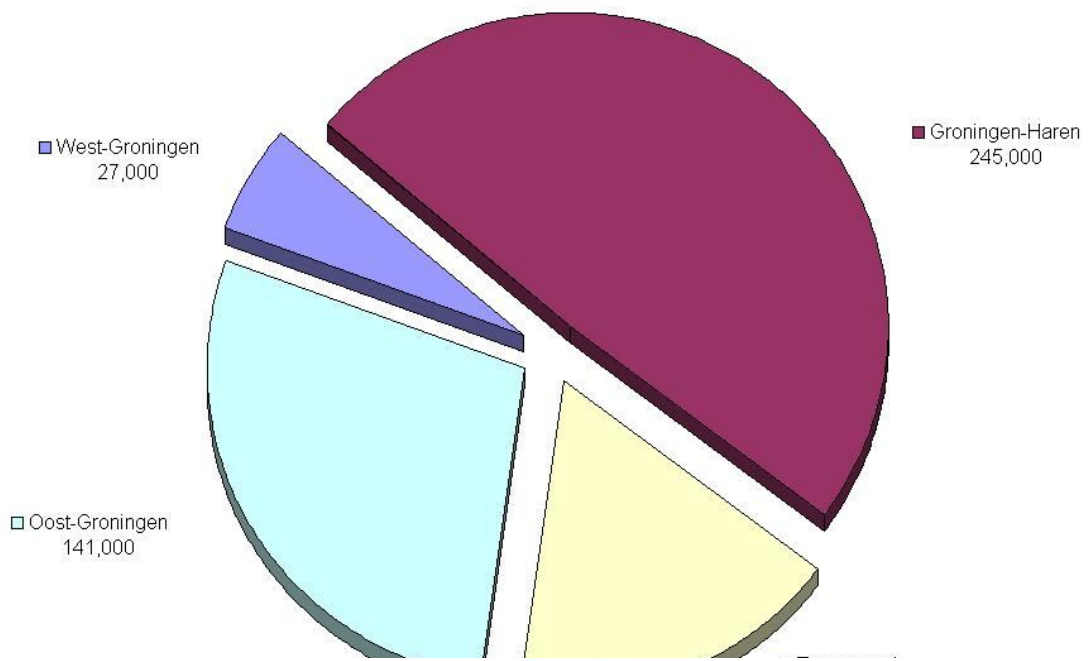

Grafiek 12 — **Trendontwikkeling van de gemiddelde bezettingsgraad van hotels/pensions in Noord-Nederland, 2003–2007**

Grafiek 13 — **Aantal hotels in Noord-Nederland per provincie, 2007**

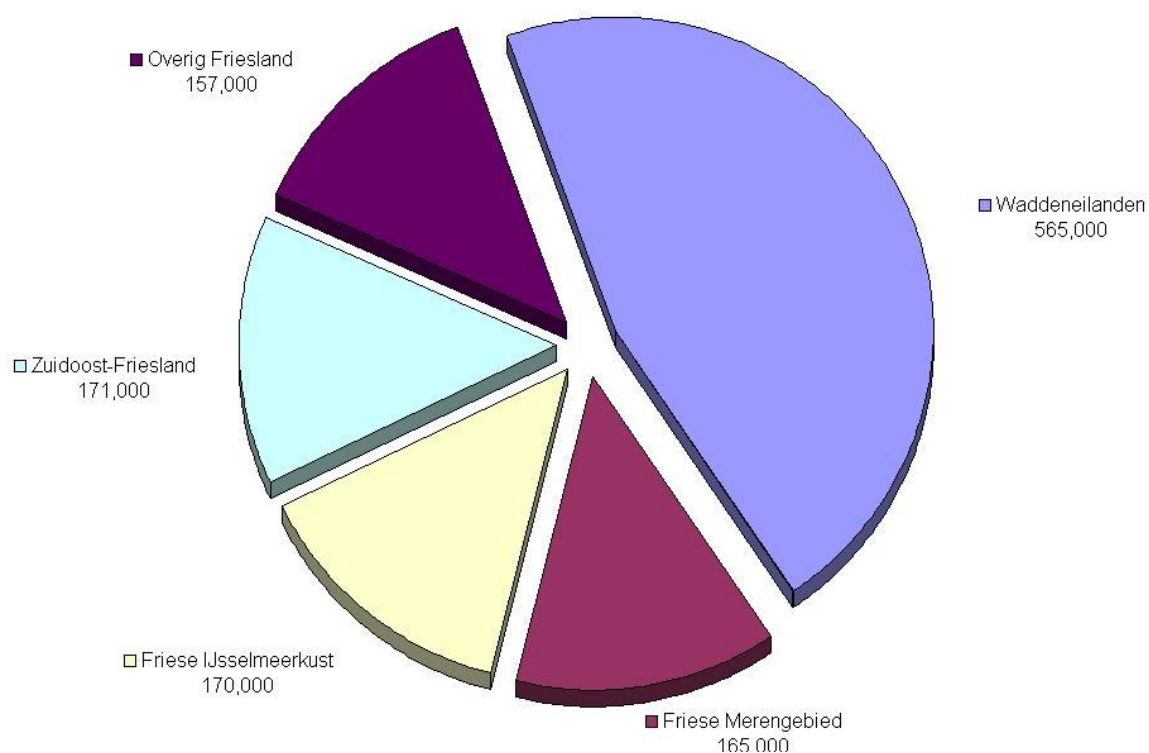

4.5.4 Hotels en pensions in Friesland

Op de Waddeneilanden is een daling van het bezettingspercentage waarneembaar (van 45,7% in 2006 naar 43,1% in 2007). Ook het Friese Merengebied kende in 2007 een iets lagere bezettingsgraad. De andere regio's zagen de bezettingsgraad stijgen. In heel Friesland komt de bezettingsgraad in 2007 uit op 39,7%, iets hoger dan die van 2006. Het aantal overnachtingen is ongeveer gelijk gebleven (1,2 miljoen). De Waddeneilanden zorgen met ruim een half miljoen overnachtingen nog steeds voor de grootste bijdrage.

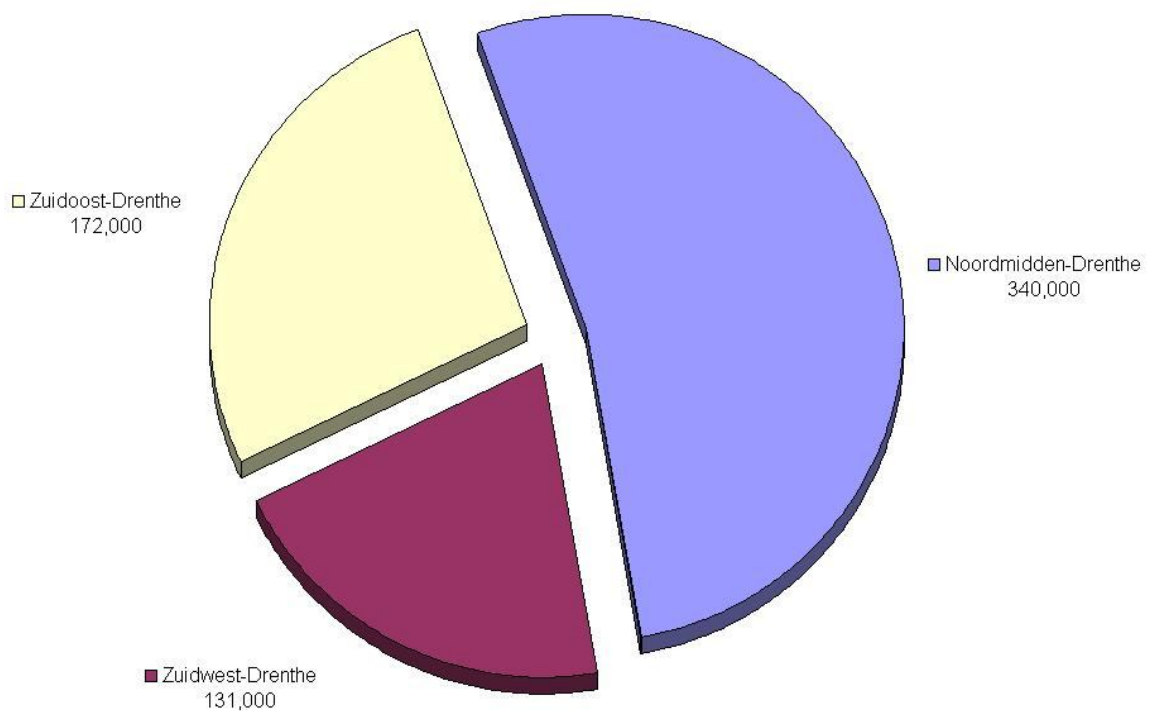
Grafiek 15 — **Hotelovernachtingen in Friesland (x 1000), 2007**

4.5.5 Hotels en pensions in Drenthe

De bezettingsgraad is in 2007 in elke Drentse regio toegenomen. In Zuidoost-Drenthe was de stijging het sterkst (nu 36,6%), terwijl de bezettingsgraad daar in 2003 nog 27,4% bedroeg. Het aantal overnachtingen is in deze regio behoorlijk toegenomen (+19,4%) ten opzichte van voorafgaand jaar. De gemiddelde bezettingsgraad in de provincie Drenthe komt in 2007 uit op 40,3% en heeft daarmee een hogere bezettingsgraad dan zowel Groningen als Friesland. Het aantal overnachtingen is in Drenthe met 5,2% gestegen ten opzichte van voorgaand jaar.

Grafiek 16 — **Hotelovernachtingen in Drenthe (x 1000), 2007**

4.5.6 Methodologie

Begin 2008 hebben alle hotels en pensions een vragenlijst ontvangen. Hierin is gevraagd naar het aantal bedden, het aantal kamers en het aantal overnachtingen in 2007. De bezettingsgraden per regio en provincie zijn berekend uit deze gegevens. De bruto bezettingsgraad is de bezetting per bed, ervan uitgaande dat de accommodatie het gehele jaar is geopend.

Betrekking op de responderende bedrijven binnen het onderzoek

In formule:
$$\text{bruto bezettingsgraad [regio]} = \frac{\text{aantal overnachtingen [respons]}}{(\text{aantal bedden [respons]} \times 365 \text{ dagen})}$$

In werkelijkheid zullen niet alle accommodaties het gehele jaar zijn geopend. Voornamelijk in specifieke toeristenregio's zullen veel bedrijven een deel van het jaar gesloten zijn. Hiermee is met de berekening van de bezettingsgraad geen rekening gehouden.

Het aantal overnachtingen per regio (of provincie) is berekend door de gemiddelde bezettingsgraad van de regio te vermenigvuldigen met de totale capaciteit (= aantal bedden) in die regio.

Betrekking op alle hotels

In formule:
$$\text{aantal overnachtingen} = \text{bruto bezettingsgraad} \times \text{aantal bedden} \times 365 \text{ dagen}$$

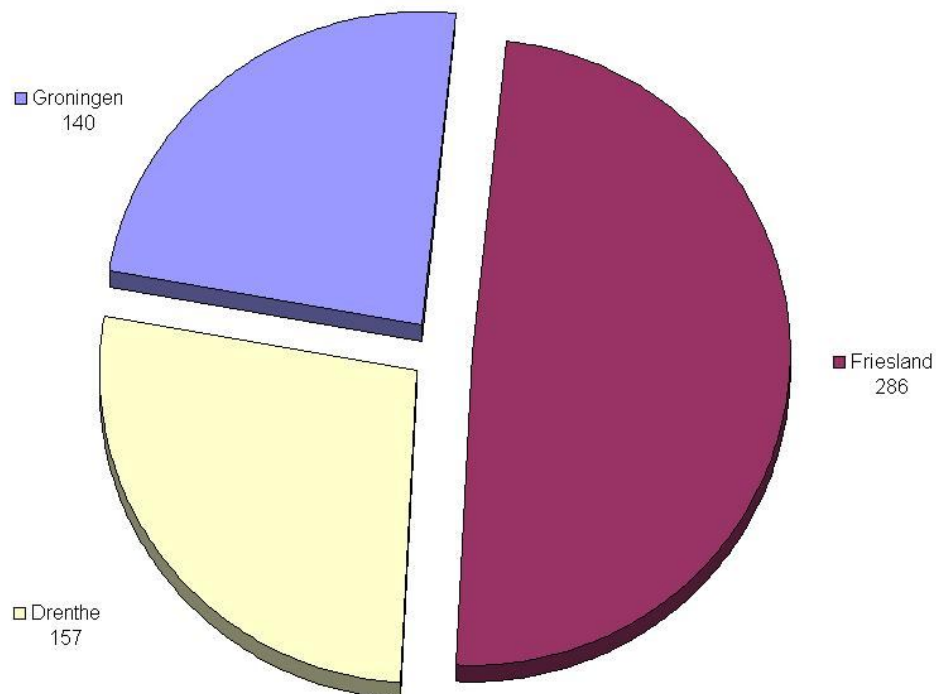
4.6 Logies en ontbijt

In dit hoofdstuk komen de logies- en ontbijtadressen aan de orde. Er zijn geen minimumeisen gesteld aan het aantal bedden.

4.6.1 Samenvatting logies en ontbijt

In vergelijking met 2006 zijn er in Noord-Nederland 20 logies- en ontbijtadressen minder geregistreerd. Toch is het aantal overnachtingen in alle drie provincies flink gestegen. Groningen loopt hierbij voorop (+21,2%), gevolgd door Friesland (+6,2%) en Drenthe (+6,4%).

Grafiek 17 — **Aantal logies- en ontbijtadressen in Noord-Nederland per provincie, 2007**

4.6.2 Logies en ontbijt in Groningen

Ten opzichte van 2006 zijn er zeven logies- en ontbijtadressen minder geregistreerd in Groningen. Het aantal overnachtingen is in Groningen in 2007 met 21,2% gestegen. In elke regio in Groningen is sprake van een stijging, waarbij in Eemshoek de sterkste stijging is waar te nemen.

4.6.3 Logies en ontbijt in Friesland

Het aantal adressen in Friesland is met 11 afgenomen ten opzichte van 2006. Net als in Groningen is het aantal overnachtingen gestegen (+6,2%), al geldt deze stijging niet voor alle regio's. In het Friese Merengebied en Zuidoost-Friesland is in 2007 sprake van een daling.

4.6.4 Logies en ontbijt in Drenthe

Het aantal overnachtingen in Drenthe is gestegen met 6,4% tot ruim 50.000 in 2007. In Zuidoost-Drenthe was sprake van een daling, terwijl in de andere twee regio's sprake is van een stijging.

4.6.5 Methodologie

Begin 2008 hebben alle logies- en ontbijtadressen een vragenlijst ontvangen. Hierin is gevraagd naar het aantal bedden en het aantal overnachtingen in 2007. De bezettingsgraden per regio zijn berekend uit deze gegevens. De bruto bezettingsgraad is de bezetting per bed, ervan uitgaande dat de accommodatie het gehele jaar is geopend.

Betrekking op de responderende bedrijven binnen het onderzoek

In formule: $\text{bruto bezettingsgraad [regio]} = \frac{\text{aantal overnachtingen [respons]}}{(\text{aantal bedden [respons]} \times 365 \text{ dagen})}$

In werkelijkheid zullen niet alle accommodaties het gehele jaar zijn geopend. Voornamelijk in specifieke toeristenregio's zullen veel bedrijven een deel van het jaar gesloten zijn. Hiermee is met de berekening van de bezettingsgraad geen rekening gehouden.

Het aantal overnachtingen per regio (of provincie) is berekend door de gemiddelde bezettingsgraad van de regio te vermenigvuldigen met de totale capaciteit (= aantal bedden) in die regio.

Betrekking op alle logies- en ontbijtadressen

In formule: $\text{aantal overnachtingen} = \text{bruto bezettingsgraad} \times \text{aantal bedden} \times 365 \text{ dagen}$

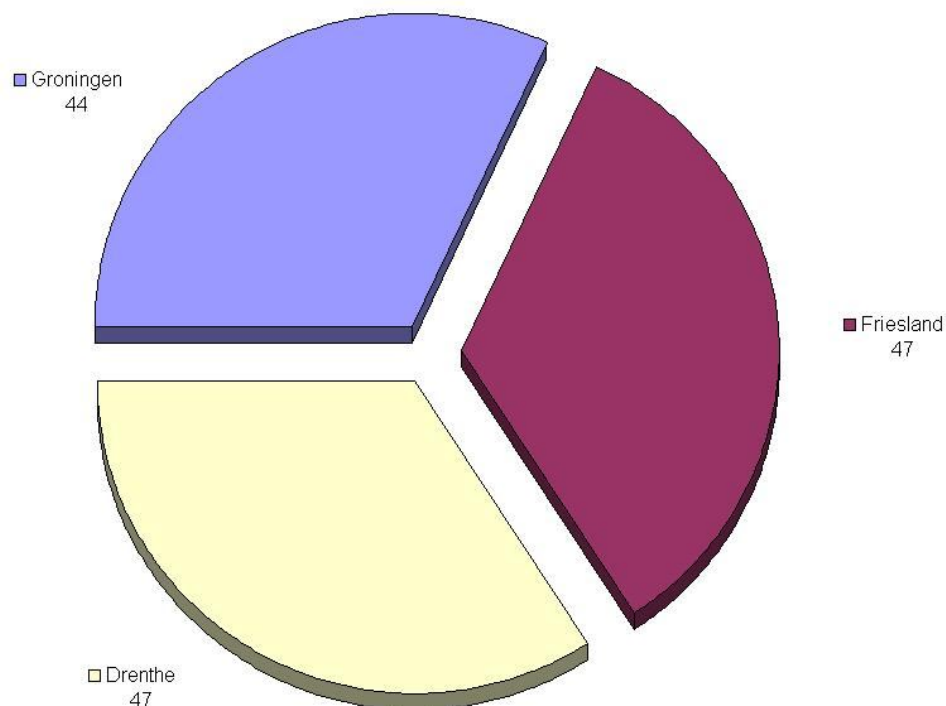
4.7 Erfgoedlogies

Ook dit jaar is aandacht besteed aan een speciale categorie binnen de verblijfscategorieën hotels/pensions en logies & ontbijt. Een deel van deze logiesverstrekkers behoort tot de categorie erfgoedlogies. Een sluitende definitie is er niet voor deze categorie maar de erfgoedadressen laat zich het beste omschrijven als logies- en ontbijtadressen of hotels in een hoger segment met een culturele, historische uitstraling. De bedrijven die in deze paragraaf aan bod komen, zijn ook meegerekend in de paragrafen 4.5 en 4.6, maar worden hier apart belicht. Aangezien er relatief weinig erfgoedlogiesadressen zijn in Noord-Nederland, zal niet worden ingezoomd op regionaal niveau, zoals bij de andere categorieën wel wordt gedaan.

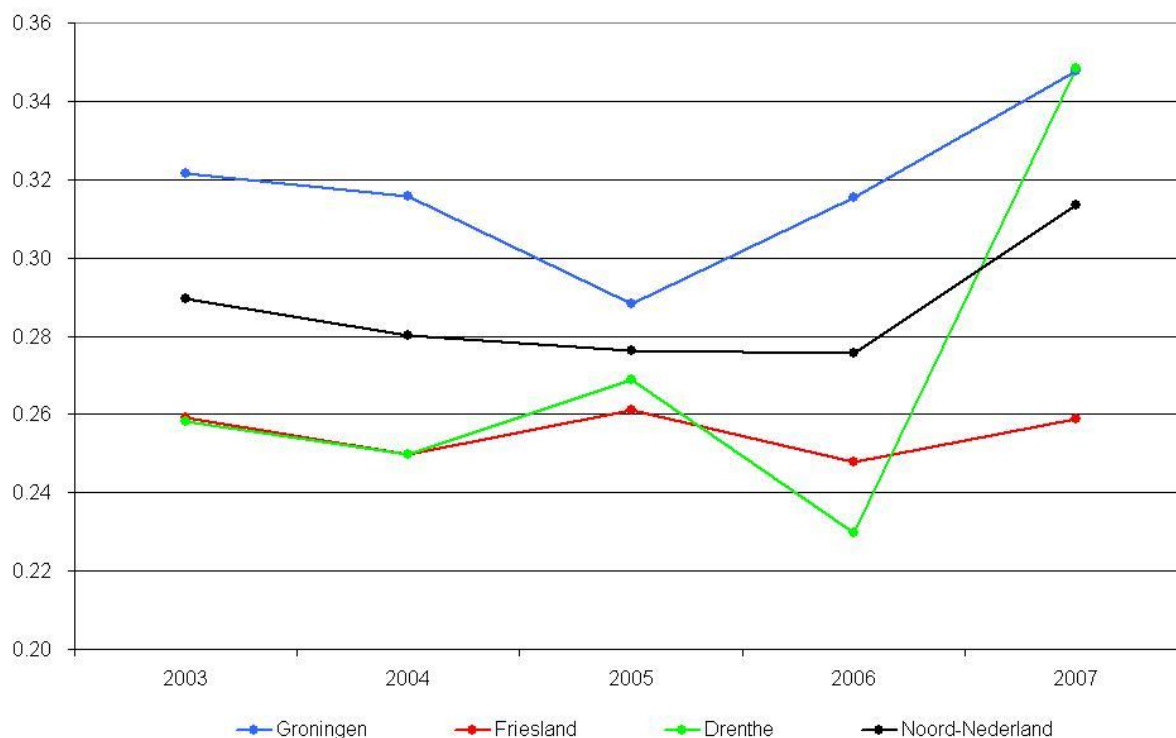
4.7.1 Samenvatting erfgoedlogies

Bij Toerdata Noord zijn in alle provincies ongeveer evenveel erfgoedadressen geregistreerd. De bezettingsgraad in Friesland is in 2007 25,9%. De bezettingsgraden in Groningen (34,8%) en Drenthe (34,8%) liggen beduidend hoger. De bezettingsgraad in Drenthe is behoorlijk gestegen ten opzichte van het voorafgaand jaar. Dit komt voornamelijk door een aantal bedrijven die dit jaar zijn opgenomen in de database, deze “nieuwe” bedrijven hebben een hogere bezettingsgraad. Het aantal overnachtingen in Noord Nederland is met 12,4% toegenomen, waarbij in alle provincies sprake is van een stijging. Op de volgende pagina is een grafiek die de ontwikkeling van de bezettingsgraden weergeeft.

Grafiek 18 — **Aantal erfgoedlogiesadressen in Noord-Nederland per provincie, 2007**

Grafiek 19 — **Trendontwikkeling van de gemiddelde bezettingsgraad van erfgoedlogiesadressen in Noord-Nederland, 2003–2007**

4.7.2 Methodologie

Begin 2008 hebben alle erfgoedlogiesadressen een vragenlijst ontvangen. Hierin is gevraagd naar het aantal bedden en het aantal overnachtingen in 2007. De bezettingsgraden per regio zijn berekend uit deze gegevens. De bruto bezettingsgraad is de bezetting per bed, ervan uitgaande dat de accommodatie het gehele jaar is geopend.

(betrekking op responderende bedrijven onderzoek)

In formule: $\text{bruto bezettingsgraad [regio]} = \frac{\text{aantal overnachtingen [respons]}}{(\text{aantal bedden [respons]} \times 365 \text{ dagen})}$.

In werkelijkheid zullen niet alle accommodaties het gehele jaar zijn geopend. Voornamelijk in specifieke toeristenregio's zullen veel bedrijven een deel van het jaar gesloten zijn. Hiermee is met de berekening van de bezettingsgraad geen rekening gehouden.

Het aantal overnachtingen per regio (of provincie) is berekend door de gemiddelde bezettingsgraad van de regio te vermenigvuldigen met de totale capaciteit (= aantal bedden) in die regio.

(betrekking op alle erfgoedlogiesadressen)

In formule: $\text{aantal overnachtingen} = \text{bruto bezettingsgraad} \times \text{aantal bedden} \times 365 \text{ dagen}$.

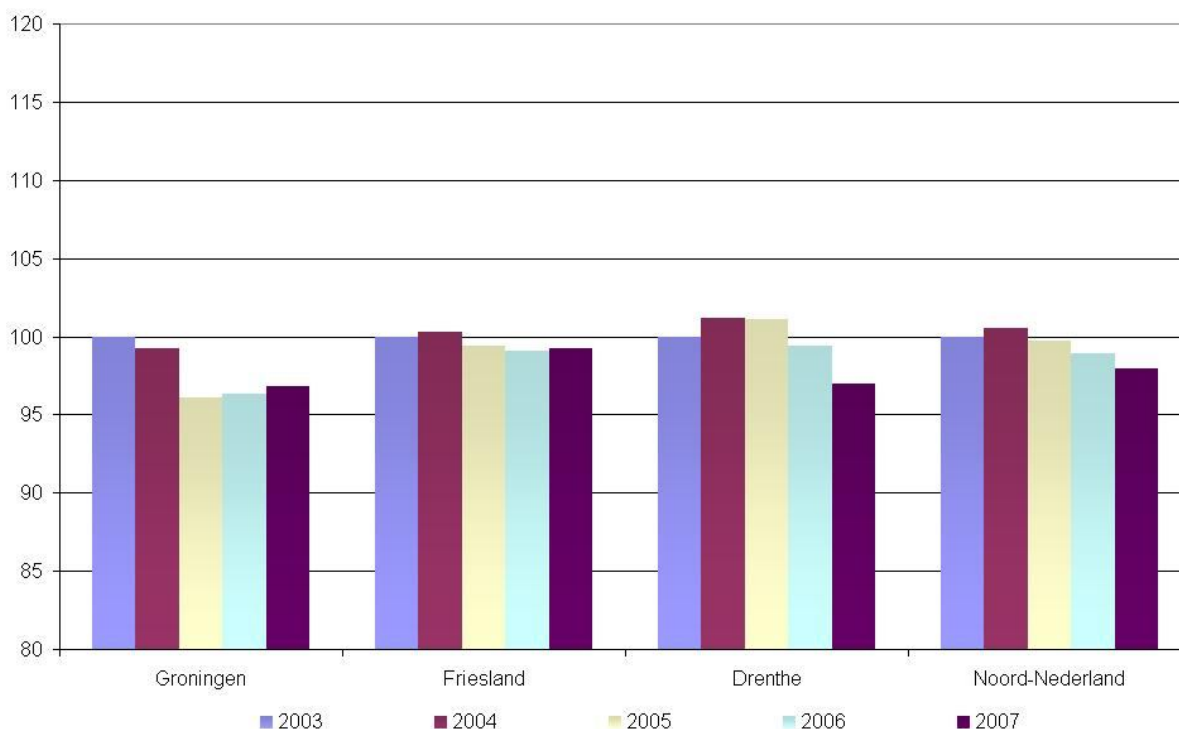
4.8 Kampeerterreinen

In dit hoofdstuk zijn alle kampeerterreinen in de drie noordelijke provincies opgenomen, ongeacht het aantal standplaatsen. Twee belangrijke begrippen die in dit rapport veel voorkomen: **Verhuurgraad** geeft inzicht in welke mate de vaste standplaatsen op jaarbasis verhuurd zijn. **Bezettingsgraad** geeft inzicht in welke mate de toeristische standplaatsen op jaarbasis verhuurd zijn.

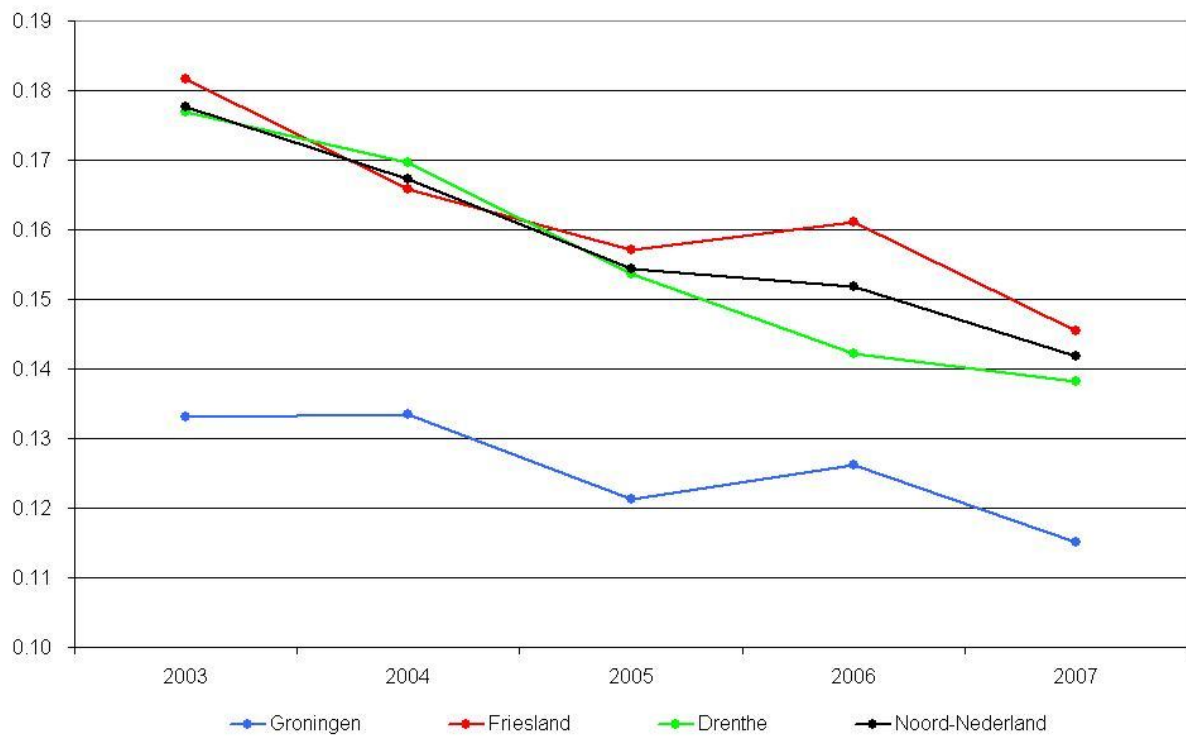
4.8.1 Samenvatting kampeerterreinen

Het aantal overnachtingen op kampeerterreinen is in Noord-Nederland in 2007 afgenomen. Op toeristische standplaatsen is de daling met 5,8% sterker dan die bij vaste standplaatsen (-2,8%). Alle provincies hebben te maken gehad met een afname van het aantal overnachtingen op zowel vaste als toeristische standplaatsen. De bezettingsgraad is in Noord-Nederland in 2007 verder gedaald tot 14,2%, wat 3,6 procentpunt lager is dan in 2003. De verhuurgraad is gedaald tot 91,4%, waarmee de dalende trend van de verhuurgraad zich in 2007 voortzet.

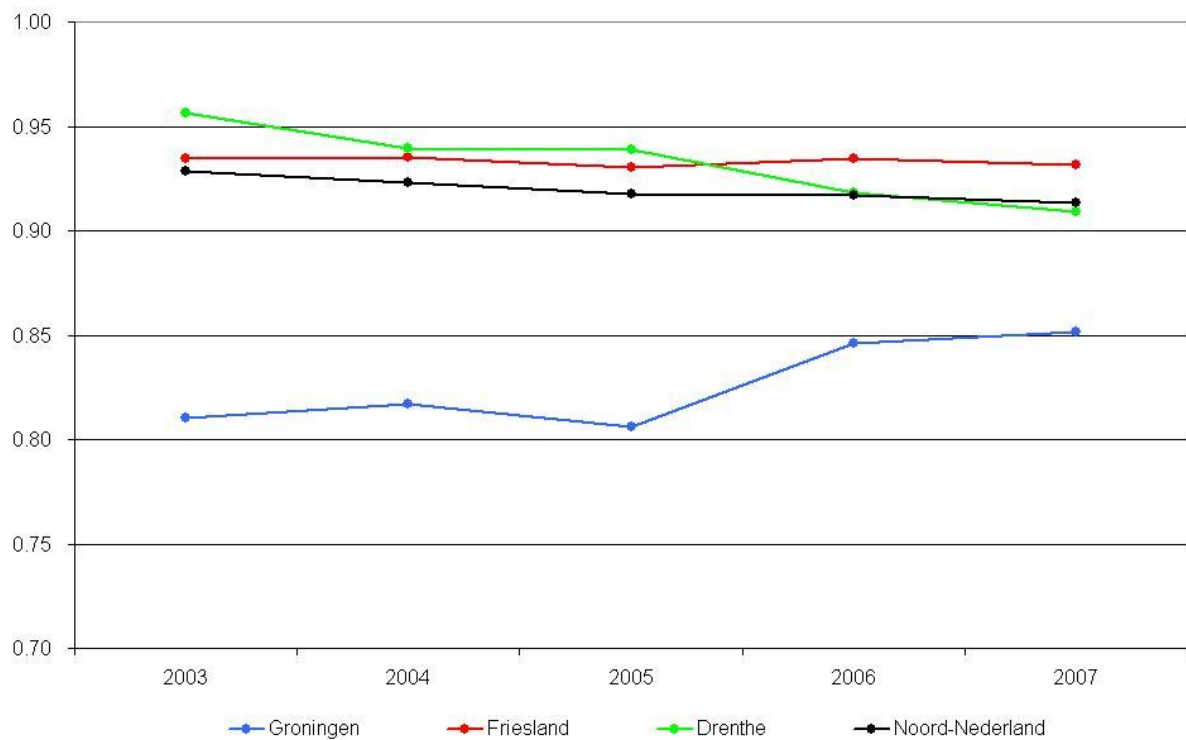
Grafiek 20 — **Capaciteitsontwikkeling (totale aantal standplaatsen) kampeerterreinen in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)**

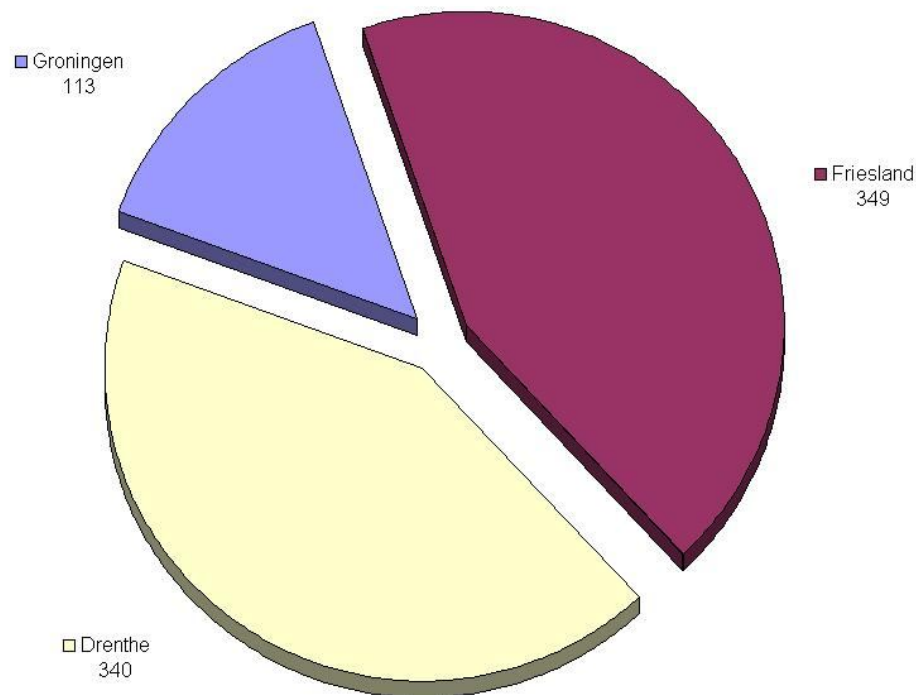

Grafiek 21 — **Gemiddelde bezettingsgraad toeristische standplaatsen in Noord-Nederland, 2007**

Grafiek 22 — **Gemiddelde verhuurgraad vaste standplaatsen in Noord-Nederland, 2007**

Grafiek 23 — **Aantal kampeerterreinen in Noord-Nederland per provincie, 2007**

4.8.2 Trend ten opzichte van 2003

Het aantal toeristische standplaatsen is in vergelijking met 2003 nauwelijks veranderd, terwijl het aantal vaste standplaatsen met 2,2% is gedaald. De bezettingsgraad op toeristische standplaatsen is in 2007 gedaald tot 14,2%, terwijl dit in 2003 nog 17,8% was. Het aantal overnachtingen is afgenomen tot bijna 3,6 miljoen, 20,5% minder dan in 2003.

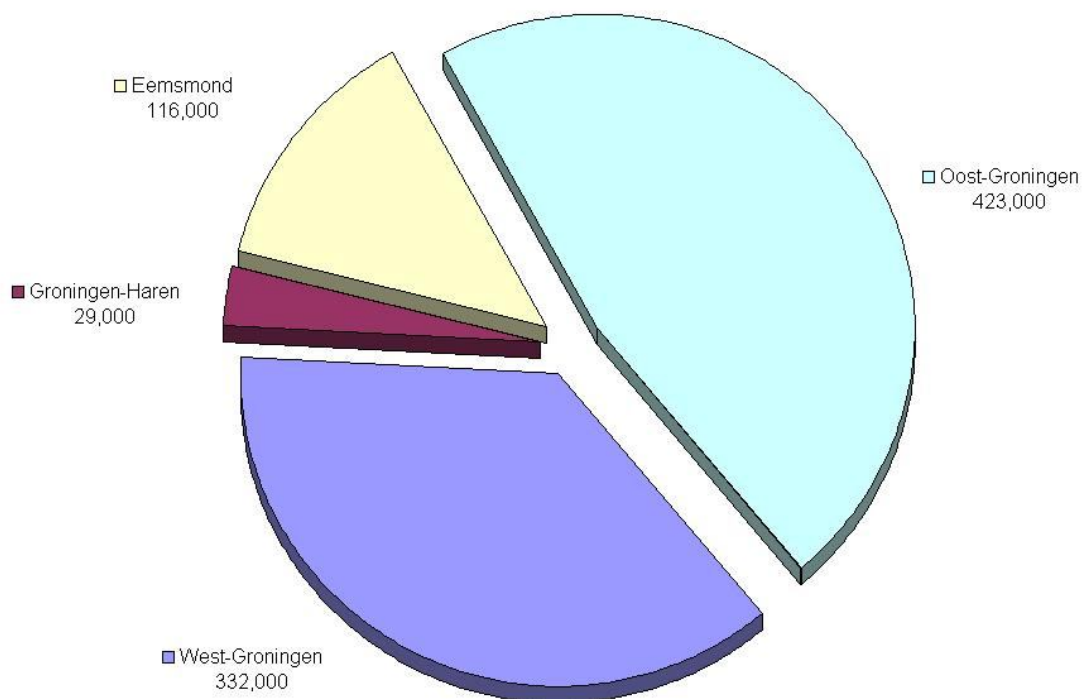
De verhuurgraad is in 2007 gedaald tot 91,4%, terwijl dit in 2003 nog 92,8% was. Ook hier is het aantal overnachtingen teruggelopen, al is de daling minder sterk dan bij de toeristische standplaatsen. In 2007 zijn 4,7 miljoen overnachtingen geteld, een daling van 5,7% in vergelijking met 2003.

4.8.3 Kampeerterreinen in Groningen

Er zijn in 2007 in Groningen 5,6% meer toeristische standplaatsen geregistreerd, terwijl het aantal vaste standplaatsen met 6,1% is afgenomen. De bezetting op toeristische standplaatsen is met bijna 1 procentpunt gedaald tot 11,5% in het jaar 2007. Ook het aantal overnachtingen op toeristische standplaatsen is gedaald tot 410.000: een daling van ruim 4%. Behalve in de regio West Groningen is in elke Groningse regio is het aantal overnachtingen gedaald.

De verhuurgraad (berekend over vaste standplaatsen) is in 2007 licht gestegen tot 85,2%. Deze stijging geldt voor 2 regio's (West-Groningen en Groningen-Haren) de regio Eemsmond had te maken met een afnemenen verhuurgraad en de verhuurgraad in Oost-Groningen bleef onveranderd. Regio Eemsmond en Groningen hadden te maken met een afname in het aantal overnachtingen. De overige twee regio's bleef dit gelijk of was er een lichte stijging.

Grafiek 24 — Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Groningen, 2007

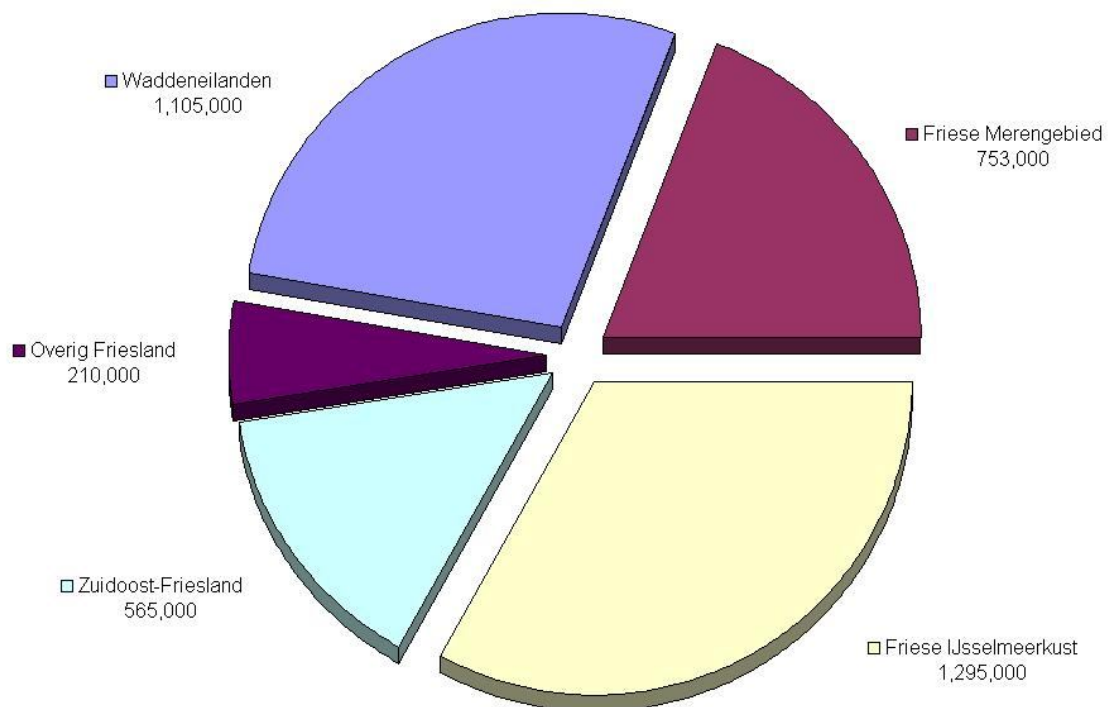

4.8.4 Kampeerterreinen in Friesland

Het aantal vaste en toeristische standplaatsen is in Friesland nauwelijks veranderd ten opzichte van 2006. Net als in Groningen is een daling te zien in het aantal overnachtingen op toeristische standplaatsen. In vergelijking met 2006 hebben er 8,2% minder overnachtingen plaatsgevonden in Friesland. De Waddeneilanden hadden te maken met de sterkste daling: -12,9%. In het Friese Merengebied is het aantal overnachtingen gestegen met 4,9%. Het bezettingspercentage van toeristische standplaatsen is bij Friese kampeerterreinen gedaald van 16,1% naar 14,5% in 2007.

De verhuurgraad (vaste standplaatsen) is in Friesland nagenoeg stabiel. Dit geldt voor alle Friese regio's. Het aantal berekende overnachtingen op vaste standplaatsen is gelijk gebleven (ruim 2,3 miljoen) in 2007.

Grafiek 25 — **Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Friesland, 2007**

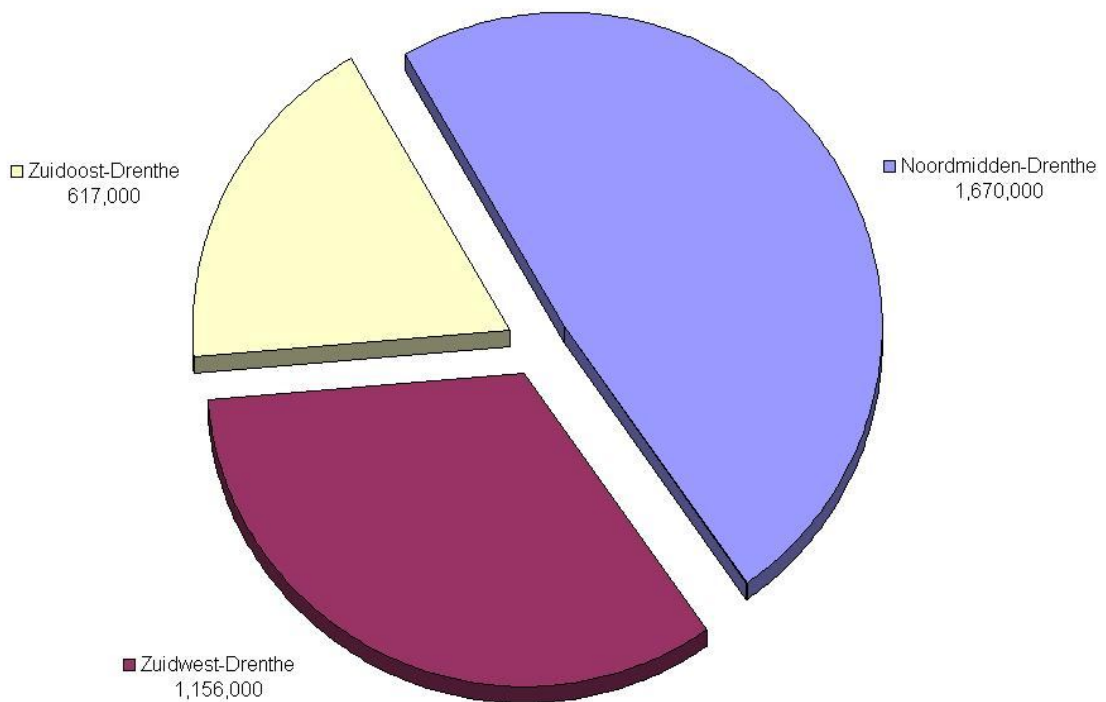

4.8.5 Kampeerterreinen in Drenthe

In Drenthe zijn zowel minder toeristische standplaatsen (-1,6%) als minder vaste standplaatsen (-3,6%) geregistreerd in 2007. De bezettingsgraad in Drenthe is in 2007 met 0,4 procentpunt afgenomen tot 13,8%. Ook het aantal overnachtingen is, net zoals de overige twee provincies, afgenomen. De provinciale daling bedraagt 4,2% ten opzichte van 2006. Opvallend is dat het aantal overnachtingen in Zuidwest Drenthe is toegenomen (10%) en dat er een afname is geregistreerd in Zuidoost en Noordmidden-Drenthe (beide 10%).

De verhuurgraad is licht gedaald ten opzichte van 2006. Het aantal overnachtingen op vaste standplaatsen is met bijna 5% gedaald in 2007, waarbij in elke Drentse regio sprake is van een (lichte) daling.

Grafiek 26 — **Overnachtingen toeristische en vaste standplaatsen in Drenthe, 2007**

4.8.6 Methodologie

In de database van Toerdata Noord zijn alle kampeerterreinen opgenomen, ongeacht het aantal standplaatsen. Deze hebben begin 2008 een vragenformulier ontvangen. Hierin is gevraagd naar het aantal standplaatsen (vaste en toeristische), het aantal overnachtingen op toeristische standplaatsen en het aantal verhuurde vaste standplaatsen. De bezettingsgraad per regio (of provincie) is berekend op basis van de uitkomsten van deze enquête. De bruto bezettingsgraad is de bezettingsgraad per bed (4 bedden per standplaats), er van uitgaande dat de accommodatie 7 maanden (= 210 dagen) per jaar is geopend.

Betrekking op de responderende bedrijven binnen het onderzoek

In formule: bruto bezettingsgraad [regio] = aantal overnachtingen [respons] / (aantal toeristische standplaatsen [respons] x 4 bedden x 210 dagen).

Het aantal overnachtingen op toeristische standplaatsen per regio is berekend door het aantal toeristische standplaatsen, verkregen uit de respons, te relateren aan de gemiddelde bezettingsgraad.

Betrekking op alle kampeerterreinen

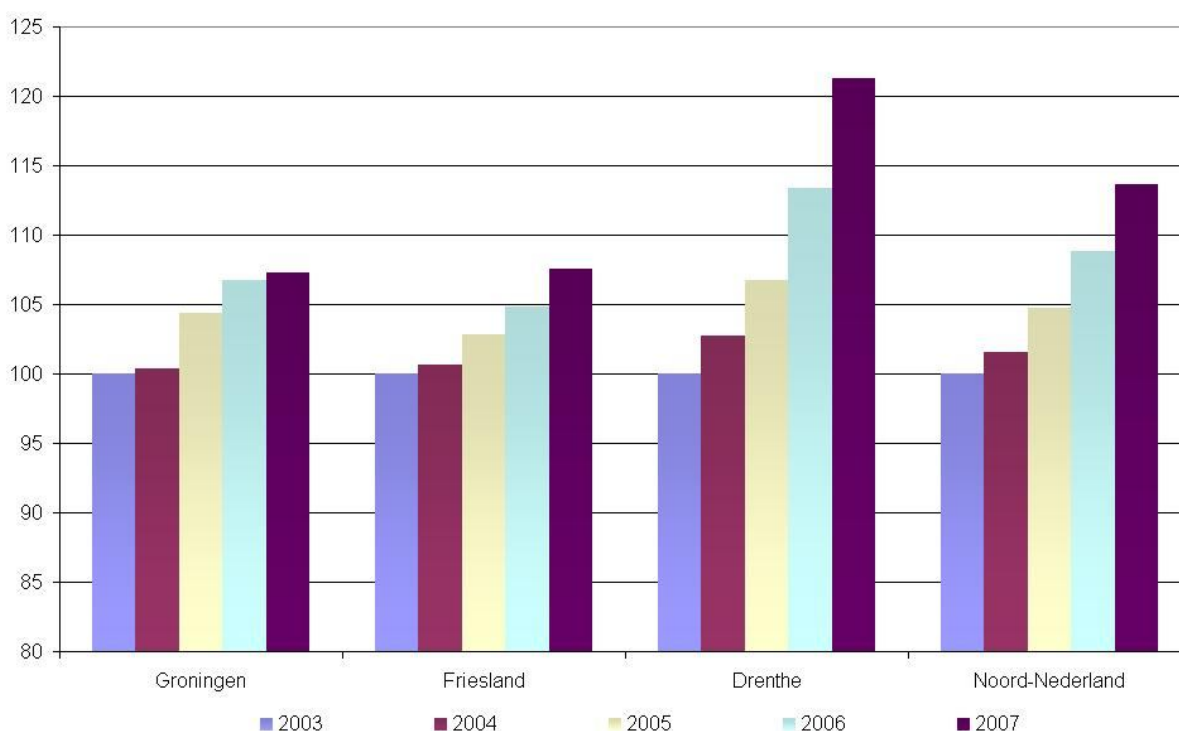
In formule: aantal overnachtingen = bruto bezettingsgraad x aantal toeristische standplaatsen x 4 bedden x 210 dagen.

De verhuurgraad van de vaste standplaatsen wordt berekend door het aantal verhuurde vaste standplaatsen te delen door het totale aantal vaste standplaatsen. Bij de berekening van het aantal overnachtingen op vaste standplaatsen is uitgegaan van 200 overnachtingen per vaste standplaats per jaar.

4.9 Recreatiewoningen

In de database van Toerdata Noord zijn alle recreatiewoningcomplexen in Noord-Nederland opgenomen. Meestal zijn dit bungalows, maar ook appartementen worden tot deze categorie gerekend. Bungalowparken waar de eigenaren hun woningen in eigen beheer verhuren, worden niet als recreatiewoningen tot de verhuurcategorie gerekend. Deze bungalows worden gerekend tot de categorie tweede woningen. De ontwikkelingen ten aanzien van tweede woningen zijn in dit hoofdstuk ook beschreven. Het totale aantal recreatiewoningen wordt overgenomen uit CBS statistiek (CBS statline). De verhuurwoningen staan geregistreerd in de Toerdata Noord database. De tweede woningen is het verschil tussen deze twee getallen.

Grafiek 27 — **Capaciteitsontwikkeling (verhuur- en tweede woningen) recreatieparken in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)⁷**

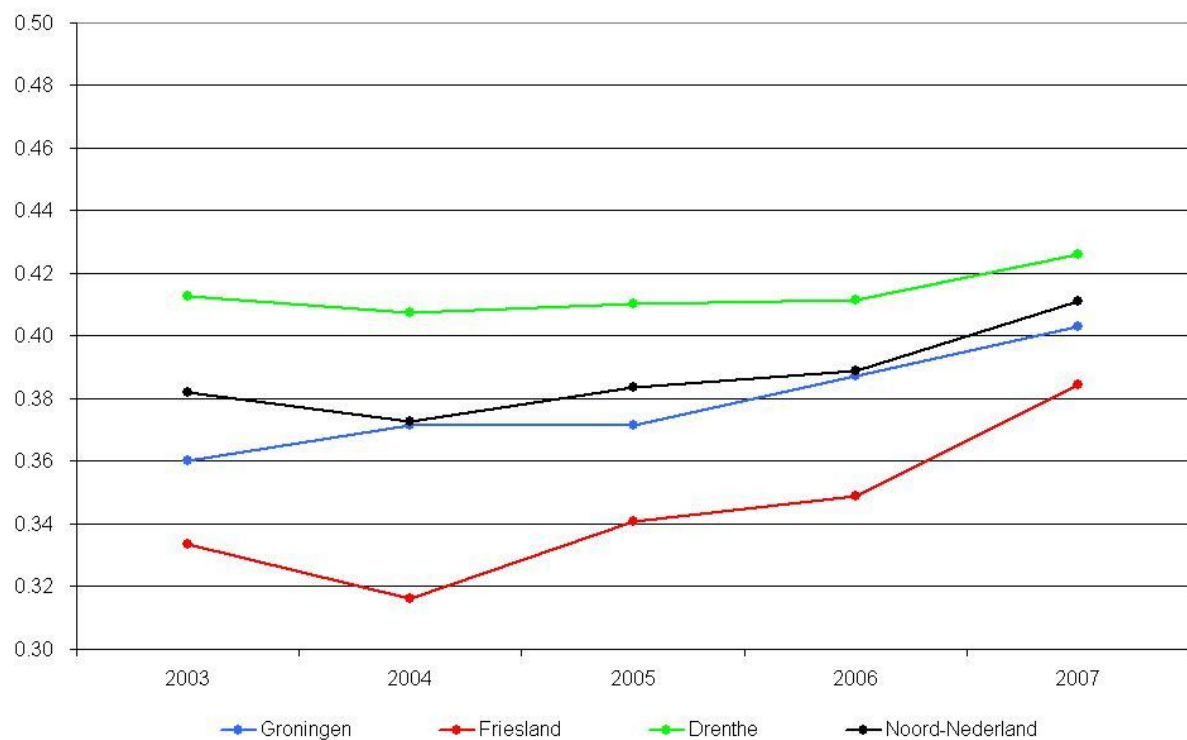
⁷ De forse stijging in de capaciteit in Drenthe komt door een uitbreiding van het Hof van Saksen in 2006 en 2007. In Friesland is de stijging veroorzaakt door het recreatiepark Landal Esonstad.

4.9.1 Samenvatting recreatiewoningen

Het aantal verhuurwoningen is in Noord-Nederland met 7,2% flink gestegen. Deze stijging is met name toe te schrijven aan een uitbreiding van het Hof van Saksen in Drenthe. De verhuurgraad is ook gestegen: van 38,9% naar 41,1% in 2007. Het aantal overnachtingen in verhuurwoningen is met 14,8% flink gestegen. De provincie Drenthe kende de sterkste stijging (+26,0%), gevolgd door Friesland (+7,6%). In Groningen daalde het aantal overnachtingen licht ten opzichte van 2006.

Het aantal berekende overnachtingen in tweede woningen stijgt sinds 2003 gestaag door. Ten opzichte van 2006 is dit aantal met 1,6% toegenomen tot bijna 900.000 overnachtingen.

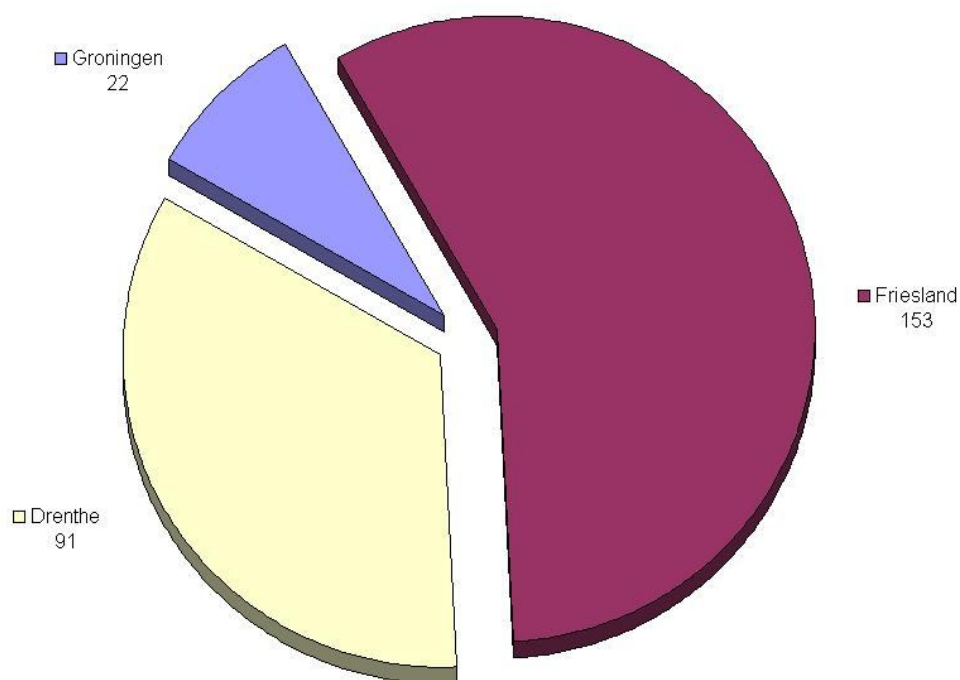
Grafiek 28 — **Gemiddelde bezettingsgraad verhuurwoningen in Noord-Nederland, 2003-2007**

4.9.2 Trend ten opzichte van 2003

Sinds 2003 zijn er in Noord-Nederland 11,6% meer verhuurwoningen. Deze stijging is met name van toepassing op Drenthe (+26,3%). In Groningen is het aantal woningen juist gedaald: -16,9%. De verhuurgraad fluctueert sinds 2003 rond de 38%, maar is afgelopen jaar toegenomen tot ruim 41%. Ook het aantal overnachtingen in verhuurwoningen is sinds 2003 behoorlijk toegenomen. De stijging is het grootst in Drenthe (33,0%), gevolgd door Friesland (14,9%). In Groningen is het aantal overnachtingen juist afgenomen: -6,2%. Het aantal berekende overnachtingen in tweede woningen is sinds 2003 gestaag gestegen (+16,0%).

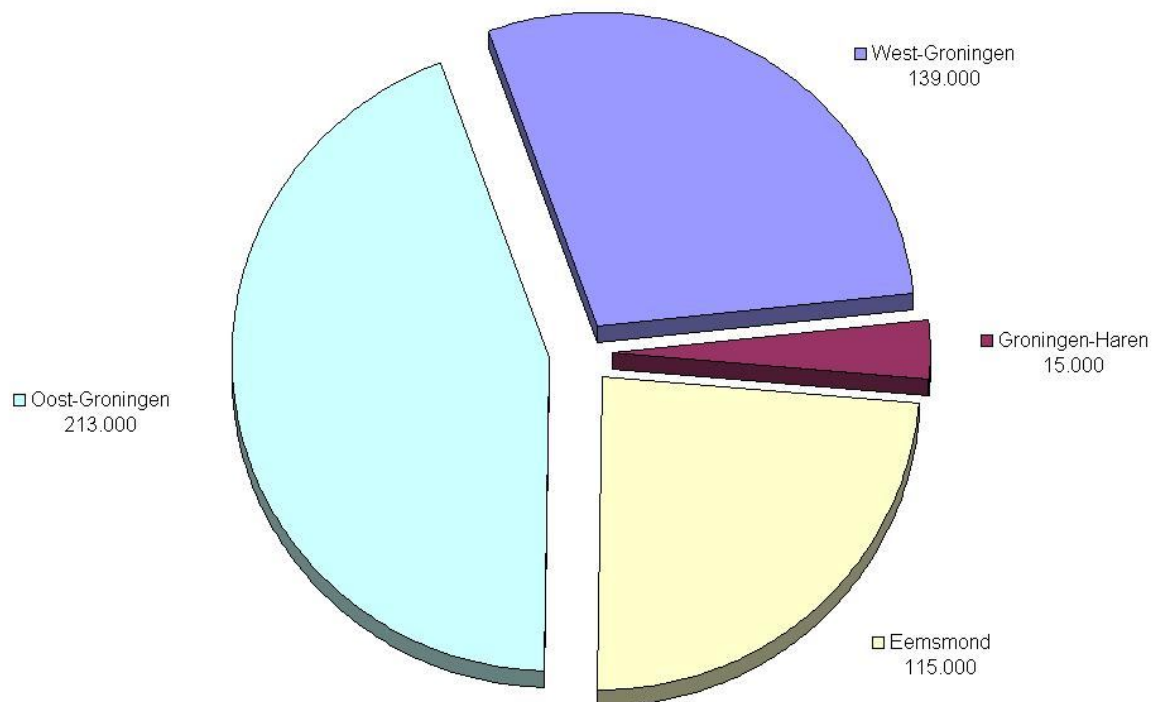
Grafiek 29 — **Aantal recreatieparken in Noord-Nederland per provincie, 2007**

4.9.3 Recreatiewoningen in Groningen

Ondanks een stijging van de verhuurgraad (38,7% naar 40,3%) van verhuurwoningen is het aantal overnachtingen in Groningen met 1,4% licht afgenomen. Dit komt door een daling in de regio Eemsmond; in de andere drie Groningse regio's is het aantal overnachtingen in 2007 wel (licht) gestegen. Het aantal berekende overnachtingen in tweede woningen is in Groningen in 2007 toegenomen met 3,7%. In elke regio is hier sprake van een stijging.

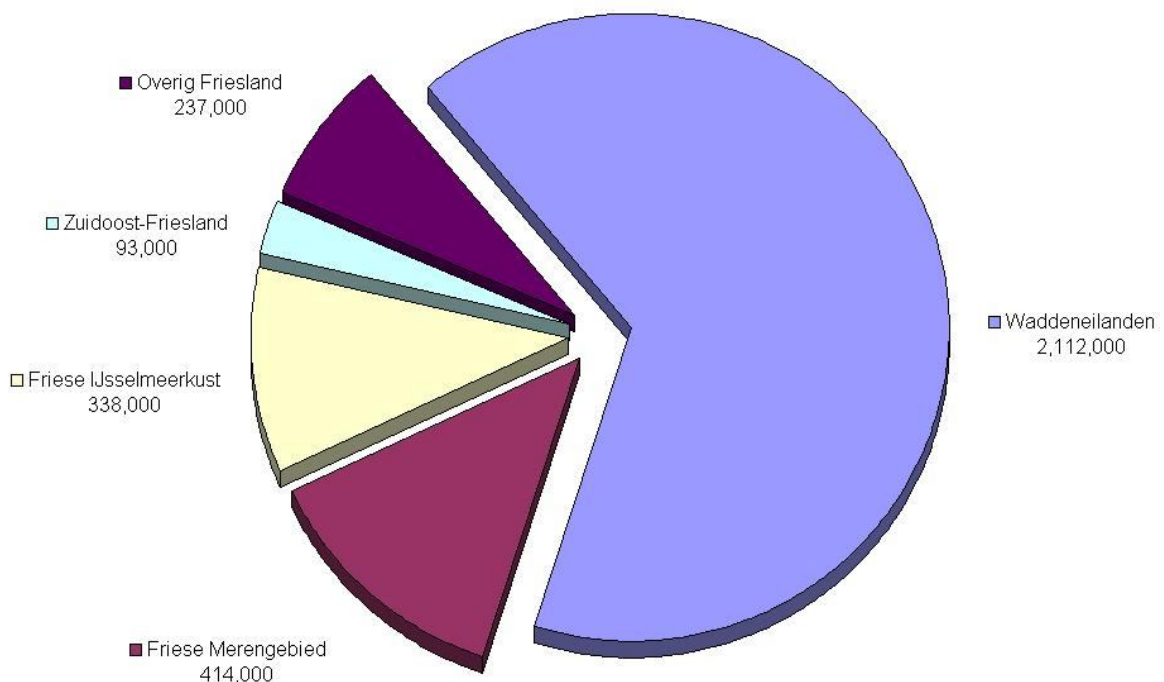
Grafiek 30 — **Overnachtingen verhuurwoningen in Groningen (x 1000), 2007**

4.9.4 Recreatiewoningen in Friesland

In Friesland is de verhuurgraad met ruim 3 procentpunten gestegen tot 38,4% in 2007. Hierdoor is het aantal overnachtingen toegenomen met 7,6% tot ruim 3,3 miljoen. Deze stijging is grotendeels toe te schrijven aan de regio Overig Friesland (Landal Esonstad). Alle overige Friese regio's hadden eveneens te maken met een stijging van het aantal overnachtingen, deze was minder groot dan in de regio overige Friesland. Het aantal berekende overnachtingen in tweede woningen is met 6,2% gestegen tot bijna 300.000.

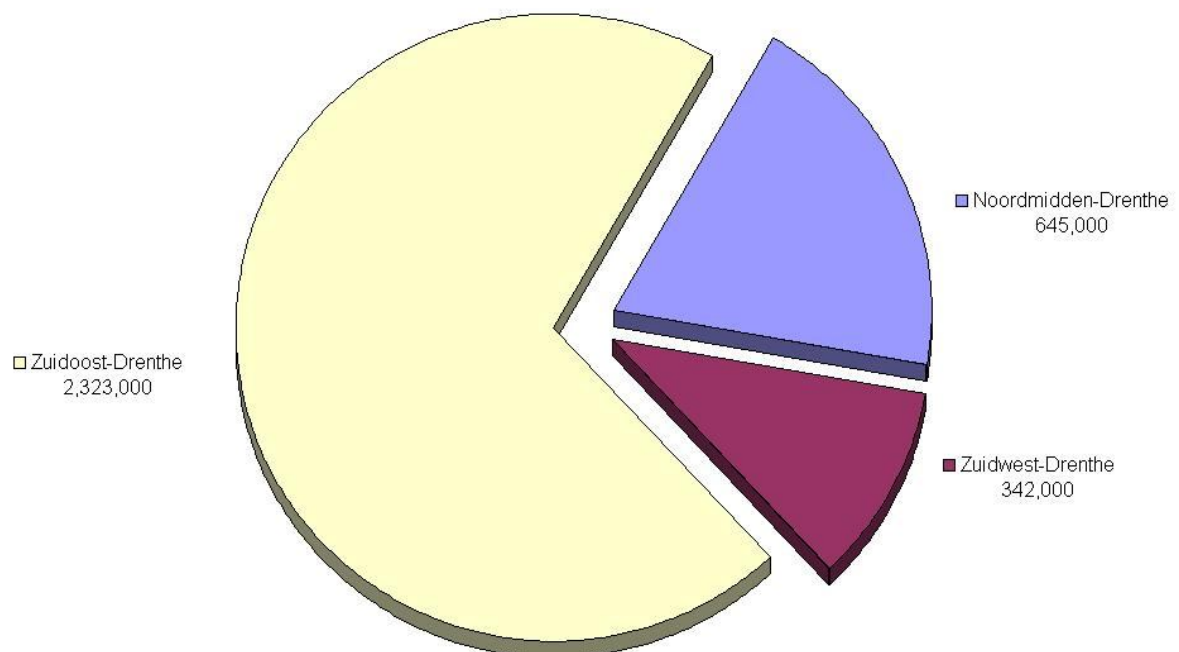
Grafiek 31 — **Overnachtingen verhuurwoningen in Friesland (x 1000), 2007**

4.9.5 Recreatiewoningen in Drenthe

Drenthe heeft al jaren de hoogste verhuurgraad in Noord-Nederland en daar is in 2007 geen verandering in gekomen (van 41,2% naar 42,6%). Deze stijging is volledig toe te schrijven aan de regio Zuidoost-Drenthe. In de regio Zuidwest-Drenthe is de bezettingsgraad nagenoeg gelijk gebleven en in de regio Noordmidden-Drenthe is de bezettinggraad licht afgenomen. Het aantal overnachtingen is in Drenthe in 2007 behoorlijk gestegen (+26%). Deze stijging is vooral toe te schrijven aan een grote uitbreiding van de capaciteit (met name Hof van Saksen). Tevens hebben een aantal bedrijven in de regio Zuidoost-Drenthe te maken gehad met een behoorlijke stijging van het aantal overnachtingen. Het aantal berekende overnachtingen in tweede woningen is in Drenthe in 2007 met 1,7% afgenomen.

Grafiek 32 — **Overnachtingen verhuurwoningen in Drenthe (x 1000), 2007**

4.9.6 Methodologie

Het totale aantal **recreatiewoningen** per gemeente komt van het CBS (Statline). Het totale aantal **verhuurwoningen** komt uit de database van Toerdata Noord. De bezettingsgraad per regio is berekend uit de resultaten van de Toerdata Noord-enquête die begin 2008 is verstuurd naar alle bedrijven. Bij de berekening van de bezettingsgraad is er vanuit gegaan dat de verhuurwoningen het gehele jaar door worden verhuurd en over gemiddeld vijf bedden per verhuurwoning beschikken.

Betrekking op de responderende bedrijven binnen het onderzoek

*In formule: bruto bezettingsgraad [regio] = aantal overnachtingen [respons] /
(aantal verhuurwoningen [respons] x 5 bedden x 365 dagen).*

Het aantal overnachtingen per regio is berekend door de bezettingsgraad te relateren aan het totale aantal verhuurbungalows. Dit zijn alle bungalows die in de recreatieparken worden verhuurd.

Betrekking op alle bedrijven met verhuurwoningen

*In formule: overnachtingen =
bruto bezettingsgraad x aantal verhuurwoningen x 5 bedden x 365 dagen.*

Alle overige recreatiewoningen worden beschouwd als **tweede woningen**, waarvoor een vast aantal van 100 overnachtingen per jaar wordt gehanteerd.

4.10 Groepsaccommodaties

Alle groepsaccommodaties zijn in het bestand van Toerdata Noord opgenomen. Er zijn daarbij geen beperkingen gesteld aan het minimum aantal bedden.

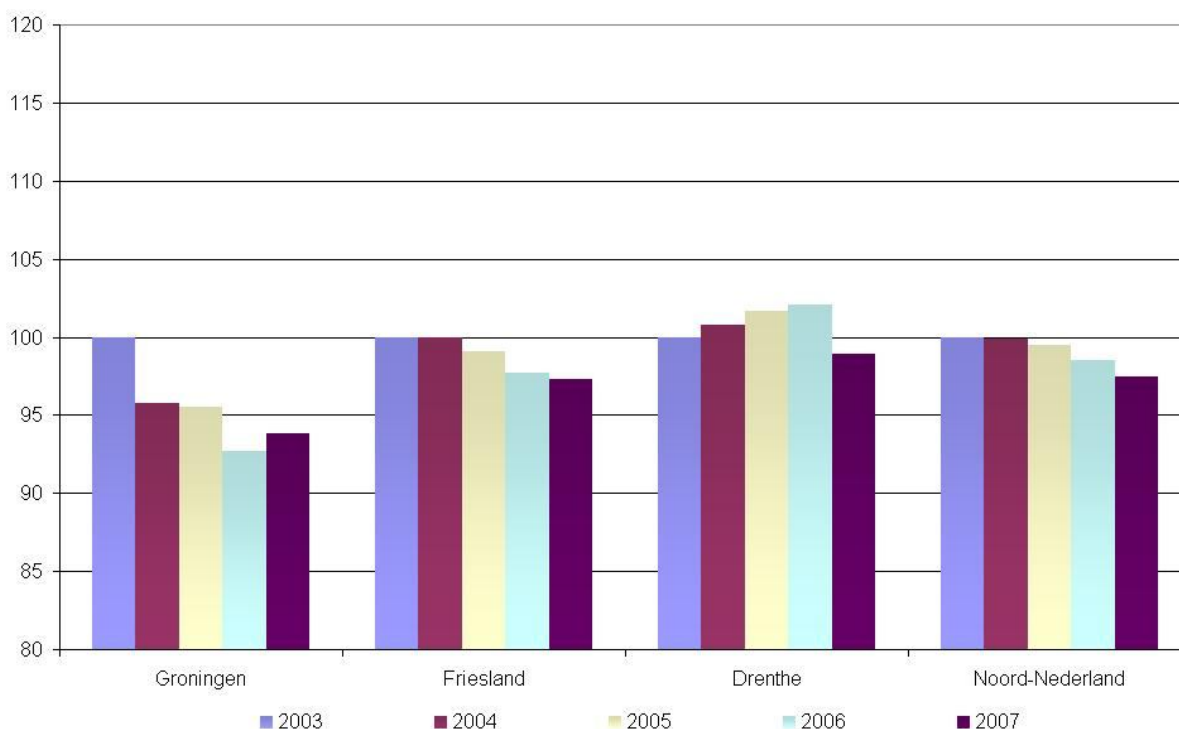
4.10.1 Samenvatting groepsaccommodaties

In 2007 is nauwelijks verandering opgetreden in het aantal bedden en het aantal groepsaccommodaties. Het bezettingspercentage is in 2007 met 1 procentpunt gedaald tot 20,3%. Deze daling komt met name door Friesland. Ook het aantal overnachtingen is in Noord-Nederland gedaald: -2,8%. Deze daling is alleen van toepassing voor Friesland (-4%), in de andere provincies is het aantal overnachtingen gelijk gebleven..

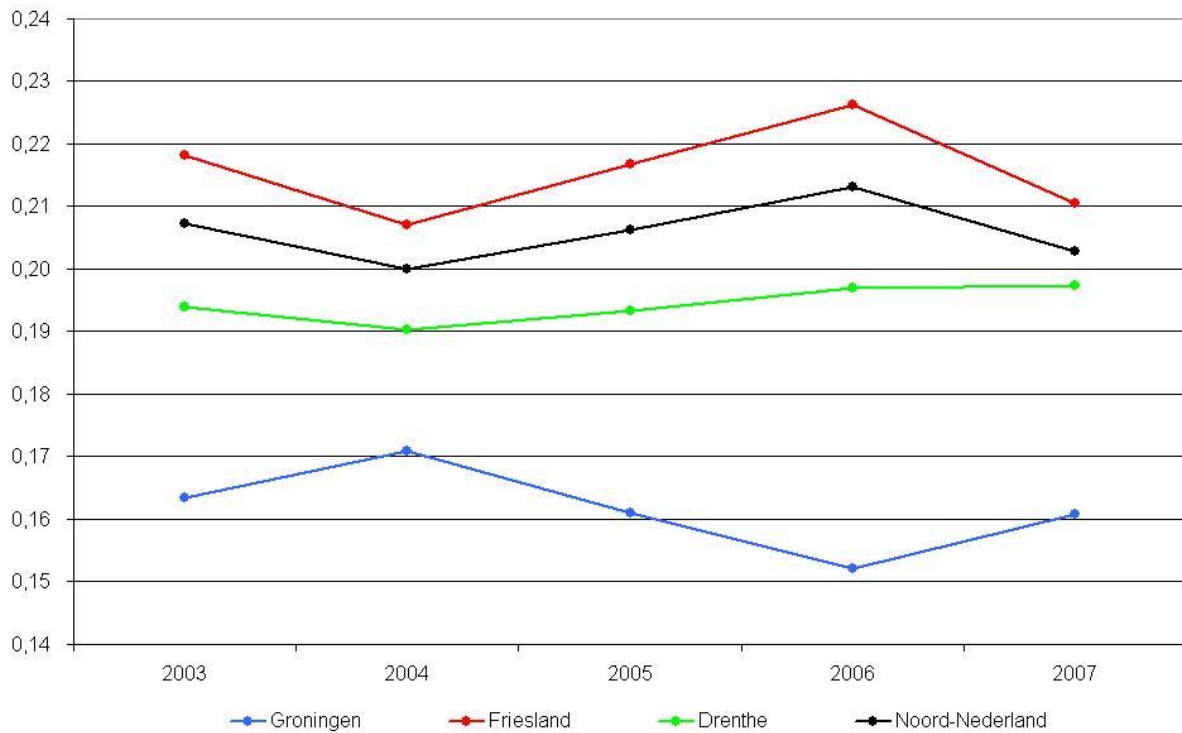
4.10.2 Trend ten opzichte van 2003

Ten opzichte van 2003 zijn er in Noord-Nederland drie groepsaccommodaties minder. Ook het aantal bedden is iets gedaald: -2,5%. De bezettingsgraad is in de afgelopen 5 jaar stabiel tussen de 20% en 21%. In Groningen en Friesland is het aantal overnachtingen gedaald ten opzichte van 2003, terwijl dit in Drenthe is gestegen.

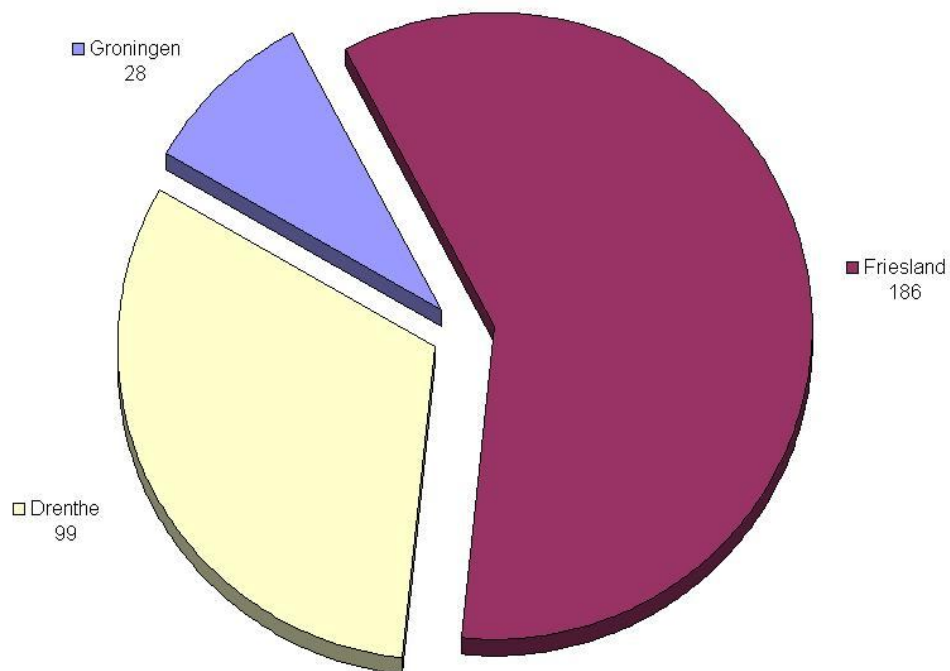
Grafiek 33 — **Capaciteitsontwikkeling (aantal bedden) groepsaccommodaties in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)**

Grafiek 34 — Gemiddelde bezettingsgraad groepsaccommodaties in Noord-Nederland, 2007

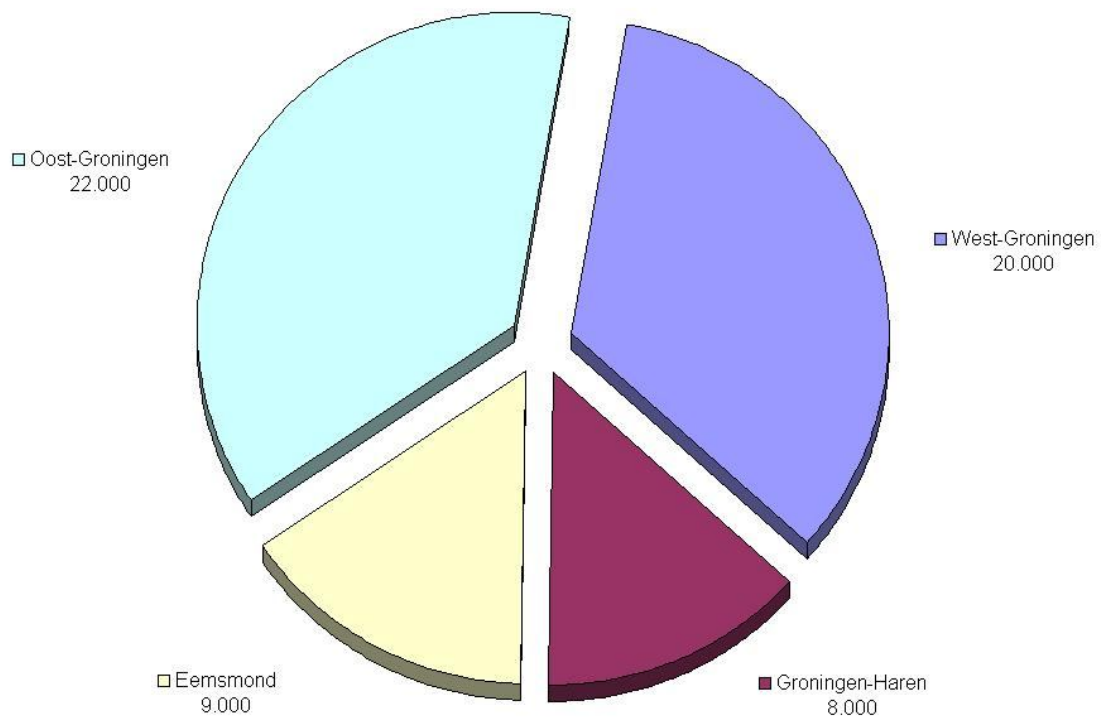
Grafiek 35 — Aantal groepsaccommodaties in Noord-Nederland per provincie, 2007

4.10.3 Groepsaccommodaties in Groningen

Het aantal bedden en groepsaccommodaties is in 2007 in Groningen nauwelijks veranderd. De bezettingsgraad is met bijna 1 procentpunt toegenomen tot 16,1%. Het aantal overnachtingen in 2007 is gelijk gebleven (58.000) ten opzichte van het jaar ervoor.

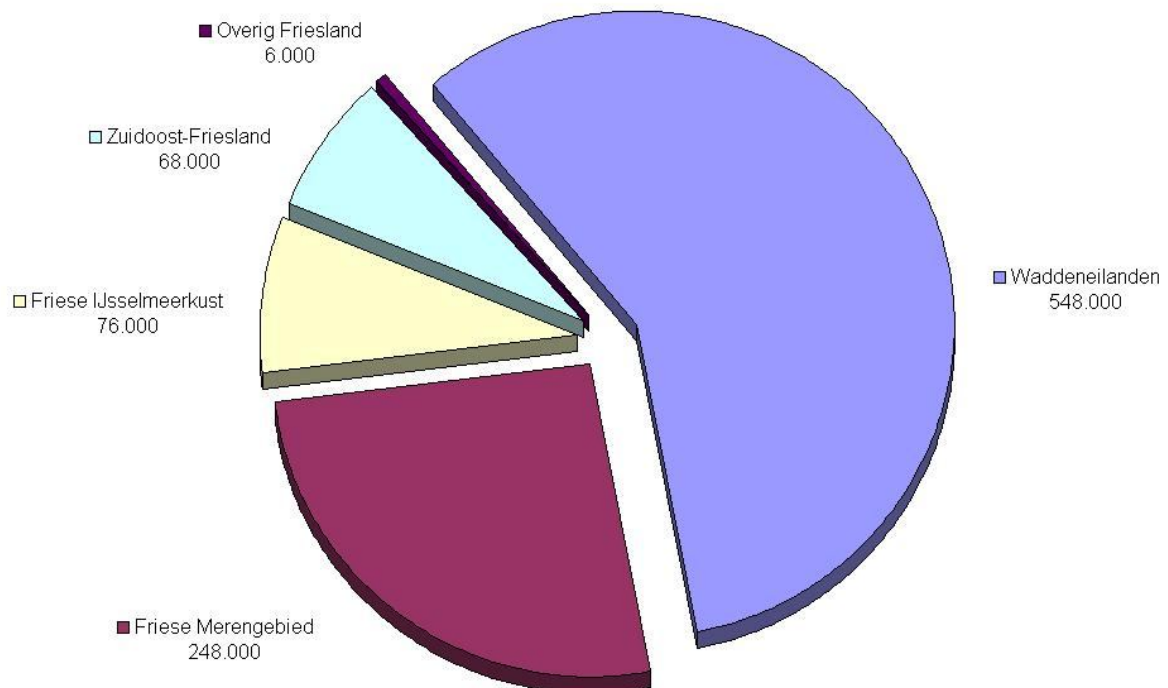
Grafiek 36 — **Overnachtingen groepsaccommodaties in Groningen, 2007**

4.10.4 Groepsaccommodaties in Friesland

In de aantallen bedden en groepsaccommodaties is in Friesland in 2007 nauwelijks iets veranderd. Op de Waddeneilanden is de bezettingsgraad licht gestegen tot 23,4%, terwijl in alle andere regio's de bezettingsgraad is gedaald. In heel Friesland nam de gemiddelde bezettingsgraad af tot 21,0%. Ook het aantal overnachtingen nam af met 4% ten opzichte van 2006.

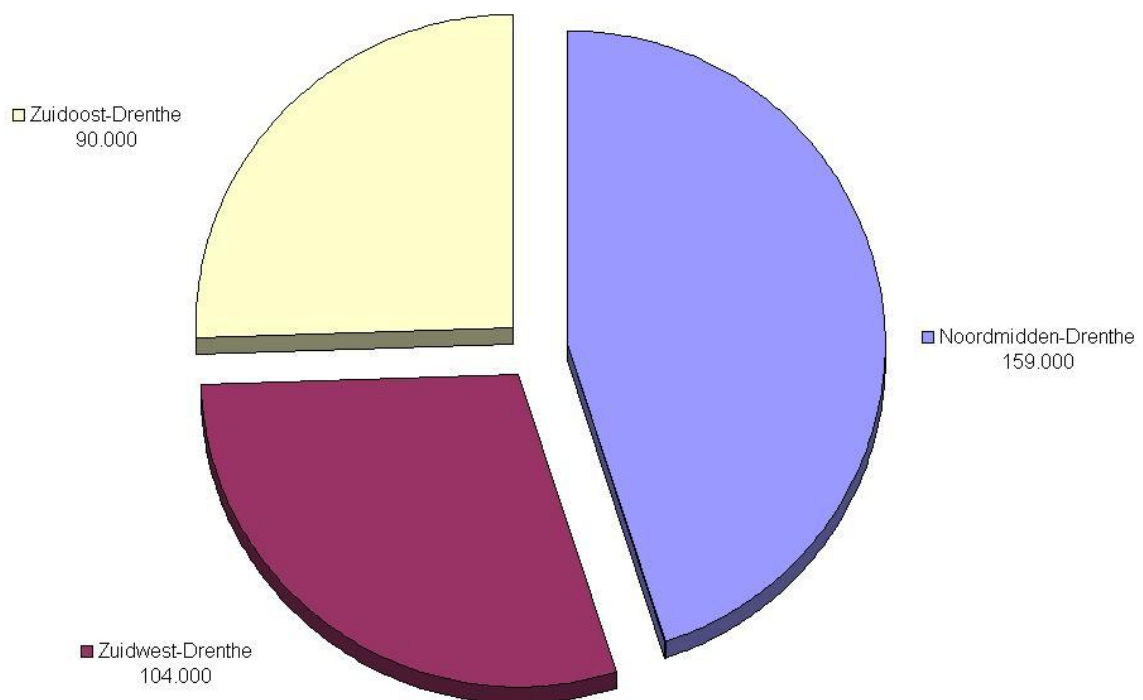
Grafiek 37 — **Overnachtingen groepsaccommodaties in Friesland, 2007**

4.10.5 Groepsaccommodaties in Drenthe

Op een paar lichte fluctuaties na is er in het aantal groepsaccommodaties in Drenthe niet veel veranderd. Dit geldt ook voor het aantal bedden. In Zuidwest- en Zuidoost-Drenthe is de bezettingsgraad licht gestegen, terwijl deze in Noordmidden-Drenthe licht is afgenomen. Het aantal overnachtingen in Drenthe is ten opzichte van 2006 gelijk gebleven (353.000).

Grafiek 38 — **Overnachtingen groepsaccommodaties in Drenthe, 2007**

4.10.6 Methodologie

Alle groepsaccommodaties hebben begin 2008 een enquête ontvangen van Toerdata Noord, waarin is gevraagd naar het aantal bedden en overnachtingen. De bezettingsgraad is berekend uit de gegevens van de Toerdata Noord-enquête. Aan de hand van deze gegevens is de bezettingsgraad per regio en provincie berekend. De bruto bezettingsgraad is de bezetting per bed ervan uitgaande dat de accommodatie het gehele jaar is geopend.

Betrekking op de responderende bedrijven binnen het onderzoek

*In formule: bruto bezettingsgraad =
 aantal overnachtingen (respons) / (aantal bedden (respons) x 365 dagen).*

Het aantal overnachtingen is berekend door per regio de gemiddelde bezettingsgraad van de responderende bedrijven te relateren aan de totale beddencapaciteit.

Betrekking op alle groepsaccommodaties

*In formule: aantal overnachtingen =
 bruto bezettingsgraad x aantal bedden x 365 dagen.*

5 Watersport

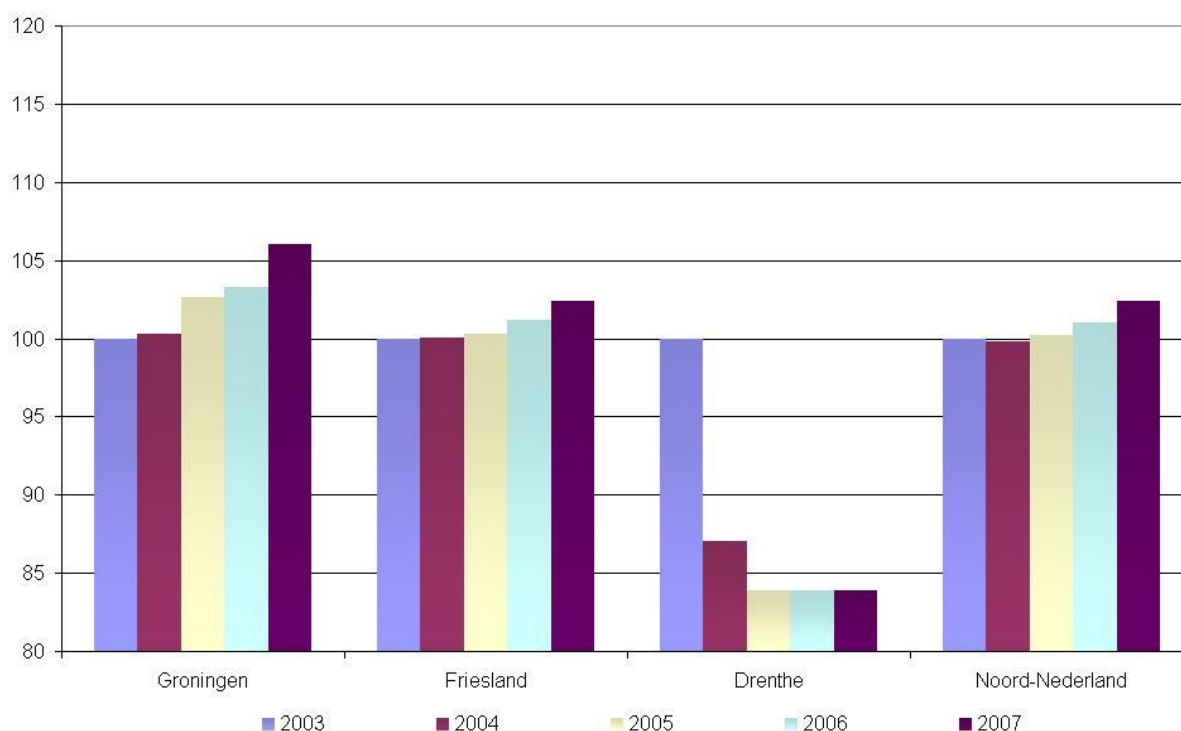
5.1 Inleiding

Het hoofdstuk watersport is verdeeld in jachthavens en jachtverhuur. Tevens komen in dit hoofdstuk de brug- en sluistellingen en de chartervaart aan bod.

5.2 Jachthavens

Alleen jachthavens met meer dan 20 ligplaatsen zijn meegenomen in de tabellen over de watersport. Ook jachthavens die niet bedrijfsmatig worden geëxploiteerd (bijvoorbeeld jachthavens van verenigingen of stichtingen) zijn in de rapportage opgenomen. In veel gevallen wordt de exploitatie van jachthavens gecombineerd met een andere activiteit, zoals een jachtwerf of bootverhuur. Bijlage 18 t/m Bijlage 21 geven meer informatie over jachthavens in de drie provincies. De onderverdeling van vaste ligplaatsen en passantenligplaatsen plus het aantal overnachtingen op vaste ligplaatsen zijn in deze tabellen gepresenteerd.

Grafiek 39 — **Capaciteitsontwikkeling (aantal ligplaatsen) jachthavens in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)⁸**

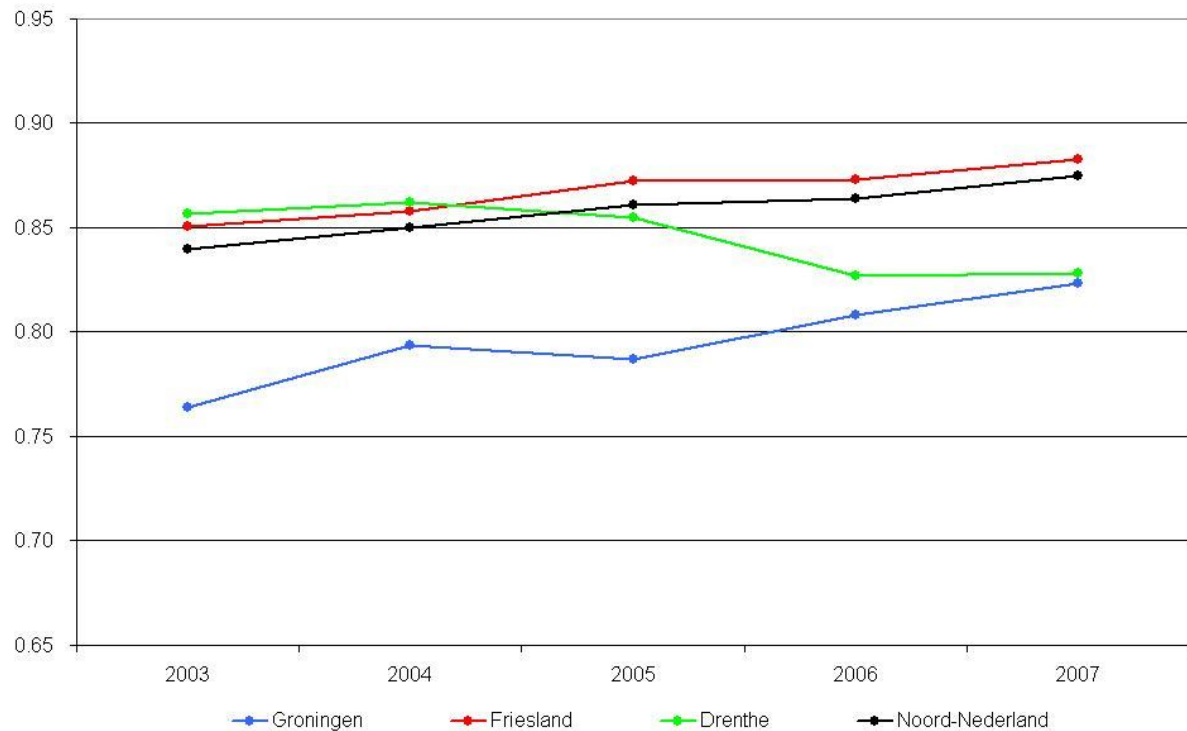

⁸ Doordat er weinig ligplaatsen zijn in Drenthe, betekent een lichte absolute daling een grotere relatieve daling.

5.2.1 Samenvatting jachthavens

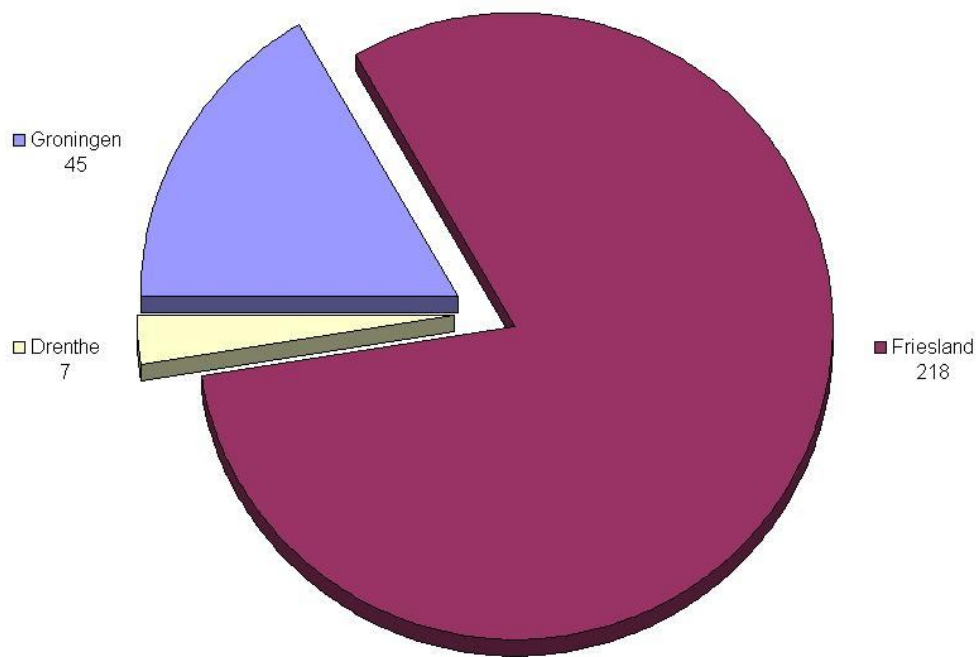
Ten opzichte van 2006 zijn er ongeveer 500 ligplaatsen bijgekomen. Dit zijn voornamelijk vaste ligplaatsen. De verhuurgraad is met ruim 1 procentpunt toegenomen tot 87,5%, waardoor ook het aantal berekende overnachtingen toe is genomen met 2,3% tot bijna 1,4 miljoen in 2007.

Grafiek 40 — Gemiddelde verhuurgraad jachthavens in Noord-Nederland, 2007

5.2.2 Trend ten opzichte van 2003

In de afgelopen 5 jaar zijn er een kleine 1.000 vaste ligplaatsen bijgekomen in Noord-Nederland. Het aantal passantenligplaatsen is nagenoeg gelijk gebleven. De verhuurgraad is sinds 2003 gestaag toegenomen tot 87,5% in 2007. Hiermee is ook het aantal berekende overnachtingen toegenomen; de stijging bedraagt 6,9%.

Grafiek 41 — **Aantal jachthavens in Noord-Nederland per provincie, 2007**

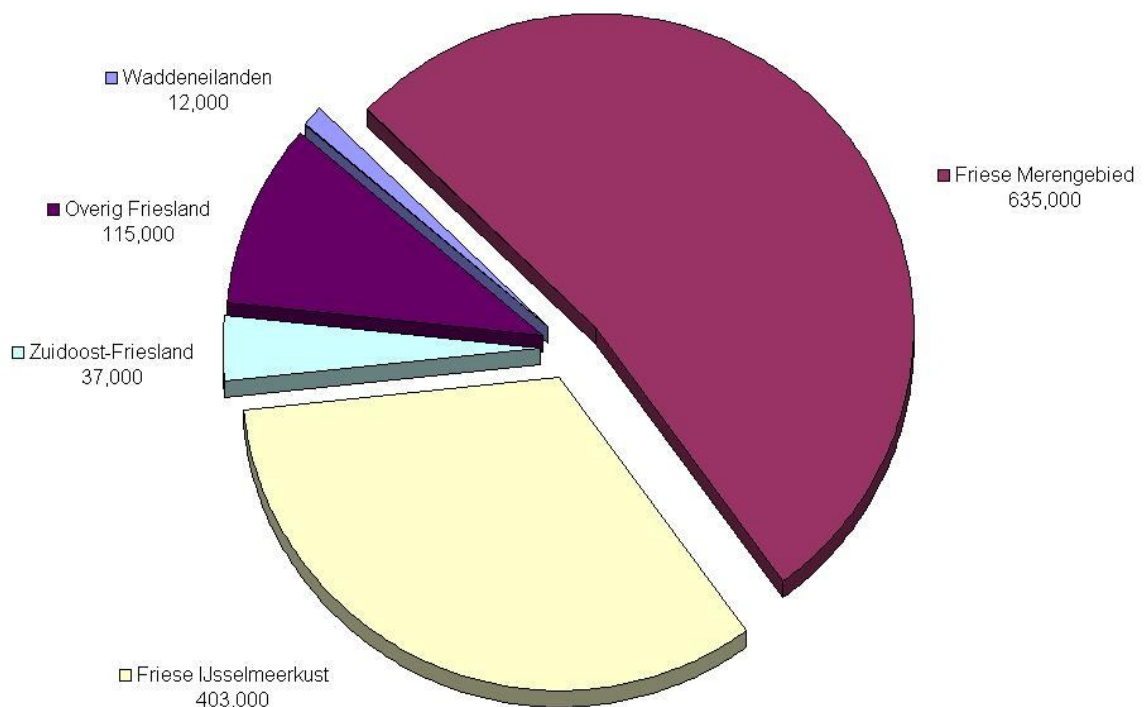
5.2.3 Jachthavens in Groningen

In Groningen is het aantal passantenligplaatsen met bijna 10% toegenomen tot bijna 1.200 in 2007. De verhuurgraad is ook in 2007 weer licht gestegen tot 82,3%. Dit is de vierde keer dat de verhuurgraad is gestegen in de afgelopen 5 jaar. Het aantal berekende overnachtingen in Groningen is gestegen met 2,6%.

5.2.4 Jachthavens in Friesland

In Friesland is het aantal geregistreerde ligplaatsen toegenomen met 369 stuks (1%). Dit zijn bijna allemaal vaste ligplaatsen. De verhuurgraad is voor het vijfde achtereenvolgende jaar toegenomen en bedraagt in 2007 88,3%. Deze stijging geldt voor alle Friese regio's behalve het Friese Merengebied. Hier daalde de bezettingsgraad miniem (-0,4 procentpunt). Het aantal berekende overnachtingen is in 2007 gestegen met 2,3% en bereikt hiermee het hoogste niveau in jaren.

Grafiek 42 — **Overnachtingen jachthavens in Friesland (x 1000), 2007**

5.2.5 Jachthavens in Drenthe

In Drenthe zijn er weinig jachthavens, waardoor lichte veranderingen in absolute aantallen kunnen leiden tot grote relatieve verschillen. De resultaten voor 2007 zijn nagenoeg hetzelfde dan het jaar ervoor.

5.2.6 Methodologie

Alle jachthavens hebben begin 2008 een enquête ontvangen van Toerdata Noord, waarin is gevraagd naar het aantal ligplaatsen (passanten en vaste) en het aantal verhuurde vaste ligplaatsen. Aan de hand van de gegevens uit de Toerdata-enquête is de verhuurgraad per regio en provincie berekend.

Betrekking op responderende bedrijven onderzoek

*In formule: bruto verhuurgraad =
 aantal verhuurde vaste ligplaatsen (respons) / aantal vaste ligplaatsen
 (respons).*

Voor de berekening van het aantal overnachtingen is uitgegaan van 50 overnachtingen per verhuurde vaste ligplaats.

Betrekking op alle jachthavens

In formule: aantal overnachtingen = aantal verhuurde vaste ligplaatsen x 50.

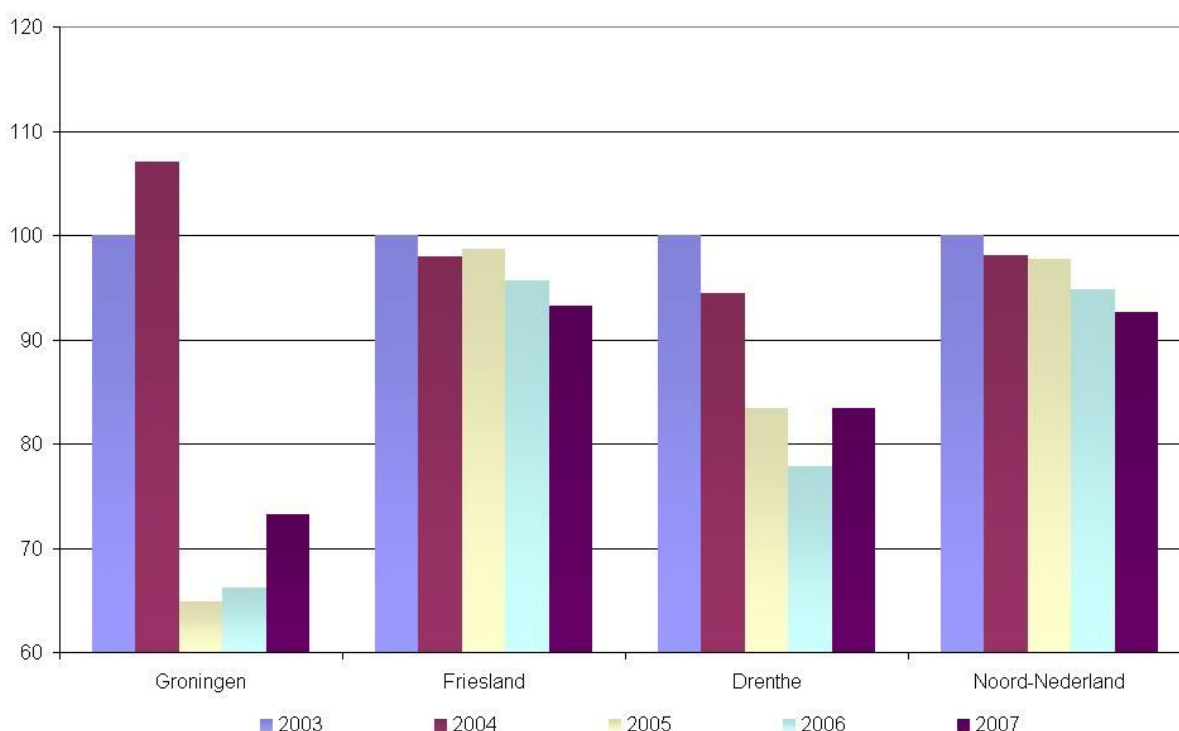
5.3 Jachtverhuur

Tot de sector jachtverhuur worden gerekend: de verhuur van kajuitmotorboten, kajuitzeilboten, open zeilboten en platbodemboten. Alle bedrijven met minimaal 2 boten van de vermelde types zijn in de database opgenomen. Niet opgenomen in de database zijn de watersportbedrijven die gespecialiseerd zijn in klein watersportmateriaal, bv. kanoverhuurders. Zoals in het vorige hoofdstuk al is aangegeven, worden de activiteiten jachthaven en jachtverhuur in een aantal gevallen door één en hetzelfde bedrijf uitgevoerd. In de bijlagen vanaf pagina 126 zijn het aantal bedrijven, de aantallen van de verschillende boottypen en de overnachtingen van kajuitmotor- en kajuitzeilboten weergegeven. De meeste verhuurbedrijven bevinden zich in Friesland. Dit is de reden dat de andere twee provincies minder uitgebreid behandeld worden.

5.3.1 Samenvatting jachtverhuur

In 2007 is het aantal bedrijven dat boten verhuurt afgenomen met 6 stuks ten opzichte van voorafgaand jaar. Het totaal aantal geregistreerde boten in 2007 in Noord-Nederland is eveneens (licht) afgenomen met 64 stuks (2,2%). Het aantal verhuurdagen (voor alle type boten) is de afgelopen vijf jaar gestaag gedaald. De grootste daling is waarneembaar bij de categorie kajuitzeilboten (-12,4%), gevolgd door kajuitmotorboten (-9,0%). Het aantal berekende overnachtingen⁹ is in 2007 met 10,4% afgenomen.

Grafiek 43 — **Capaciteitsontwikkeling bootverhuurders (aantal boten) in Noord-Nederland, geïndexeerd 2003–2007 (2003 = 100)¹⁰**

⁹ In Toerisme in Cijfers worden de overnachtingen voor verhuurbedrijven uitsluitend berekend over kajuitmotor- en kajuitzeilboten. Open zeilboten en platbodemboten worden niet meegeteld voor het totale aantal overnachtingen.

¹⁰ Doordat er weinig boten zijn in Groningen en Drenthe, betekent een lichte absolute daling een grotere relatieve daling.

5.3.2 Trend ten opzichte van 2003

In vergelijking met 2003 is het aantal geregistreerde bedrijven met 15 stuks afgenomen. Ook het aantal boten is afgenomen met 7,3% tot ruim 2.800 in 2007. Het gemiddelde aantal verhuurdagen is bij alle typen boten door de jaren heen gestaag afgenomen (zie onderstaande tabel). Het aantal berekende overnachtingen in Noord-Nederland is hierdoor gedaald met 20,2% in vergelijking met 2003.

Tabel 11 — **Jachtverhuur: Aantal verhuurdagen per boottype, 2003–2007**

	2003	2004	2005	2006	2007
Kajuitmotorboten	138,5	135,2	128,8	132,8	120,9
Kajuitzeilboten	96,7	95,9	93,4	86,2	75,5
Open zeilboten	76,6	76,8	70,4	71,0	69,6
Platbodemboten	94,0	95,2	100,0	95,2	90,4

Bron: Toerdata Noord

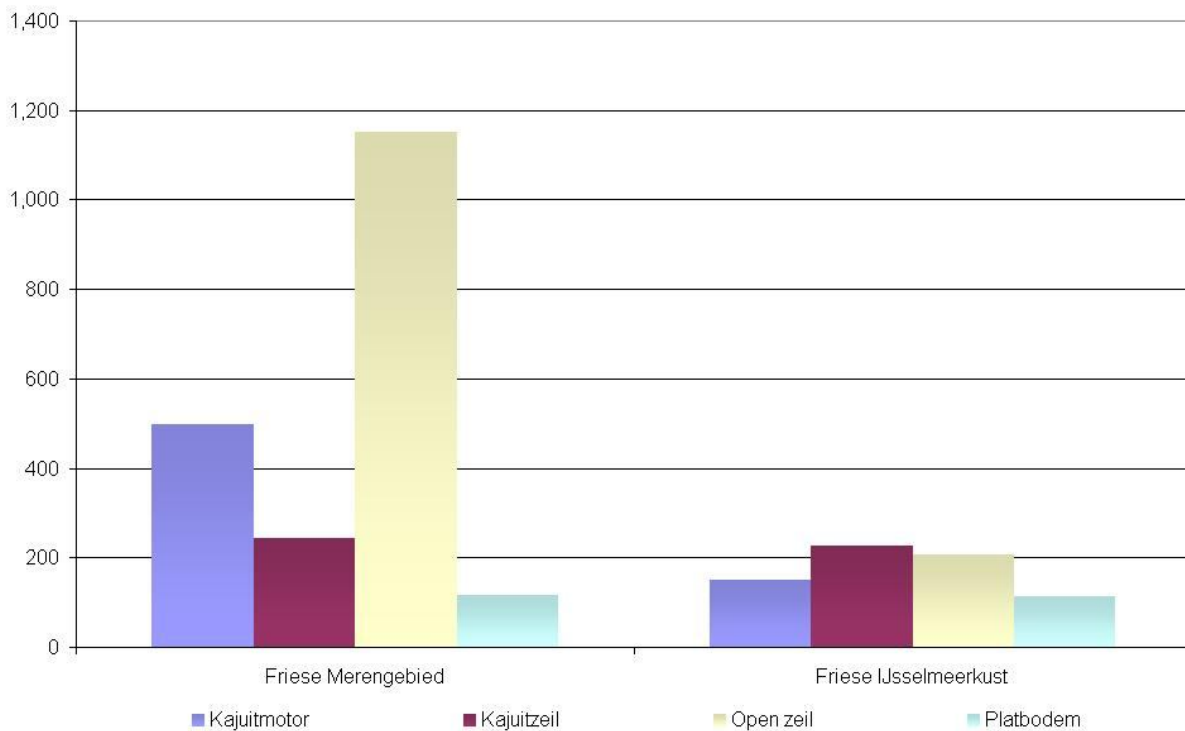
5.3.3 Jachtverhuur in Groningen en Drenthe

Aangezien het aantal verhuurbedrijven in Groningen en Drenthe beperkt is, beperkt dit hoofdstuk zich tot de verhuurbedrijven in de provincie Friesland.

5.3.4 Jachtverhuur in Friesland

In Friesland zijn 7 bootverhuurbedrijven minder geregistreerd dan in 2006. Mede hierdoor is het aantal boten in 2007 licht gedaald (-2,5%). Ten opzichte van 2006 is het aantal overnachtingen op kajuitzeil- en motorboten met 10,4% gedaald tot 362.000.

Grafiek 44 — **Aantal verhuurboten in het Friese Merengebied en de Friese IJsselmeerkust, 2007**

5.3.5 Methodologie

Alle bedrijven met boten in de verhuur hebben begin 2008 een enquête ontvangen van Toerdata Noord, waarin is gevraagd naar het aantal boten (kajuitmotorboten, kajuitzeilboten, open zeilboten en platbodemboten). Tevens is gevraagd naar het gemiddelde aantal dagen dat een boot verhuurd is. Op basis van de gegevens uit de Toerdata Noord-enquête is het gemiddelde aantal dagen dat een boot verhuurd is, berekend.

Betrekking op responderende bedrijven onderzoek

In formule: $\text{gemiddelde aantal dagen verhuurd (per boottype)} = \frac{\text{totale aantal verhuurdagen (respons)}}{\text{totale aantal boten (respons)}}$

Voor de berekening van het aantal overnachtingen is uitgegaan van 3 slaapplekken per boot.

Betrekking op alle verhuurbedrijven

In formule: $\text{aantal overnachtingen} = \text{aantal verhuurde boten (kajuitmotor- en kajuitzeilboten)} \times \text{gemiddelde aantal verhuurde dagen} \times 3 \text{ slaapplekken}$.

5.4 Chartervaart

De chartervaart is een aparte categorie in Noord-Nederland. De gegevens van deze groep zijn aangeleverd door de Vereniging voor Beroepschartervaart. Deze vereniging beheert de database Schepenbank. Op basis van een enquête onder de leden worden overnachtingscijfers berekend. De overnachtingscijfers van de chartervaart worden niet meegenomen in de totaal tabel in hoofdstuk 2. Er zijn geen gegevens beschikbaar van de jaargangen 2006 en 2007. Het staat de lezer vrij de totale overnachtingen met betrekking tot de watersport zelf bij elkaar op te tellen. Hetzelfde geldt voor de totale overnachtingen van alle categorieën.

Tabel 12 — **Aantal overnachtingen chartervaart, 2001–2005**

	Aandeel ¹¹	2001	2002 ¹²	2003	2004	2005
West-Groningen	0,1%	1.183	1.020	858	965	960
Waddeneilanden	17,1%	286.882	247.459	208.036	234.122	232.871
Friese Merengebied	0,8%	13.940	12.024	10.108	11.376	11.315
Friese IJsselmeerkust	19,8%	332.882	287.138	241.394	271.662	270.211
Noord-Nederland	37,8%	634.886	547.641	460.396	518.126	515.358
Nederland	100,0%	1.678.416	1.447.770	1.217.125	1.369.742	1.362.426

Bron: Vereniging voor Beroepschartervaart (BBZ)

Bijna 40% van alle overnachtingen in de chartervaart in Nederland in 2005 vindt plaats in de provincies Groningen en Friesland. De Waddeneilanden en de IJsselmeerkust hebben verreweg de meeste overnachtingen. De overige twee regio's hebben relatief gezien weinig overnachtingen. In Drenthe zijn volgens de BBZ geen chartermaatschappijen.

¹¹ Deze percentages zijn berekend over cijfers tussen 1998 en 2006.

¹² Dit is een schatting aangezien cijfers over 2002 bij de BBZ niet bekend zijn.

5.5 Brug- en sluistellingen

Ieder jaar worden bij verschillende bruggen en sluizen in de drie noordelijke provincies het aantal passerende recreatievaartuigen geregistreerd. Bij de sluizen worden alle vaartuigen geteld, bij de bruggen alleen de vaartuigen die een geopende brug passeren.

5.5.1 Berekening indexering brug- en sluistellingen

De cijfers met betrekking tot brug- en sluistellingen waren de afgelopen jaren niet altijd voor alle bruggen en sluizen beschikbaar. De cijfers die in dit hoofdstuk gepubliceerd worden hebben alleen betrekking op de bruggen / sluizen die elk jaar de tellingen hebben bijgehouden. In de loop der jaren hebben er diverse werkzaamheden aan de waterwegen plaatsgevonden die de cijfers beïnvloeden. De totaalcijfers geven een indicatie van de ontwikkeling van het aantal vaarbewegingen in Noord-Nederland. In onderstaande tabel zijn de totaalcijfers van de drie provincies weergegeven. In de bijlage zijn alle brug- en sluistellingen gepresenteerd.

Tabel 13 — **Brug- en sluistellingen recreatievaart 2003–2007, geïndexeerd (2003 = 100)**

	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	100	95	90	84	94
Friesland	100	91	89	90	81
Drenthe	100	93	92	83	90
Noord-Nederland	100	92	89	89	84

Bron: Provincies Groningen, Friesland en Drenthe

In Bijlage 26, Bijlage 27 en Bijlage 28 zijn de brug- en sluistellingen per provincie gepresenteerd ten opzichte van het basisjaar 2003. Op de volgende pagina's zijn overzichten per provincie gepresenteerd van de bruggen / sluizen waar over de laatste jaren de meeste passages hebben plaatsgevonden.

5.5.2 Samenvatting brug- en sluistellingen

Het aantal passages door bruggen en sluizen is in Noord-Nederland in 2007 afgenomen met 5,8% ten opzichte van 2006.. Deze daling is volledig toe te schrijven aan een flinke teruggang in het aantal passages in Friesland (-10,6%). In Groningen (+11,5%) en Drenthe (+7,7%) was sprake van een stijging.

5.5.3 Brug- en sluisstellingen in Groningen

Tabel 14 — **De drie drukste passagepunten in Groningen**

	2003	2004	2005	2006	2007
Lauwersoog (Robbengatsluis)	16.141	15.444	14.092	15.149	13.834
Brug Roodehaan	7.916	7.264	6.411	7.261	8.841
Oostersluis	8.406	8.439	7.894	7.525	7.642

Bron: Provincie Groningen

Het drukste punt in Groningen (Lauwersoog) kende in 2007 een teruggang van ruim 8%, terwijl de andere twee sluisen uit de top 3 meer passages hadden ten opzichte van 2006.

5.5.4 Brug- en sluisstellingen in Friesland

Tabel 15 — **De drie drukste passagepunten in Friesland**

	2003	2004	2005	2006	2007
Jelteslootbrug	52.824	49.151	46.912	51.497	41.721
Johan Frisosluis	48.309	40.675	39.387	40.115	35.119
Linthorst Homansluis	29.871	27.877	26.466	25.175	25.389

Bron: Provinsje Fryslân

De twee drukste passagepunten in Friesland kenden een behoorlijke teruggang ten opzichte van het jaar ervoor. Jelteslootbrug¹³: -19,0% en Johan Frisosluis: -12,5%. De top 3 wordt dit jaar gecompleteerd door de Linthorst Homansluis (nieuw in de top 3 dit jaar) met een lichte stijging ten opzichte van het jaar ervoor.

¹³ In 2007 is er een aquaduct aangelegd bij de Jelteslootbrug, dit verklaart grotendeels de terugval in het aantal passages.

5.5.5 Brug- en sluisstellingen in Drenthe

Tabel 16 — **De drie drukste passagepunten in Drenthe**

	2003	2004	2005	2006	2007
Galgenkampsbrug	5.100	5.008	4.833	4.193	4.774
Paradijssluis	4.014	3.879	3.680	3.346	3.822
Uffeltersluis	3.748	3.487	3.414	3.071	3.557

Bron: Provincie Drenthe

De drie passagepunten in Drenthe kenden allen een behoorlijke stijging in 2007.

6 Dagattracties en Evenementen

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen de bezoekersaantallen van dagattracties en evenementen in de drie noordelijk provincies aan bod. De cijfers met betrekking tot de dagattracties komen rechtstreeks uit de Toerdata Noord database en zijn verwerkt in verschillende tabellen die in paragraaf 6.2 zijn weergegeven. De bezoekersaantallen van evenementen zijn bewerkt door Toerdata Noord en worden aangeleverd door Respons Evenementenmonitor. Tabellen met betrekking tot deze cijfers zijn terug te vinden vanaf pagina 100.

6.2 Dagattracties

De toeristische dagattracties zijn ingedeeld in de categorieën: ambachten, attractieparken, dierentuinen, kartbanen, musea, zwembaden/sportcomplexen en overige attracties. Over het algemeen geldt dat alleen dagattracties zijn opgenomen waarvoor een toegangsprijs moet worden betaald, anders vindt er geen registratie van het aantal bezoekers plaats. Daarnaast wordt voor opname in het Toerdata Noord-bestand een minimum van 500 bezoekers per jaar gehanteerd. Voor zwembaden en sportaccommodaties wordt een minimum aantal bezoekers van 50.000 per jaar gesteld. In de bijlagen (vanaf pagina 127) zijn alle dagrecreatieve bedrijven opgenomen met de bezoekersaantallen over de afgelopen drie jaar.

6.2.1 *Samenvatting dagattracties*

In vergelijking met 2006 hebben meer mensen een bezoek gebracht aan een dagattractie in Noord-Nederland (+1,7%). In de provincie Friesland is het aantal bezoekers van dagattracties afgenomen met 1,7%, terwijl het aantal bezoekers in Groningen (+2,5%) en Drenthe (+4,3%) is toegenomen. De best bezochte dagattractie is, net als voorgaande jaren, Dierenpark Emmen met ruim 1 miljoen bezoekers.

Aantal bezoekers dagattracties

Doordat niet alle dagattracties jaarlijks de vragenlijst terugsturen kan er moeilijk worden vastgesteld hoeveel mensen op jaarbasis een dagattractie hebben bezocht. Elk jaar zijn er dagattracties die geen gegevens beschikbaar stellen. Om dit probleem te omzeilen worden in de berekening van het aantal bezoekers van dagattracties alleen de bedrijven meegenomen die de afgelopen vijf jaar gerespondeerd hebben. Deze bezoekersaantallen zijn vervolgens geïndexeerd. Ruim 70% van alle dagattracties heeft gedurende de laatste vijf jaar, ieder jaar, de bezoekersaantallen aan Toerdata Noord doorgegeven. Deze groep hadden in 2007 in totaal 10,9 miljoen bezoekers. Aangezien overwegend alle grote bedrijven jaarlijks reageren, is de dekking veel groter dan de genoemde 70%. Naar schatting is 95% van de bezoekers in kaart gebracht.

Tabel 17 — **Aantal dagattracties met meer dan 500 bezoekers in Noord-Nederland per categorie, 2007**

	Groningen	Friesland	Drenthe	Noord-Nederland
Ambacht	4	10	1	15
Attractieparken	3	8	7	18
Dierentuinen	2	4	9	15
Kartbanen	2	4	1	7
Museum	53	97	63	213
Overig	8	12	7	27
Zwembaden / sportcomplexen	6	12	6	24
Totaal	78	147	94	319

Bron: Toerdata Noord

Er zijn in het noorden 319 organisaties geregistreerd bij Toerdata Noord met een dagrecreatieve functie. Ruim tweederde van de dagrecreaties in Noord-Nederland betreft een museum.

Tabel 18 — **Bezoekersaantallen dagattracties per provincie, geïndexeerd, 2003–2007¹⁴**

	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	100	102	99	97	100
Friesland	100	95	103	104	102
Drenthe	100	99	99	96	100
Noord-Nederland	100	99	100	99	101

Bron: Toerdata Noord

In de provincie Friesland is het aantal bezoekers van dagattracties afgenomen met 1,7%, terwijl het aantal bezoekers in Groningen (+2,5%) en Drenthe (+4,3%) is toegenomen.

¹⁴ Bedrijven in deze tabel worden alleen opgenomen als deze de afgelopen vijf jaar altijd gereageerd hebben.

6.2.2 Dagattracties uitgesplitst naar categorie

Tabel 19 — **Bezoekersaantallen dagattracties per categorie, geïndexeerd, 2003–2007**

	2003	2004	2005	2006	2007
Ambacht	100	114	129	119	112
Attractieparken	100	100	104	102	107
Dierentuinen	100	98	93	88	91
Musea	100	103	104	104	108
Overig	100	98	100	102	105
Zwembaden / sportcomplexen	100	96	101	100	99
Totaal	100	99	100	99	101

Bron: Toerdata Noord

Na drie jaar dalende bezoekersaantallen bij dierentuinen, is er in 2007 weer een stijging (+3,2%) waargenomen. Vier van de zes categorieën laten een stijging zien in 2007. Met name ambachten hebben in 2007 last gehad van lagere bezoekersaantallen: -6,6%. De categorie kartbanen komt dit jaar niet voor in de lijst, aangezien er te weinig respons was binnen deze categorie.

6.2.3 Top 10 dagattracties per provincie

Tabel 20 — Tien best bezochte dagattracties in Groningen, 2003–2007

Naam attractie	2003	2004	2005	2006	2007
Sportcentrum Karding	450.000	477.000	462.000	421.000	446.000
Holland Casino	371.310	339.527	347.281	351.048	341.929
Stichting Recreatie Nienoord	297.000	289.000	292.000	296.000	306.000
Subtropisch Zwemparadijs Tropiqua	247.000	250.000	239.000	228.040	219.551
Fontana Nieuweschans	191.824	202.000	203.000	204.000	204.500
Groninger Museum	235.000	220.000	185.000	156.763	194.631
Parc Emslandermeer	165.000	178.000	165.000	170.000	175.000
Zeehondencrèche	150.000	175.000	150.000	160.000	150.000
Stichting Vesting Bourtange	60.000	60.000	56.000	47.267	83.333
Sportfondsen Pekela B.V.	95.000	95.000	100.000	74.080	76.350

Bron: Toerdata Noord

Met een stijging van 5,9% ten opzichte van 2006 is Sportcentrum Karding (stad Groningen) voor het vijfde achtereenvolgende jaar de drukste bezochte dagattractie van de provincie Groningen. Opmerkelijke stijgers in de top 10 zijn het Groninger Museum (+24,2%) en Vesting Bourtange (+76,3%). In totaal zorgen deze tien attracties voor 78,0% van alle geregistreerde bezoekers aan dagattracties in de provincie Groningen.

Tabel 21 — Tien best bezochte dagattracties in Friesland, 2003–2007

Naam attractie	2003	2004	2005	2006	2007
Sport- en recreatiebad De Blauwe Golf	398.000	380.000	378.000	378.000	410.000
Sport- en recreatiecentrum Thialf	475.000	290.000	355.000	360.000	400.000
De Welle	416.000	410.000	507.000	507.000	388.816
De Stiennen Flier	258.500	268.000	277.877	272.000	263.000
Bezoekerscentrum Drents Friese Wold	110.000	110.000	130.000	150.000	170.000
Tolhuisbad	69.839	69.000	174.689	167.269	167.852
Aquazoo Friesland	75.000	100.000	115.000	150.000	165.000
Zwembad de Frosk	132.000	140.000	135.000	135.000	130.000
Kinderboerderij De Naturij	120.000	110.000	105.000	110.000	115.000
Zwembad De Kûpe	104.000	103.200	102.500	100.000	107.000

Bron: Toerdata Noord

Door een daling van 23,3% is Sportcentrum De Welle in 2007 niet meer de best bezochte attractie van Friesland. De nummer 1 blijft echter wel een zwembad/sportcomplex: De Blauwe Golf (Leeuwarden). Sterkste stijger in de lijst is Bezoekerscentrum Drents Friese Wold (+13,3%), gevolgd door Thialf (+11,1%). Gezamenlijk zorgen deze tien attracties voor 62,2% van alle geregistreerde bezoekers aan dagattracties in de provincie.

Tabel 22 — Tien best bezochte dagattracties in Drenthe, 2003–2007

Naam attractie	2003	2004	2005	2006	2007
Dierenpark Emmen	1.500.000	1.400.000	1.300.000	1.140.000	1.200.000
Zwem- en golfbad Aquarena	550.000	550.000	550.000	550.000	560.000
Bad Hesselingen	280.738	276.197	265.435	262.441	260.079
Drouwenerzand Attractiepark	110.000	129.137	144.578	165.002	218.578
Speelstad Oranje	250.000	250.000	255.000	220.000	215.000
Bezoekerscentrum Dwingelderveld	140.309	142.606	161.768	162.874	175.460
Aqualaren	133.400	137.244	126.800	128.888	124.984
Herinneringscentrum Kamp Westerbork	100.200	101.065	120.000	102.746	117.000
Molenduinbad	98.450	109.518	105.907	112.481	114.479
Het Boomkroonpad	103.000	103.000	91.000	103.000	114.000

Bron: Toerdata Noord

Het Dierenpark Emmen is al jaren de meest bezochte dagattractie van Noord-Nederland. Voor het eerst in jaren is het aantal bezoekers in 2007 weer gestegen: +5,3%. Net als in de andere provincies zijn er 7 dagattracties die een stijging laten zien in 2007, waarbij Drouwenerzand de sterkste stijger is met een toename van 32,5% ten opzichte van 2006. In totaal zorgen deze tien attracties in Drenthe voor 71,7% van het totale aantal geregistreerde bezoekers aan dagattracties in de provincie.

Tabel 23 — Tien best bezochte dagattracties in Noord-Nederland, 2003–2007

Naam attractie	2003	2004	2005	2006	2007
Dierenpark Emmen	1.500.000	1.400.000	1.300.000	1.140.000	1.200.000
Zwem- en golfbad Aquarena	550.000	550.000	550.000	550.000	560.000
Sportcentrum Kardinge	450.000	477.000	462.000	421.000	446.000
Sport- en recreatiebad De Blauwe Golf	398.000	380.000	378.000	378.000	410.000
Sport- en recreatiecentrum Thialf	475.000	290.000	355.000	360.000	400.000
De Welle	416.000	410.000	507.000	507.000	388.816
Holland Casino	371.310	339.527	347.281	351.048	341.929
Stichting Recreatie Nienoord	297.000	289.000	292.000	296.000	306.000
De Stienen Flier	258.500	268.000	277.877	272.000	263.000
Bad Hesseligen	280.738	276.197	265.435	262.441	260.079

Bron: Toerdata Noord

Dierenpark Emmen is nog altijd met afstand de best bezochte attractie van de drie noordelijke provincies. Maar liefst zeven van de tien topattracties zijn zwembaden c.q. sportparken. De top 5 best bezochte attracties van 2007 laten allen een stijging zien ten opzichte van 2006. Sterkste stijger uit de lijst is Sport- en recreatiecentrum Thialf (+11,1%). De top 10 attracties samen zorgen in 2007 voor 42,1% van alle geregistreerde bezoekers aan dagattracties in Noord-Nederland.

6.3 Evenementen

6.3.1 Inleiding evenementen

De cijfers met betrekking tot evenementenbezoek in de drie noordelijke provincies krijgt Toerdata Noord aangeleverd van Respons Evenementenmonitor. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de diverse soorten evenementen (sport, cultuur, etc.). Het enige criterium is een minimum aantal bezoekers van **5.000**. Vanaf pagina 144 zijn alle evenementen met meer dan 5.000 bezoekers in tabelvorm gepresenteerd. De tabellen geven de bezoekersaantallen weer per evenement, waarbij geen rekening wordt gehouden met de duur van het evenement. Er is dus geen onderscheid gemaakt tussen één- en meerdaagse evenementen. Wel is een categorisering aangebracht in het type evenement (Beeldende Kunst; Consumentenbeurs; Maatschappij / Sociaal / Cultuur; Podiumkunsten; Sport).

6.3.2 Samenvatting evenementen

In Noord-Nederland zijn er in 2007 bijna 8 miljoen bezoekers van evenementen geregistreerd. Ongeveer 38% van de bezoeken vindt plaats in Groningen, 35% in Drenthe en in Friesland vindt ongeveer 27% van de bezoeken plaats. In tegenstelling tot voorgaande jaren is de feestweek in Zuidlaren in 2007 niet het drukst bezochte evenement van Noord-Nederland. In 2007 staat de feestweek op de tweede plaats met 160.000 bezoekers. Op plaats 1 in 2007 staat Koninginnedag in Groningen met 200.000 bezoekers.

6.3.3 Top 5 evenementen per provincie

Tabel 24 — **Vijf best bezochte evenementen in Groningen, 2007**

Naam attractie	Plaats	Aantal bezoekers
Koninginnedag Groningen	Groningen	200.000
Bloemenjaarmarkt Groningen	Groningen	150.000
Noorderzon	Groningen	125.000
Pinksterfeesten Delfzijl	Delfzijl	120.000
Damster Stadsfeesten	Appingedam	100.000
Meikermis Groningen	Groningen	100.000

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

Vier van de zes drukst bezochte evenementen vinden plaats in de stad Groningen. Uitschieter in 2007 was duidelijk het bezoek van de koningin aan de stad. De Bloemenmarkt trok 50.000 bezoekers meer dan vorig jaar.

Tabel 25 — Vijf best bezochte evenementen in Friesland, 2007

Naam attractie	Plaats	Aantal bezoekers
Harlinger Visserijdagen	Harlingen	150.000
Sneekweek	Sneek	140.000
Elfsteden Oldtimerrally	Verschillende steden	100.000
Supervlooi (17 zondagen)	Leeuwarden	93.500
Skoattermerke	Oudeschoot	65.000

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

De Harlinger Visserijdagen geldt al jaren als één van de drukst bezochte evenementen in Friesland. In 2007 zijn er echter 20.000 bezoekers minder geregistreerd dan het jaar ervoor.

Tabel 26 — Vijf best bezochte evenementen in Drenthe, 2007

Naam attractie	Plaats	Aantal bezoekers
Feestweek Zuidlaardermarkt	Zuidlaren	160.000
Donderdag Meppeldag	Meppel	150.000
Zuidlaardermarkt	Zuidlaren	150.000
A-Style Dutch TT Assen	Assen	130.000
Vlindermarkten Emmen	Emmen	122.500

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

De Zuidlaarder Markt is al jaren één van de drukst bezochte evenementen in Noord-Nederland, dit geldt ook voor de TT in Assen.

7 Tabellenboek

Bijlage 1	— Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Groningen, 2003–2007.....	105
Bijlage 2	— Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Friesland, 2003–2007.....	106
Bijlage 3	— Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Drenthe, 2003–2007.....	107
Bijlage 4	— Werkgelegenheidsontwikkeling Watersport Friesland, 2003–2007	108
Bijlage 5	— Hotels en Pensions: Aantal bedrijven en bedden, 2003–2007	109
Bijlage 6	— Hotels en Pensions: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007.....	110
Bijlage 7	— Logies en Ontbijt: Aantal bedrijven en overnachtingen, 2003–2007.....	111
Bijlage 8	— Kampeerterreinen: Aantal bedrijven en standplaatsen, 2003–2007	112
Bijlage 9	— Kampeerterreinen: Aantal toeristische en vaste standplaatsen, 2003–2007	113
Bijlage 10	— Kampeerterreinen: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007	114
Bijlage 11	— Kampeerterreinen: Verhuurgraad en overnachtingen, 2003–2007.....	115
Bijlage 12	— Recreatiewoningen: Aantal bedrijven en recreatiewoningen, 2003–2007.....	116
Bijlage 13	— Recreatiewoningen: Verhuurwoningen en tweede woningen, 2003–2007.....	117
Bijlage 14	— Verhuurwoningen: Bezettingsgraad, 2003–2007.....	118
Bijlage 15	— Recreatiewoningen: Overnachtingen recreatiewoningen, 2003–2007	119
Bijlage 16	— Groepsaccommodaties: Aantal adressen en bedden, 2003–2007	120
Bijlage 17	— Groepsaccommodaties: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007	121
Bijlage 18	— Jachthavens: Aantal adressen en ligplaatsen, 2003–2007.....	122
Bijlage 19	— Jachthavens: Passantenligplaatsen en vaste ligplaatsen, 2003–2007	123
Bijlage 20	— Jachthavens: Overzicht van 2007	124
Bijlage 21	— Jachthavens: Verhuurgraad en overnachtingen, 2003–2007	125
Bijlage 22	— Jachtverhuur: Aantal bedrijven en verhuurboten, 2003–2007	126
Bijlage 23	— Jachtverhuur: Aantal kajuitmotor- en kajuitzeilboten, 2003–2007.....	127
Bijlage 24	— Jachtverhuur: Aantal open zeil- en platbodemboten, 2003–2007	128
Bijlage 25	— Jachtverhuur: Overnachtingen kajuitmotor- en kajuitzeilboten, 2003–2007	129
Bijlage 26	— Brug- en sluistellingen: Passages Groningen, 2003–2007	130
Bijlage 27	— Brug- en sluistellingen: Passages Friesland, 2003–2007	131
Bijlage 28	— Brug- en sluistellingen: Passages Drenthe, 2003–2007	132
Bijlage 29	— Dagattracties: Aantal bezoekers Groningen, 2003–2007	133
Bijlage 30	— Dagattracties: Aantal bezoekers Friesland, 2003–2007	136
Bijlage 31	— Dagattracties: Aantal bezoekers Drenthe, 2003–2007	141
Bijlage 32	— Evenementen: Aantal bezoekers Groningen, 2007	144
Bijlage 33	— Evenementen: Aantal bezoekers Friesland, 2007	148
Bijlage 34	— Evenementen: Aantal bezoekers Drenthe, 2007	153
Bijlage 35	— Beschrijving BIK-codes Recreatie en Toerisme.....	157
Bijlage 36	— Beschrijving BIK-codes Watersport.....	160

Bijlage 1 — Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Groningen, 2003–2007

	Fulltime + Parttime			Fulltime (15+ uren)			Parttime (15– uren)		
	2003	2006	2007	2003	2006	2007	2003	2006	2007
Horeca	7.778	7.306	7.453	3.836	3.522	3.470	3.942	3.784	3.983
Logies	1.429	1.383	1.407	901	864	846	528	519	561
Cultuur, recreatie, sport en amusement	3.354	3.422	3.509	2.198	2.134	2.119	1.156	1.288	1.390
Personenvervoer	1.784	1.624	1.974	1.305	1.102	1.284	479	522	690
Reisorganisaties en bemiddeling	562	537	594	474	432	448	88	105	146
Recreatiegoederen	646	620	625	487	457	467	159	163	158
Overige detailhandel	290	232	213	187	161	148	103	71	65
Totaal R&T Groningen	15.843	15.124	15.775	9.388	8.672	8.782	6.455	6.452	6.993
Totale werkgelegenheid	261.676	256.012	261.729	213.908	205.904	209.450	47.768	50.108	52.279
Percentage R&T	6,1%	5,9%	6,0%	4,4%	4,2%	4,2%	13,5%	12,9%	13,4%

Bron: Provinciale werkgelegenheidsregisters, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 2 — Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Friesland, 2003–2007

	Fulltime + Parttime			Fulltime (15+ uren)			Parttime (15– uren)		
	2003	2006	2007	2003	2006	2007	2003	2006	2007
Horeca	8.527	8.142	8.438	4.250	4.111	4.278	4.277	4.031	4.160
Logies	3.259	3.280	3.528	2.070	2.089	2.263	1.189	1.191	1.265
Cultuur, recreatie, sport en amusement	4.325	4.198	4.169	2.492	2.457	2.535	1.833	1.741	1.634
Personenvervoer	2.469	2.527	2.641	1.699	1.838	1.942	770	689	699
Reisorganisaties en bemiddeling	478	485	462	388	391	380	90	94	82
Recreatiegoederen	1.963	2.063	2.344	1.684	1.741	2.034	279	322	310
Overige detailhandel	812	790	781	510	510	519	302	280	262
Totaal R&T Friesland	21.833	21.485	22.363	13.093	13.137	13.951	8.740	8.348	8.412
Totale werkgelegenheid	275.833	276.188	283.572	218.021	218.205	225.105	57.812	57.983	58.467
Percentage R&T	7,9%	7,8%	7,9%	6,0%	6,0%	6,2%	15,1%	14,4%	14,4%

Bron: Provinciale werkgelegenheidsregisters, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 3 — Werkgelegenheidsontwikkeling R&T Drenthe, 2003–2007

	Fulltime + Parttime			Fulltime (12+ uren)			Parttime (12– uren)		
	2003	2006	2007	2003	2006	2007	2003	2006	2007
Horeca	4.634	5.259	5.453	2.650	3.002	3.133	1.984	2.257	2.320
Logies	3.074	3.261	3.435	2.151	2.138	2.243	923	1.123	1.192
Cultuur, recreatie, sport en amusement	3.004	3.419	3.502	2.082	2.306	2.417	922	1.113	1.085
Personenvervoer	1.257	1.724	1.825	1.062	1.373	1.429	195	351	396
Reisorganisaties en bemiddeling	292	459	456	244	410	401	48	49	55
Recreatiegoederen	622	631	627	525	509	524	97	122	103
Overige detailhandel	244	201	195	200	163	163	44	38	32
Totaal R&T Drenthe	13.127	14.954	15.493	8.914	9.901	10.310	4.213	5.053	5.183
Totale werkgelegenheid	197.664	199.949	206.994	169.136	168.779	174.610	28.528	31.170	32.384
Percentage R&T	6,6%	7,5%	7,5%	5,3%	5,9%	5,9%	14,8%	16,2%	16,0%

Bron: Provinciale werkgelegenheidsregisters, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 4 — Werkgelegenheidsontwikkeling Watersport Friesland, 2003–2007

	Fulltime + Parttime			Fulltime (15+ uren)			Parttime (15– uren)		
	2003	2006	2007	2003	2006	2007	2003	2006	2007
Jachthavens	312	328	301	210	227	221	102	101	80
Bootverhuur	624	639	636	373	390	402	251	249	234
Zeilscholen	113	100	91	57	64	58	56	36	33
Passagiersvaart (charters en rondvaart)	432	474	448	332	352	317	100	122	131
Jachtwerven	1.477	1.491	1.696	1.328	1.329	1.541	149	162	155
Overige watersport– gebonden industrie	746	750	758	672	666	667	74	84	91
Watersportgebonden handel en diensten	467	495	477	341	386	362	126	109	115
Totaal Friesland	4.171	4.277	4.407	3.313	3.414	3.568	858	863	839

Bron: Provinciale werkgelegenheidsregisters, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 5 — Hotels en Pensions: Aantal bedrijven en bedden, 2003–2007

	Aantal hotels / pensions					Aantal bedden				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	81	80	78	77	74	3.972	3.940	3.828	3.843	3.865
Friesland	183	181	180	179	176	8.042	7.957	8.470	8.539	8.419
Drenthe	132	129	125	119	117	4.598	4.593	4.497	4.336	4.373
West-Groningen	18	18	17	17	17	346	347	279	277	322
Groningen-Haren	15	15	15	14	14	1.712	1.692	1.700	1.679	1.696
Eemsmond	16	16	16	17	17	537	535	552	582	618
Oost-Groningen	32	31	30	29	26	1.377	1.366	1.297	1.305	1.229
Waddeneilanden	56	56	57	58	58	3.308	3.288	3.601	3.673	3.616
Friese Merengebied	35	35	34	34	34	1.204	1.216	1.256	1.364	1.353
Friese IJsselmeerkust	36	36	36	36	34	1.254	1.256	1.252	1.219	1.192
Zuidoost-Friesland	15	15	16	15	15	951	935	1.157	1.087	1.087
Overig Friesland	41	39	37	36	35	1.325	1.262	1.204	1.196	1.171
Noordmidden-Drenthe	57	55	51	50	49	2.321	2.305	2.236	2.225	2.205
Zuidwest-Drenthe	33	33	33	30	30	958	986	982	888	881
Zuidoost-Drenthe	42	41	41	39	38	1.319	1.302	1.279	1.223	1.287
Noord-Nederland	396	390	383	375	367	16.612	16.490	16.795	16.718	16.657

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 6 — Hotels en Pensions: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007

	Bezettingsgraad					Aantal overnachtingen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	37,2%	37,0%	37,6%	38,1%	35,3%	539	532	525	534	498
Friesland	37,7%	37,5%	37,8%	39,0%	39,7%	1.107	1.088	1.170	1.215	1.231
Drenthe	37,3%	36,6%	37,2%	38,6%	40,3%	626	613	611	611	643
West-Groningen	23,0%	21,9%	22,4%	25,0%	23,3%	29	28	23	25	27
Groningen-Haren	40,6%	40,7%	40,3%	42,3%	39,7%	253	252	250	259	245
Eemmond	33,1%	34,6%	36,3%	37,1%	37,8%	65	67	73	79	85
Oost-Groningen	37,7%	36,6%	37,5%	34,7%	31,4%	190	182	177	165	141
Waddeneilanden	47,3%	45,5%	44,3%	45,7%	43,1%	571	546	582	613	568
Friese Merengebied	30,5%	31,5%	29,7%	33,7%	33,4%	134,1	140	136	168	165
Friese IJsselmeerkust	35,0%	34,2%	37,2%	37,7%	39,1%	160	157	170	168	170
Zuidoost-Friesland	38,8%	39,5%	40,7%	40,7%	43,2%	135	135	172	162	171
Overig Friesland	29,6%	30,2%	30,6%	32,1%	36,7%	143	139	135	140	157
Noordmidden-Drenthe	42,3%	41,1%	42,6%	41,5%	42,2%	358	346	348	337	340
Zuidwest-Drenthe	34,1%	35,8%	35,7%	40,1%	40,8%	119	129	128	130	131
Zuidoost-Drenthe	27,4%	25,7%	28,6%	32,3%	36,6%	132	122	134	144	172
Noord-Nederland	37,5%	37,1%	37,6%	38,6%	38,4%	2.272	2.233	2.303	2.358	2.372

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 7 — Logies en Ontbijt: Aantal bedrijven en overnachtingen, 2003–2007

	Aantal adressen					Aantal overnachtingen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	163	157	149	147	140	30	28	35	33	40
Friesland	295	299	295	297	286	91	85	88	97	103
Drenthe	130	137	145	159	157	35	39	51	47	50
West-Groningen	52	50	46	44	40	9	8	9	8	10
Groningen-Haren	29	28	27	26	25	5	5	5	5	6
Eemsmond	39	39	39	39	38	4	6	9	7	11
Oost-Groningen	43	40	37	38	37	12	9	12	13	14
Waddeneilanden	27	26	26	27	26	14	12	12	14	15
Friese Merengebied	76	76	69	69	64	16	14	16	14	13
Friese IJsselmeerkust	62	62	67	70	68	37	32	29	32	37
Zuidoost-Friesland	37	38	38	35	34	6	6	7	7	6
Overig Friesland	93	97	95	96	94	18	21	24	30	31
Noordmidden-Drenthe	51	53	53	58	58	9	11	17	15	17
Zuidwest-Drenthe	48	51	55	61	63	20	21	25	22	26
Zuidoost-Drenthe	31	33	37	40	36	6	6	9	10	7
Noord-Nederland	588	593	589	603	583	156	151	175	177	194

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 8 — Kampeerterreinen: Aantal bedrijven en standplaatsen, 2003–2007

	Aantal kampeerterreinen					Totaal aantal standplaatsen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	118	118	116	115	113	7.363	7.305	7.074	7.092	7.130
Friesland	350	355	352	349	349	25.740	25.811	25.593	25.500	25.545
Drenthe	325	331	335	340	340	24.606	24.902	24.876	24.466	23.866
West-Groningen	40	41	40	41	40	2.277	2.302	2.368	2.410	2.368
Groningen-Haren	6	6	4	4	4	498	493	264	264	259
Eemsmond	18	18	19	19	19	1.233	1.160	1.121	1.155	1.158
Oost-Groningen	54	53	53	51	50	3.355	3.350	3.321	3.263	3.345
Waddeneilanden	58	57	57	58	58	6.947	6.881	6.813	6.834	6.871
Friese Merengebied	87	89	87	86	86	5.474	5.473	5.477	5.519	5.519
Friese IJsselmeerkust	74	74	76	78	78	7.438	7.514	7.549	7.547	7.512
Zuidoost-Friesland	67	68	67	66	66	3.540	3.747	3.594	3.572	3.587
Overig Friesland	64	67	65	61	61	2.341	2.196	2.160	2.028	2.056
Noordmidden-Drenthe	138	141	144	147	146	11.933	11.986	12.011	12.038	11.525
Zuidwest-Drenthe	109	110	110	110	110	7.685	7.765	7.670	7.309	7.335
Zuidoost-Drenthe	78	80	81	83	84	4.988	5.151	5.195	5.119	5.006
Noord-Nederland	793	804	803	804	802	57.709	58.018	57.543	57.058	56.541

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 9 — Kampeerterreinen: Aantal toeristische en vaste standplaatsen, 2003–2007

	Aantal toeristische standplaatsen					Aantal vaste standplaatsen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	4.169	4.191	3.996	4.008	4.233	3.194	3.114	3.078	3.084	2.897
Friesland	12.762	12.964	12.746	12.691	12.744	12.978	12.847	12.847	12.809	12.801
Drenthe	13.920	14.154	14.172	13.983	13.764	10.686	10.748	10.704	10.483	10.102
West-Groningen	1.503	1.530	1.552	1.594	1.558	774	772	816	816	810
Groningen-Haren	328	328	203	203	203	170	165	61	61	56
Eemsmond	636	636	648	667	690	597	524	473	488	468
Oost-Groningen	1.702	1.697	1.593	1.544	1.782	1.653	1.653	1.728	1.719	1.563
Waddeneilanden	3.873	3.906	3.817	3.839	3.850	3.074	2.975	2.996	2.995	3.021
Friese Merengebied	2.589	2.578	2.565	2.601	2.630	2.885	2.895	2.912	2.918	2.889
Friese IJsselmeerkust	3.058	3.098	3.093	3.110	3.077	4.380	4.416	4.456	4.437	4.435
Zuidoost-Friesland	1.706	1.918	1.827	1.785	1.784	1.834	1.829	1.767	1.787	1.803
Overig Friesland	1.536	1.464	1.444	1.356	1.403	805	732	716	672	653
Noordmidden-Drenthe	5.856	5.962	6.064	6.205	5.906	6.077	6.024	5.947	5.833	5.619
Zuidwest-Drenthe	4.279	4.369	4.251	4.066	4.141	3.406	3.396	3.419	3.243	3.194
Zuidoost-Drenthe	3.785	3.823	3.857	3.712	3.717	1.203	1.328	1.338	1.407	1.289
Noord-Nederland	30.851	31.309	30.914	30.682	30.741	26.858	26.709	26.629	26.376	25.800

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 10 — Kampeerterrijnen: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007

	Bezettingsgraad toeristische standplaatsen					Overnachtingen toeristische standplaatsen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	13,3%	13,3%	12,1%	12,6%	11,5%	467	473	404	429	410
Friesland	18,2%	16,6%	15,7%	16,1%	14,5%	1,898	1,754	1,623	1,686	1,548
Drenthe	17,7%	17,0%	15,4%	14,2%	13,8%	2,115	2,038	1,829	1,668	1,605
West-Groningen	15,4%	14,4%	11,4%	13,6%	14,5%	194	185	148	182	189
Groningen-Haren	13,3%	13,3%	12,1%	12,6%	11,5%	37	37	21	22	20
Eemmond	10,8%	10,7%	10,4%	10,5%	8,4%	58	57	57	59	49
Oost-Groningen	12,5%	13,6%	13,4%	12,9%	10,2%	179	195	179	167	152
Waddeneilanden	19,5%	19,6%	19,1%	18,8%	16,3%	636	642	611	605	527
Friese Merengebied	12,8%	10,5%	10,0%	10,3%	10,6%	279	228	215	224	235
Friese IJsselmeerkust	21,8%	19,0%	17,0%	19,4%	18,4%	561	495	442	506	477
Zuidoost-Friesland	21,0%	17,3%	17,0%	17,1%	14,9%	301	279	260	256	224
Overig Friesland	9,5%	8,9%	7,8%	8,3%	7,3%	122	110	94	95	87
Noordmidden-Drenthe	14,7%	14,8%	14,2%	13,5%	12,7%	725	742	721	706	632
Zuidwest-Drenthe	21,8%	19,2%	17,6%	15,7%	17,0%	782	703	628	538	591
Zuidoost-Drenthe	19,1%	18,5%	14,8%	13,6%	12,3%	608	593	480	424	383
Noord-Nederland	17,8%	16,7%	15,4%	15,2%	14,2%	4,481	4,265	3,857	3,783	3,563

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 11 — Kampeerterreinen: Verhuurgraad en overnachtingen, 2003–2007

	Verhuurgraad vaste standplaatsen					Overnachtingen vaste standplaatsen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	81,1%	81,7%	80,6%	84,6%	85,2%	517	507	494	522	491
Friesland	93,5%	93,5%	93,0%	93,4%	93,2%	2,429	2,398	2,388	2,392	2,380
Drenthe	95,7%	93,9%	93,9%	91,8%	90,9%	2,044	2,019	2,014	1,927	1,838
West-Groningen	90,4%	88,6%	81,0%	86,7%	88,3%	140	137	132	141	143
Groningen-Haren	81,1%	81,7%	80,6%	84,6%	85,2%	28	27	10	10	10
Eemsmond	79,2%	80,0%	77,5%	74,2%	71,9%	95	84	73	72	67
Oost-Groningen	77,0%	78,4%	80,7%	86,7%	86,6%	255	259	279	298	271
Waddeneilanden	93,9%	96,3%	94,5%	95,8%	95,6%	577	573	566	574	578
Friese Merengebied	90,2%	90,7%	90,2%	89,3%	89,7%	520	525	525	521	518
Friese IJsselmeerkust	94,3%	93,7%	93,6%	93,8%	92,3%	826	828	834	833	819
Zuidoost-Friesland	95,7%	92,2%	91,8%	94,3%	94,8%	351	337	324	337	342
Overig Friesland	95,8%	92,2%	96,4%	94,7%	94,2%	154	135	138	127	123
Noordmidden-Drenthe	95,8%	94,9%	95,9%	93,4%	92,4%	1,164	1,143	1,140	1,090	1,038
Zuidwest-Drenthe	95,6%	93,1%	92,2%	89,0%	88,6%	651	632	630	578	566
Zuidoost-Drenthe	95,2%	91,8%	90,8%	92,3%	90,6%	229	244	243	260	234
Noord-Nederland	92,8%	92,3%	91,7%	91,7%	91,4%	4,990	4,924	4,896	4,842	4,708

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 12 — Recreatiewoningen: Aantal bedrijven en recreatiewoningen, 2003–2007

	Aantal bedrijven					Aantal recreatiewoningen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	21	22	21	22	22	1.784	1.791	1.862	1.904	1.913
Friesland	163	164	156	153	153	7.177	7.224	7.381	7.522	7.717
Drenthe	105	105	103	92	91	7.281	7.477	7.773	8.251	8.833
West-Groningen	7	8	8	8	8	439	442	443	454	459
Groningen-Haren	0	0	1	1	1	191	192	261	265	265
Eemsmond	6	6	5	5	5	208	207	207	206	206
Oost-Groningen	8	8	7	8	8	946	950	951	979	983
Waddeneilanden	72	73	70	71	69	3.072	3.073	3.091	3.114	3.128
Friese Merengebied	36	37	35	34	34	2.005	2.011	2.067	2.083	2.070
Friese IJsselmeerkust	31	29	29	26	26	1.280	1.323	1.402	1.483	1.482
Zuidoost-Friesland	11	11	10	8	8	599	599	599	599	622
Overig Friesland	13	14	12	14	16	221	218	222	243	415
Noordmidden-Drenthe	44	44	43	41	41	2.900	3.022	3.119	3.586	4.001
Zuidwest-Drenthe	37	37	36	26	25	1.922	1.923	2.009	2.014	2.023
Zuidoost-Drenthe	24	24	24	25	25	2.459	2.532	2.645	2.651	2.809
Noord-Nederland	289	291	280	267	266	16.242	16.492	17.016	17.677	18.463

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 13 — Recreatiewoningen: Verhuurwoningen en tweede woningen, 2003–2007

	Aantal verhuurwoningen					Aantal tweede woningen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	787	774	687	690	654	997	1.017	1.175	1.214	1.259
Friesland	4.496	4.536	4.564	4.727	4.748	2.681	2.688	2.817	2.795	2.969
Drenthe	3.361	3.342	3.350	3.583	4.246	3.920	4.135	4.423	4.668	4.587
West-Groningen	194	183	199	189	189	245	259	244	265	270
Groningen-Haren	0	0	20	20	20	191	192	241	245	245
Eemsmond	177	177	173	184	156	31	30	34	22	50
Oost-Groningen	416	414	295	297	289	530	536	656	682	694
Waddeneilanden	3.072	3.073	3.091	3.114	3.128	0	0	0	0	0
Friese Merengebied	601	614	640	633	643	1.404	1.397	1.427	1.450	1.427
Friese IJsselmeerkust	457	493	494	488	476	823	830	908	995	1.006
Zuidoost-Friesland	249	250	235	241	241	350	349	364	358	381
Overig Friesland	117	106	104	251	260	104	112	118	0	155
Noordmidden-Drenthe	709	671	688	734	1.370	2.191	2.351	2.431	2.852	2.631
Zuidwest-Drenthe	683	659	665	647	639	1.239	1.264	1.344	1.367	1.384
Zuidoost-Drenthe	1.969	2.012	1.997	2.202	2.237	490	520	648	449	572
Noord-Nederland	8.644	8.652	8.601	9.000	9.648	7.598	7.840	8.415	8.677	8.815

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 14 — Verhuurwoningen: Bezettingsgraad, 2003–2007

	Bezettingsgraad				
	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	36,0%	37,2%	37,2%	38,7%	40,3%
Friesland	33,3%	31,6%	34,1%	34,9%	38,4%
Drenthe	41,3%	40,7%	41,1%	41,2%	42,6%
West-Groningen	36,0%	37,2%	37,2%	38,7%	40,3%
Groningen-Haren			37,2%	38,7%	40,3%
Eemmond	36,0%	37,2%	37,2%	38,7%	40,3%
Oost-Groningen	35,5%	37,2%	37,2%	38,7%	40,3%
Waddeneilanden	37,2%	36,0%	37,0%	36,4%	37,0%
Friese Merengebied	32,0%	30,3%	32,4%	32,8%	35,3%
Friese IJsselmeerkust	29,1%	26,7%	31,8%	36,2%	38,9%
Zuidoost-Friesland	13,1%	16,3%	19,2%	20,2%	21,1%
Overig Friesland	18,8%	17,1%	23,3%	23,4%	50,0%
Noordmidden-Drenthe	27,7%	27,3%	31,3%	27,0%	25,8%
Zuidwest-Drenthe	32,7%	31,6%	28,1%	29,7%	29,3%
Zuidoost-Drenthe	47,9%	47,2%	47,6%	47,6%	56,9%
Noord-Nederland	38,2%	37,3%	38,4%	38,9%	41,1%

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 15 — Recreatiewoningen: Overnachtingen recreatiewoningen, 2003–2007

	Overnachtingen verhuurwoningen (x 1000)					Overnachtingen tweede woningen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	513	525	466	488	481	100	102	118	121	126
Friesland	2,780	2,707	2,881	2,968	3,194	268	269	282	280	297
Drenthe	2,488	2,448	2,467	2,626	3,309	392	414	442	467	459
West-Groningen	128	124	135	134	139	25	26	24	27	27
Groningen-Haren			14	14	15	19	19	24	25	25
Eemsmond	116	120	117	130	115	3	3	3	2	5
Oost-Groningen	270	281	200	210	213	53	54	66	68	69
Waddeneilanden	2,087	2,020	2,089	2,071	2,112	0	0	0	0	0
Friese Merengebied	350	339	379	379	414	140	140	143	145	143
Friese IJsselmeerkust	243	240	287	323	338	82	83	91	100	101
Zuidoost-Friesland	60	74	82	89	93	35	35	36	36	38
Overig Friesland	40	33	44	107	237	10	11	12	0	16
Noordmidden-Drenthe	359	334	393	362	645	219	235	243	285	263
Zuidwest-Drenthe	407	380	341	351	342	124	126	134	137	138
Zuidoost-Drenthe	1,721	1,734	1,734	1,914	2,323	49	52	65	45	57
Noord-Nederland	5,781	5,680	5,813	6,082	6,984	760	784	842	868	882

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 16 — Groepsaccommodaties: Aantal adressen en bedden, 2003–2007

	Aantal groepsaccommodaties					Aantal bedden				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	29	27	28	27	28	1.335	1.278	1.275	1.237	1.253
Friesland	190	190	188	185	186	12.495	12.490	12.375	12.206	12.161
Drenthe	97	99	101	101	99	4.960	4.999	5.043	5.063	4.904
West-Groningen	11	10	11	10	10	614	599	626	600	599
Groningen-Haren	2	2	2	2	2	140	132	132	137	137
Eemsmond	7	6	5	5	5	256	222	162	145	145
Oost-Groningen	9	9	10	10	11	325	325	355	355	372
Waddeneilanden	94	94	94	92	91	6.635	6.597	6.528	6.468	6.408
Friese Merengebied	38	38	37	36	36	2.679	2.661	2.622	2.581	2.581
Friese IJsselmeerkust	26	25	26	26	27	1.489	1.413	1.450	1.414	1.467
Zuidoost-Friesland	17	18	17	18	18	1.337	1.402	1.366	1.387	1.337
Overig Friesland	15	15	14	13	14	355	417	409	356	368
Noordmidden-Drenthe	39	39	39	39	39	2.045	2.080	2.045	2.037	2.003
Zuidwest-Drenthe	38	39	40	38	37	1.618	1.616	1.687	1.617	1.536
Zuidoost-Drenthe	20	21	22	24	23	1.297	1.303	1.311	1.409	1.365
Noord-Nederland	316	316	317	313	313	18.790	18.767	18.693	18.506	18.318

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 17 — Groepsaccommodaties: Bezettingsgraad en overnachtingen, 2003–2007

	Bezettingsgraad					Aantal overnachtingen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	16,4%	17,1%	16,1%	15,2%	16,1%	70	70	65	58	58
Friesland	21,8%	20,7%	21,7%	22,6%	21,0%	1,003	937	979	987	948
Drenthe	19,4%	19,0%	19,3%	19,7%	19,7%	343	341	349	352	353
West-Groningen	12,1%	12,5%	11,8%	10,5%	9,1%	27	27	27	23	20
Groningen-Haren	16,4%	17,1%	16,1%	15,2%	16,1%	8	8	8	8	8
Eemmond	16,4%	17,1%	16,1%	15,2%	16,1%	15	14	10	8	9
Oost-Groningen	16,4%	17,1%	16,1%	15,2%	16,1%	19	20	21	20	22
Waddeneilanden	25,2%	23,0%	23,6%	23,1%	23,4%	610	555	561	544	548
Friese Merengebied	23,8%	22,8%	26,8%	29,0%	26,3%	233	221	257	273	248
Friese IJsselmeerkust	14,5%	14,0%	14,1%	14,5%	14,1%	79	72	75	75	76
Zuidoost-Friesland	14,8%	15,2%	14,5%	16,3%	13,9%	72	78	72	83	68
Overig Friesland	7,4%	7,5%	9,6%	9,2%	6,6%	10	11	14	12	9
Noordmidden-Drenthe	23,2%	22,6%	24,1%	22,5%	21,7%	173	172	180	167	159
Zuidwest-Drenthe	16,1%	16,4%	15,7%	18,0%	18,5%	95	97	96	106	104
Zuidoost-Drenthe	15,7%	15,3%	15,1%	15,3%	18,0%	75	73	72	79	90
Noord-Nederland	20,7%	20,0%	20,6%	21,3%	20,3%	1,416	1,348	1,393	1,398	1,359

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 18 — Jachthavens: Aantal adressen en ligplaatsen, 2003–2007

	Aantal jachthavens					Totaal aantal ligplaatsen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	43	42	43	45	45	4.772	4.786	4.899	4.930	5.060
Friesland	217	217	216	218	218	31.917	31.934	32.004	32.295	32.667
Drenthe	6	7	7	7	7	885	770	742	742	742
West-Groningen	11	11	11	11	11	1.373	1.373	1.410	1.410	1.410
Groningen-Haren	3	3	3	3	3	739	739	739	743	743
Eemsmond	11	10	10	10	10	977	981	981	986	1.101
Oost-Groningen	18	18	19	21	21	1.683	1.693	1.769	1.791	1.806
Waddeneilanden	5	5	5	5	5	1.167	1.157	1.157	1.157	1.157
Friese Merengebied	121	120	122	122	123	16.780	16.564	16.792	16.694	16.767
Friese IJsselmeerkust	62	63	61	62	61	10.095	10.211	10.130	10.481	10.759
Zuidoost-Friesland	8	8	7	7	7	827	836	796	801	801
Overig Friesland	21	21	21	22	22	3.048	3.166	3.129	3.162	3.183
Noordmidden-Drenthe	3	3	3	3	3	590	565	537	537	537
Zuidwest-Drenthe	3	3	3	3	3	295	175	175	175	175
Zuidoost-Drenthe	—	1	1	1	1	—	30	30	30	30
Noord-Nederland	266	266	266	270	270	37.574	37.490	37.645	37.967	38.469

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 19 — Jachthavens: Passantenligplaatsen en vaste ligplaatsen, 2003–2007

	Aantal passantenligplaatsen					Aantal vaste ligplaatsen				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	925	955	1.005	1.074	1.179	3.847	3.831	3.894	3.856	3.881
Friesland	5.402	5.268	5.183	5.321	5.371	26.515	26.666	26.821	26.974	27.296
Drenthe	200	110	107	107	107	685	660	635	635	635
West-Groningen	288	288	273	268	273	1.085	1.085	1.137	1.142	1.137
Groningen-Haren	75	75	75	75	75	664	664	664	668	668
Eemsmond	219	239	239	240	330	758	742	742	746	771
Oost-Groningen	343	353	418	491	501	1.340	1.340	1.351	1.300	1.305
Waddeneilanden	887	887	887	887	887	280	270	270	270	270
Friese Merengebied	2.169	2.018	2.051	2.055	2.109	14.611	14.546	14.741	14.639	14.658
Friese IJsselmeerkust	1.743	1.753	1.663	1.757	1.758	8.352	8.458	8.467	8.724	9.001
Zuidoost-Friesland	75	70	50	55	55	752	766	746	746	746
Overig Friesland	528	540	532	567	562	2.520	2.626	2.597	2.595	2.621
Noordmidden-Drenthe	20	20	17	17	17	570	545	520	520	520
Zuidwest-Drenthe	180	60	60	60	60	115	115	115	115	115
Zuidoost-Drenthe	0	30	30	30	30	—	—	—	—	—
Noord-Nederland	6.527	6.333	6.295	6.502	6.657	31.047	31.157	31.350	31.465	31.812

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 20 — Jachthavens: Overzicht van 2007

	Aantal vaste ligplaatsen	Verhuurgraad	Verhuurde ligplaatsen	Overnachtingen (x 1000)
Groningen	3.881	82,3%	3.194	155
Friesland	27.296	88,3%	24.423	1,202
Drenthe	635	82,8%	436	26
West-Groningen	1.137	90,3%	1.079	51
Groningen-Haren	668	82,3%	550	28
Eemsmond	771	82,6%	645	32
Oost-Groningen	1.305	67,8%	931	44
Waddeneilanden	270	88,3%	242	12
Friese Merengebied	14.658	86,7%	13.098	635
Friese IJsselmeerkust	9.001	89,5%	8.022	403
Zuidoost-Friesland	746	98,5%	734	37
Overig Friesland	2.621	87,9%	2.276	115
Noordmidden-Drenthe	520	82,8%	357	22
Zuidwest-Drenthe	115	82,8%	79	5
Zuidoost-Drenthe				
Noord-Nederland	31.812	87,5%	28.145	1,383

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 21 — Jachthavens: Verhuurgraad en overnachtingen, 2003–2007

	Verhuurgraad					Aantal overnachtingen (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	76,4%	79,4%	78,7%	80,8%	82,3%	140	146	147	151	155
Friesland	85,1%	85,8%	87,2%	87,3%	88,3%	1,125	1,141	1,167	1,175	1,202
Drenthe	85,7%	86,2%	85,5%	82,7%	82,8%	29	28	27	26	26
West-Groningen	83,6%	90,5%	87,0%	88,6%	90,3%	45	49	49	51	51
Groningen-Haren	76,4%	79,4%	78,7%	80,8%	82,3%	25	26	26	27	28
Eemmond	76,1%	76,1%	76,1%	81,8%	82,6%	29	28	28	31	32
Oost-Groningen	60,3%	63,5%	64,3%	65,6%	67,8%	40	43	43	43	44
Waddeneilanden	85,1%	85,8%	87,2%	87,3%	88,3%	12	12	12	12	12
Friese Merengebied	83,8%	85,0%	86,6%	87,1%	86,7%	612	618	638	638	635
Friese IJsselmeerkust	84,9%	85,9%	87,8%	86,6%	89,5%	355	363	372	378	403
Zuidoost-Friesland	89,1%	90,1%	90,2%	93,5%	98,5%	34	35	34	35	37
Overig Friesland	89,2%	86,7%	86,1%	87,3%	87,9%	112	114	112	113	115
Noordmidden-Drenthe	85,7%	86,2%	85,5%	82,7%	82,8%	24	24	22	21	22
Zuidwest-Drenthe	85,7%	86,2%	85,5%	82,7%	82,8%	5	5	5	5	5
Zuidoost-Drenthe										
Noord-Nederland	84,0%	85,0%	86,1%	86,4%	87,5%	1,294	1,316	1,342	1,352	1,383

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 2 — Jachtverhuur: Aantal bedrijven en verhuurboten, 2003–2007

	Aantal bedrijven					Totaal aantal verhuurboten				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	9	9	6	6	7	71	76	46	47	52
Friesland	155	152	154	150	143	2.944	2.882	2.906	2.816	2.745
Drenthe	4	4	4	3	3	36	34	30	28	30
West-Groningen	2	2	2	2	2	14	15	14	14	16
Groningen-Haren	2	2	1	1	1	31	34	13	13	13
Eemsmond	1	1	1	1	1	4	5	4	5	5
Oost-Groningen	4	4	2	2	3	22	22	15	15	18
Waddeneilanden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Friese Merengebied	107	106	108	108	105	2.125	2.094	2.121	2.071	2.012
Friese IJsselmeerkust	42	40	40	37	34	769	737	734	704	696
Zuidoost-Friesland	2	2	2	2	2	33	33	34	31	31
Overig Friesland	4	4	4	3	2	17	18	17	10	6
Noordmidden-Drenthe	3	3	3	3	3	30	28	24	28	30
Zuidwest-Drenthe	1	1	1	—	—	6	6	6	—	—
Zuidoost-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noord-Nederland	168	165	164	159	153	3.051	2.992	2.982	2.891	2.827

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 23 — Jachtverhuur: Aantal kajuitmotor- en kajuitzeilboten, 2003–2007

	Aantal kajuitmotorboten					Aantal kajuitzeilboten				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	19	19	23	23	26	—	—	—	—	—
Friesland	742	703	712	676	679	465	453	470	481	470
Drenthe	6	6	6	—	—	—	—	—	—	—
West-Groningen	—	—	8	8	10	—	—	—	—	—
Groningen-Haren	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Eemsmond	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Oost-Groningen	17	17	15	15	16	—	—	—	—	—
Waddeneilanden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Friese Merengebied	530	492	505	499	499	219	216	231	251	244
Friese IJsselmeerkust	179	178	173	146	149	246	237	239	230	226
Zuidoost-Friesland	33	33	34	31	31	—	—	—	—	—
Overig Friesland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noordmidden-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zuidwest-Drenthe	6	6	6	—	—	—	—	—	—	—
Zuidoost-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noord-Nederland	767	728	741	699	705	465	453	470	481	470

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 24 — Jachtverhuur: Aantal open zeil- en platbodemboten, 2003–2007

	Aantal open zeilboten					Aantal platbodemboten				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	35	40	23	24	26	17	17	—	—	—
Friesland	1.515	1.491	1.501	1.427	1.363	222	235	223	232	233
Drenthe	30	28	24	28	30	—	—	—	—	—
West-Groningen	14	15	6	6	6	—	—	—	—	—
Groningen-Haren	12	15	13	13	13	17	17	—	—	—
Eemsmond	4	5	4	5	5	—	—	—	—	—
Oost-Groningen	5	5	—	—	2	—	—	—	—	—
Waddeneilanden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Friese Merengebied	1.256	1.256	1.268	1.203	1.152	120	130	117	118	117
Friese IJsselmeerkust	244	219	218	216	207	100	103	104	112	114
Zuidoost-Friesland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overig Friesland	15	16	15	8	4	2	2	2	2	2
Noordmidden-Drenthe	30	28	24	28	30	—	—	—	—	—
Zuidwest-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zuidoost-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noord-Nederland	1.580	1.559	1.548	1.479	1.419	239	252	223	232	233

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 25 — Jachtverhuur: Overnachtingen kajuitmotor- en kajuitzeilboten, 2003–2007

	Overnachtingen kajuitmotorboten (x 1000)					Overnachtingen kajuitzeilboten (x 1000)				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	8	8	9	9	9	—	—	—	—	—
Friesland	308	287	277	271	246	135	130	132	124	106
Drenthe	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—
West-Groningen	—	—	3	3	4	—	—	—	—	—
Groningen-Haren	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Eemsmond	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Oost-Groningen	7	7	6	6	6	—	—	—	—	—
Waddeneilanden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Friese Merengebied	220	201	197	200	181	64	62	65	65	55
Friese IJsselmeerkust	74	73	67	58	54	71	68	67	59	51
Zuidoost-Friesland	14	13	13	12	11	—	—	—	—	—
Overig Friesland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noordmidden-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zuidwest-Drenthe	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—
Zuidoost-Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noord-Nederland	319	297	289	280	256	135	130	132	124	106

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 26 — Brug- en sluitellingen: Passages Groningen, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Bloemhofbrug	*	*	*	222	*
Brug Roodehaan	7.916	7.264	6.411	7.261	8.841
De Groeve Noord	3.558	NB	2.938	3.311	2.615
De Groeve Zuid	2.296	NB	2.185	2.268	1.793
Dorkwerdersluis	4.831	4.719	4.905	4.719	5.919
Eexterbrug	985	1.018	1.155	996	*
Euvelgunnerbrug ¹⁵	4.552	4.269	4.215	2.873	4.864
Farmsum zeesluis	8.823	7.441	7.791	6.246	6.158
Gaarkeuken	7.274	7.374	7.021	6.795	7.192
Hunsingoersluis	1.576	1.108	896	400	1.349
Kinderverlatenbrug ¹⁶	*	*	*	285	731
Lauwersoog (Robbengatsluis) ¹⁷	16.141	15.444	14.092	15.149	13.834
Lalleweer	*	*	*	746	570
Meedenerbrug ¹⁸	1.326	1.442	1.315	229	1.307
Oostersluis	8.406	8.439	7.894	7.525	7.642
Rengersbrug ¹⁹	3.584	3.389	3.156	*	2.809
Vieverlatenbrug	526	434	315	*	*

Bron: Provincie Groningen

Indien een cel in bovenstaande tabel gevuld is met een *, betekent dit dat de cijfers over dat jaar niet bekend zijn.

¹⁵ Gegevens over de maanden september en oktober 2006 ontbreken.

¹⁶ Gegevens over de maanden oktober, november en december 2006 ontbreken.

¹⁷ Gegevens over december 2006 ontbreken.

¹⁸ Weinig recreatievaart in 2006 i.v.m. een sluis in Stadskanaal die het hele jaar dicht is geweest door herstelwerkzaamheden.

¹⁹ Geen gegevens over 2006 door een fout in het IVS90.

Bijlage 27 — Brug- en sluitellingen: Passages Friesland, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
Akkrum dorp	15.729	14.839	16.528	16.315	9.147
Aldskou	17.866	17.014	16.251	15.860	16.365
Appelscha Damsluis	1.704	1.561	1.491	1.242	1.526
Hoodammen	15.072	12.855	13.211	13.796	11.593
Janesloot	26.759	24.350	23.636	26.075	22.063
Jelteslootbrug	52.824	49.151	46.912	51.497	41.721
Johan Frisosluis	48.309	40.675	39.387	40.115	35.119
Klaarkampsterbrug	12.317	12.211	11.952	11.543	12.193
Linthorst Homansluis	29.871	27.877	26.466	25.175	25.389
Nes Boorne / Aldeboarn	3.120	2.793	2.605	2.401	2.508
Nieuwe Lemstersluis	14.917	14.736	13.381	13.952	13.465
Prinses Margrietsluis	29.914	27.053	26.528	27.694	24.233
Scharsterbrug	26.300	22.495	21.708	21.425	19.815
Spannenbrug	15.044	14.282			
Stroobos / Schuilenbrug	6.536	6.248	7.045	6.709	6.229
Sudergoabrêge	26.377	23.223	21.557	21.824	21.525
Tjerk Hiddesluizen	14.353	12.817			11.298
Willem Loréslûs	15.016	14.448	14.767	14.130	13.957

Bron: *Provinsje Fryslân*

De tellingen in Friesland vinden plaats in de maanden april tot en met september.

Bijlage 28 — Brug- en sluisstellingen: Passages Drenthe, 2003–2007

	2003	2004	2005	2006	2007
De Haandrik	1.560	1.458	1.623	1.525	1.467
Dieversluis	3.721	3.320	3.300	2.963	3.505
Ericasluis	285	268	240	178	149
Galgenkampsbrug	5.100	5.008	4.833	4.193	4.774
Haarsluis	3.617	3.286	3.263	2.888	3.352
Haveltersluis	3.844	3.478	3.421	3.128	2.242
Nieuwe Brugsluis	2.414	2.244	2.244	2.172	2.084
Noordscheschutsluis	2.020	1.924	1.984	1.897	1.810
Norgerbrug	2.829	2.522	2.598	2.240	2.664
Oranjesluis	121	120	105	15	57
Ossesluis	2.613	2.491	2.418	2.365	2.081
Paradijssluis	4.014	3.879	3.680	3.346	3.822
Rogatsluis	2.793	2.618	2.522	2.442	2.360
Sluis De Punt	2.795	2.599	2.557	2.282	2.669
Sluis Peelo	2.711	2.594	2.530	2.211	2.628
Sluis Stieltjeskanaal	1.845	1.671	1.799	1.585	1.561
Sluis Vries	2.718	2.477	2.464	2.232	2.632
Uffeltersluis	3.748	3.487	3.414	3.071	3.557
Veenesluis	3.488	3.176	3.270	2.895	3.342
Wittewijksbrug	1.698	1.550	1.490	1.295	1.640

Bron: Provincie Drenthe

Bijlage 29 — Dagattracties: Aantal bezoekers Groningen, 2003–2007

Naam attractie	Plaatsnaam	Type ²⁰	2003	2004	2005	2006	2007
Museum Sint Bernardushof	Aduard	M	6.500	6.000	7.000	5.800	6.000
Museum Stad Appingedam	Appingedam	M	6.854	6.427	5.385	6.630	4.703
Streekmuseum De Oude Wolden	Bellingwolde	M	2.636	2.011	2.043	1.812	1.792
Museum Lammert Boerma	Borgercompagnie	M	2.400	2.200	2.200	2.000	*
Stichting Vesting Bourtange	Bourtange	M	60.000	60.000	56.000	47.267	83.333
Museum en Zeeaquarium Delfzijl	Delfzijl	Z	13.500	13.175	12.349	13.529	14.285
Stichting Poldermolen de Goliath	Eemshaven	B	6.000	4.500	5.000	4.900	4.000
Abraham's Mosterdmakerij	Eenrum	B	7.000	7.000	7.000	7.000	7.500
Kaarsenmakerij Wilhelmus	Eenrum	B	10.000	9.500	10.000	10.000	*
Museum Wierdenland	Ezinge	M	1.600	2.500	2.700	2.900	3.000
Euro Kartracing Groningen	Groningen	K	105.000	105.000	105.000	110.000	*
Grafisch Museum	Groningen	M	6.601	7.227	5.265	3.568	5.678
Groninger Museum	Groningen	M	235.000	220.000	185.000	156.763	194.631
Holland Casino	Groningen	O	371.310	339.527	347.281	351.048	341.929
Kinderboerderij Wegafarm	Groningen	D	55.000	60.000	65.000	70.000	70.000
Martinitoren	Groningen	O	33.125	38.250	37.500	36.000	25.500
Monkey Donky	Groningen	A	*	7.500	8.500	8.700	9.725
Natuurmuseum Groningen	Groningen	M	22.220	17.739	15.143	18.568	24.304
Nederlands Stripmuseum	Groningen	M	*	*	45.037	45.000	37.000
Noordelijk Scheepvaartmuseum	Groningen	M	17.146	16.877	22.660	18.014	21.900
Sportcentrum Kardinge	Groningen	Z	450.000	477.000	462.000	421.000	446.000
Universiteitsmuseum	Groningen	M	1.192	7.750	7.970	15.850	9.250
Hortus Haren	Haren	O	30.000	30.000	28.000	30.258	51.000

²⁰ A = Attractiepark, B = Ambacht, D = Dierentuin, K = Kartcentrum, O = Overig, M = Museum, Z = Zwembad, * = geen opgave.

Reinhart Orchideeën	Haren	O	*	*	*	15.000	*
Klokkengieterijmuseum	Heiligerlee	M	6.303	5.740	4.724	4.622	4.595
Museum 'Slag bij Heiligerlee'	Heiligerlee	M	3.688	3.372	2.865	2.670	2.753
De Theefabriek	Houwerzyl	M	50.000	50.000	50.000	50.000	50.000
Nationaal Rijtuigmuseum	Leek	M	24.649	22.051	25.062	53.615	18.627
Stichting Recreatie Nienoord	Leek	A	297.000	289.000	292.000	296.000	306.000
Landgoed Verhildersum	Leens	M	25.600	22.690	18.663	19.000	15.497
Abel Tasmankabinet	Lutjegast	M	*	*	1.080	1.080	1.000
Bakkerijmuseum 't Steenhuus	Niebert	M	2.700	2.300	2.600	2.500	3.260
Fontana Nieuweschans	Nieuweschans	O	191.824	202.000	203.000	204.000	204.500
Kinderwagenmuseum	Nieuwolda	M	2.300	3.000	2.850	2.650	2.100
Nederlands Strijkjermuseum	Noordbroek	M	1.000	1.000	1.000	900	1.100
Kostuummuseum De Gouden Leeuw	Noordhorn	M	6.000	6.000	4.000	3.000	4.900
Landbouwmuseum 't Rieuw	Nuis	M	3.000	2.500	2.500	3.000	3.289
Radio- en Speelgoedmuseum	Onstwedde	M	*	*	1.261	972	1.184
Sportfondsen Pekela B.V.	Oude Pekela	Z	95.000	95.000	100.000	74.080	76.350
Vestingmuseum Oudeschans	Oudeschans	M	1.500	1.400	1.200	1.000	1.500
Domies Toen Botanische Tuin	Pieterburen	O	8.630	7.600	7.140	7.773	6.373
Waddencentrum Pieterburen	Pieterburen	O	8.000	7.000	6.450	6.450	*
Zeehondencrèche	Pieterburen	D	150.000	175.000	150.000	160.000	150.000
Boerderij Museum Duurswold	Slochteren	M	1.150	1.300	1.047	1.425	1.475
Landgoed Fraeylemaborg	Slochteren	M	40.000	89.301	88.429	92.552	75.784
Museumspoorlijn STAR	Stadskanaal	M	30.638	30.000	28.818	25.000	26.000
Sport- & vakantiepark Het Pagedal	Stadskanaal	Z	*	*	*	*	12.000
Streekhistorisch Centrum	Stadskanaal	M	3.696	3.700	4.654	3.606	3.851
Klooster Ter Apel	Ter Apel	M	30.033	27.618	30.749	30.704	37.077

Wonderwereld	Ter Apel	M	39.000	30.000	39.000	38.000	39.000
Menkemaborg	Uithuizen	M	28.484	25.729	23.502	24.562	28.119
Oudheidkamer Uithuizermeeden	Uithuizermeeden	M	*	*	1.168	1.505	1.350
Indoor Kartracing Veendam	Veendam	K	55.000	55.000	55.000	55.000	*
Subtropisch zwemparadijs Tropiqua	Veendam	Z	247.000	250.000	239.000	228.040	219.551
Veenkoloniaal Museum	Veendam	M	17.925	20.885	19.069	18.271	21.987
Parc Emslandermeer	Vlagtwedde	Z	165.000	178.000	165.000	170.000	175.000
Openluchtmuseum Het Hoogeland	Warffum	M	12.684	14.185	10.356	11.734	12.035
Museum Stoomgemaal Winschoten	Winschoten	M	2.400	2.300	2.100	2.000	1.900
Noordelijk Bus Museum	Winschoten	M	1.896	2.288	2.168	1.646	1.492
Stichting Kinderboek Cultuurbezit	Winsum	M	*	842	950	950	865
Visserijmuseum	Zoutkamp	M	2.510	3.060	4.350	3.688	4.900

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 30 — Dagattracties: Aantal bezoekers Friesland, 2003–2007

Naam attractie	Plaatsnaam	Type ²¹	2003	2004	2005	2006	2007
Vogelopvangcentrum De Fugelpits	Anjum	D	4.500	1.000	1.000	1.000	*
VVV Molenmuseum	Anjum	M	2.211	1.534	1.766	2.073	5.093
Bezoekerscentrum Appelscha	Appelscha	O	110.000	110.000	130.000	150.000	170.000
Duinen Zathe	Appelscha	A	*	*	*	*	*
Miniatuurpark Appelscha	Appelscha	A	25.000	17.000	17.000	17.000	*
Recreatiecentrum Dundelle	Bakkeveen	A	42.000	36.000	32.540	37.500	26.350
Tsjerke en Uniastate Bears	Bears	O	2.350	2.623	2.700	2.500	2.467
Distilleerderij F.J. Sonnema	Bolsward	B	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Oudheidkamer Bolsward	Bolsward	M	2.850	*	*	*	*
Titus Brandsma Museum	Bolsward	M	1.500	2.000	1.800	1.300	1.600
Botanische tuin De Kruidhof	Buitenpost	O	12.500	14.000	12.500	12.500	13.000
Zwembad De Kûpe	Buitenpost	Z	104.000	103.200	102.500	100.000	107.000
Bezoekerscentrum Molen De Zwaluw	Burdaard	O	2.250	2.200	2.500	1.700	1.900
Museum Ruurd Wiersma Hûs	Burdaard	M	2.287	2.947	2.426	1.854	2.024
Landbouw- en Juttersmuseum	Buren	M	16.000	16.000	15.500	16.000	15.300
Streekmuseum / Volkssterrenwacht	Burgum	M	6.290	6.310	6.214	7.715	7.124
Bonifatiuskapel	Dokkum	M	10.000	30.000	13.000	14.778	20.507
Kinderboerderij Anna Zijlstrahoeve	Dokkum	A	*	4.000	12.000	6.000	35.000
Natuurmuseum Dokkum	Dokkum	M	2.456	2.100	2.472	2.311	1.578
Sportvisserij Dageraad	Dokkum	O	*	*	4.140	3.800	4.175
Streekmuseum Het Admiraliteitshuis	Dokkum	M	4.040	4.966	3.382	6.310	6.813
Tolhuisbad	Dokkum	Z	69.839	69.000	174.689	167.269	167.852
De Welle	Drachten	Z	416.000	410.000	507.000	507.000	388.816

²¹ A = Attractiepark, B = Ambacht, D = Dierentuin, K = Kartcentrum, M = Museum, O = Overig, Z = Zwembad, * = geen opgave.

Karmelklooster	Drachten	O	18.000	18.000	18.000	18.000	*
Kinderboerderij De Naturij	Drachten	D	120.000	110.000	105.000	110.000	115.000
Museum Smallingerland	Drachten	M	9.220	12.000	9.053	8.891	11.500
De Twirre / De Stripe / Annage	Earnewald	M	4.900	6.400	5.300	5.800	*
Frysk Lânbou Museum	Earnewald	M	8.500	8.000	7.300	3.000	0
It Kokelhûs fan Jan en Sjut	Earnewald	M	1.058	1.100	727	1.028	1.250
Stichting Aldfaers Erf Route	Exmorra	M	45.660	47.000	49.500	46.000	34.500
Eise Eisinga Planetarium	Franeker	M	34.471	38.621	36.753	38.363	42.806
Kaatsmuseum	Franeker	M	1.250	1.250	800	1.150	1.200
Museum Martena	Franeker	M	3.904	3.180	0	4.910	10.894
Subtropisch zwembad Bloemketerp	Franeker	Z	80.000	70.000	75.000	74.000	79.000
Streekmuseum Opsterlân	Gorredyk	M	6.845	3.000	2.882	3.487	3.800
Mineralogisch Museum	Grou	M	1.444	1.375	1.588	1.736	1.629
Museum De Trije Gritenijen	Grou	M	1.129	1.278	945	928	1.233
Openlucht zwembad De Sawn Stjerren	Hallum	Z	47.118	40.260	39.289	45.659	33.630
Themapark De Spitkeet	Harkema	M	6.000	9.000	10.000	8.500	9.300
Gemeentemuseum Het Hannemahuis	Harlingen	M	5.665	5.500	5.568	5.568	3.750
Harlinger Aardewerk Museum	Harlingen	M	500	500	2.000	500	500
Houtbouwmuseum De Helling	Heeg	A	*	*	*	4.500	*
Museum Willem van Haren	Heerenveen	M	12.875	13.620	11.078	10.765	*
Pronkkeamer Abe Lenstra Stadion	Heerenveen	M	13.500	13.500	13.500	13.500	*
Sport- en recreatiecentrum Thialf	Heerenveen	Z	475.000	290.000	355.000	360.000	400.000
Informatiecentrum Terp Hegebeintum	Hegebeintum	M	9.326	8.365	8.974	8.928	10.222
Het Eerste Friese Schaatsmuseum	Hindeloopen	M	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Hidde Nijland Museum Hindeloopen	Hindeloopen	M	9.158	8.176	7.130	7.183	6.502
Reddingsmuseum Abraham Fock	Hollum	M	52.000	52.000	53.500	53.400	52.100

Kerkmuseum	Jannum	M	1.466	1.505	550	904	1.112
Dekema State	Jelsum	M	6.739	5.550	6.108	7.447	8.362
De Stienen Flier	Joure	Z	258.500	268.000	277.877	272.000	263.000
Stichting Museum Joure	Joure	M	38.017	21.777	18.625	17.122	22.009
Kazemattenmuseum	Kornwerderzand	M	13.018	12.061	13.155	11.883	13.706
Aquazoo Friesland	Leeuwarden	D	75.000	100.000	115.000	150.000	165.000
Fries Museum	Leeuwarden	M	57.855	52.362	53.281	67.326	47.823
Museum Grutterswinkel	Leeuwarden	M	13.025	12.782	13.330	12.750	14.850
Natuurmuseum Fryslân	Leeuwarden	M	5.010	0	38.608	37.569	42.655
Pakhuis Koophandel 't andere museum	Leeuwarden	M	1.000	800	1.000	1.500	2.000
Nationaal Keramiekmuseum	Leeuwarden	M	26.039	22.489	21.500	24.986	30.600
Sport- en recreatiebad De Blauwe Golf	Leeuwarden	Z	398.000	380.000	378.000	378.000	410.000
Tresoar	Leeuwarden	M	*	*	34.770	35.384	39.434
Duikmuseum Lemmer	Lemmer	M	22.000	23.000	24.000	25.000	*
Museum Lemster Fiifgea	Lemmer	M	1.492	1.290	1.266	1.792	1.298
Stichting ir. D.F. Woudagemaal	Lemmer	M	6.552	8.131	6.473	10.363	12.065
Museum Oold Ark	Makkinga	M	1.000	800	1.300	1.250	1.475
Koninklijke Tichelaar Makkum	Makkum	B	25.000	33.500	40.000	33.500	30.000
Popta Slot - Heringa State	Marssum	M	2.446	2.862	2.804	3.321	3.316
Scheepswerf en garnalenfabriek	Moddergat	M	*	1.100	4.050	4.100	*
't Fiskershuske	Moddergat	M	10.600	12.616	13.681	13.613	14.570
Cultuur-Historisch Museum Sorgdrager	Nes Ameland	M	18.000	15.000	14.000	14.400	13.800
Natuurcentrum Ameland	Nes Ameland	M	80.000	83.000	80.500	77.600	74.700
Klompemuseum	Noardburgum	M	7.289	6.894	8.786	8.150	5.484
Nationaal Vlechtmuseum Noordwolde	Noordwolde	M	13.442	15.191	11.139	11.310	8.546
Laagveenderij Museum It Damshûs	Ny Beets	M	7.889	9.446	7.447	7.175	8.413

Museum Belvédère	Oranjewoud	M	*	11.640	71.120	51.800	45.000
De Hege Gerzen	Oudemirdum	O	41.995	44.000	15.000	15.000	9.000
Informatiecentrum Mar en Klif	Oudemirdum	M	16.000	15.000	15.000	15.000	15.000
Sybrandy's Ontspanningspark	Oudemirdum	A	42.500	43.000	44.000	44.000	44.500
Activiteitenboerderij Fjouwerhusterpleats	Rohel	A	*	*	*	6.000	8.500
Bezoekerscentrum Schiermonnikoog	Schiermonnikoog	M	63.300	59.000	58.000	55.000	61.000
Schelpenmuseum Paal 14	Schiermonnikoog	M	*	2.469	3.295	3.794	3.935
Technisch doe-centrum Aeolus	Sexbierum	M	30.000	*	*	*	*
Museum Stedhûs Sleat	Sloten	M	6.120	6.150	5.817	5.043	*
Fries Scheepvaartmuseum	Sneek	M	21.761	24.073	26.067	23.600	24.895
Het Nationale Modelspoormuseum	Sneek	M	7.457	9.250	24.914	20.250	20.351
Slijterij Weduwe S. Joustra & Zn	Sneek	B	*	*	*	3.945	3.950
Stichting Talant Kinderboerderij It Buthus	Sneek	D	22.334	26.440	27.498	24.455	26.200
Zwembad It Rak	Sneek	Z	*	*	197.118	*	*
De Bildtse Slag	St Annaparochie	Z	61.500	66.500	68.000	67.000	71.000
Munt- en Penningkabinet	Surhuisterveen	M	776	1.521	546	1.171	1.280
Optiekmuseum	Surhuisterveen	M	650	650	750	800	*
Zwembad Wettervlecke	Surhuisterveen	Z	68.000	59.000	69.753	72.500	52.000
Kameleondorp Terherne	Terherne	M	102.367	92.000	90.000	68.000	60.000
Gem. Centrum voor Natuur en Landschap	Terschelling West	M	22.262	23.500	21.128	23.908	23.635
Sportfondsen Terschelling N.V.	Terschelling West	Z	76.617	78.698	74.060	71.052	69.050
Stichting Visserijmuseum 'Aike van Stien'	Terschelling West	M	1.800	1.700	1.502	1.486	990
Terschelling museum 't Behouden Huys	Terschelling West	M	14.000	15.000	14.000	15.500	14.500
Kaasboerderij De Deelen	Tynje	B	8.000	9.000	10.000	11.000	11.000
Fogelsangh-State	Veenklooster	M	1.500	4.000	5.000	5.000	5.000
Landbouwmuseum De Brink	Veenklooster	M	4.000	*	1.900	1.900	1.850

Schierstins	Veenwouden	M	4.646	4.033	4.006	3.544	4.889
Informatiecentrum De Noordwester	Vlieland	M	7.252	10.952	16.327	16.117	14.200
Stichting Museum Tromp's Huys	Vlieland	M	6.504	6.612	5.905	6.516	5.470
Vuurtoren Vlieland	Vlieland	O	11.000	13.000	12.500	12.500	12.000
Museum Ald Slot	Wergea	M	3.056	1.900	3.295	5.062	3.497
Oudheidkamer Weststellingwerf	Wolvega	M	1.921	2.010	2.054	2.291	2.508
Museum 'De Striid tsjin it Wetter'	Wommels	M	1.218	1.075	975	880	700
Jopie Huisman Museum	Workum	M	68.000	66.500	58.000	50.000	49.000
Kunsthuis Kort	Workum	O	12.000	10.000	9.000	9.000	9.000
Museum voor Kerkelijke Kunst	Workum	M	0	2.217	2.278	2.089	2.781
Museum Warkums Erfskip	Workum	M	2.276	2.719	2.355	1.718	0
Molen 't Lam	Woudsend	O	*	*	*	*	*
Doe- en kijkcentrum Nooitgedagt	Ylst	M	*	*	*	3.400	3.850
Molen De Rat	Ylst	O	*	*	*	*	*
Epema-State	Ysbrechtum	M	6.500	4.500	3.450	4.000	1.000
Amusementspark Sanjesplezier	Zwaagwesteinde	A	*	56.693	60.648	60.671	55.477
Zwembad de Frosk	Zwaagwesteinde	Z	132.000	140.000	135.000	135.000	130.000

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 31 — Dagattracties: Aantal bezoekers Drenthe, 2003–2007

Naam attractie	Plaatsnaam	Type ²²	2003	2004	2005	2006	2007
Pinetum 'Ter Borgh'	Anloo	M	*	*	*	9.000	9.000
Breeland	Annen	O	9.742	10.014	23.014	23.517	22.108
Drents Museum	Assen	M	86.778	135.546	97.528	87.581	91.878
Kinderboerderij De Hofstede	Assen	D	95.000	95.000	95.000	95.000	95.000
Kinderspeelparadijs Ballorig	Assen	D	50.000	50.000	55.000	55.000	50.000
Stichting Kinderboerderij Marsdijk	Assen	D	*	*	*	*	*
Stoottroepen Museum Prins Bernhard	Assen	M	2.105	1.935	2.549	2.000	1.811
Verkeerspark Assen	Assen	A	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000
Stichting Harmonium Museum Nederland	Barger Compascuum	M	9.600	9.700	9.800	10.000	10.500
Veenpark 'De Wereld van Veen'	Barger Compascuum	A	80.000	65.000	78.000	78.000	80.000
Het Boomkroonpad	Borger	O	103.000	103.000	91.000	103.000	114.000
Hunebedcentrum	Borger	M	33.873	36.353	66.877	86.561	96.817
Stedelijk Museum Drenthe's Veste	Coevorden	M	3.029	3.321	3.427	2.835	2.819
Museummolen Jan Pol	Dalen	M	*	*	*	2.500	4.127
Folkloreklanken Draaiorgelmuseum	De Wyk	M	4.500	5.000	5.500	6.000	5.000
Archeologisch Centrum	Diever	M	*	*	*	1.500	2.000
Drouwenerzand Attractiepark	Drouwen	A	110.000	129.137	144.578	165.002	218.578
Expositieboerderij Versteend Leven	Drouwen	M	39.000	44.500	48.000	56.000	57.500
Planetron	Dwingeloo	A	68.000	69.000	66.000	65.500	68.000
Klompemuseum gebr. Wietzes	Eelde	M	1.816	2.440	2.914	2.999	2.912
Museum De Buitenplaats	Eelde	M	29.118	27.353	36.500	33.000	30.000
Dorpsmuseum De Kluis	Eext	M	*	*	*	850	1.050
Dierenpark Emmen	Emmen	D	1.500.000	1.400.000	1.300.000	1.140.000	1.200.000

²² A = Attractiepark, B = Ambacht, D = Dierentuin, K = Kartcentrum, M = Museum, O = Overig, Z = Zwembad, * = geen opgave.

Voetbalmuseum FC Emmen	Emmen	M	*	*	*	1.000	1.000
Zwem- en golfbad Aquarena	Emmen	Z	550.000	550.000	550.000	550.000	560.000
Industrieel Smalspoor Museum	Erica	M	9.000	8.050	6.678	7.143	7.200
Kabouterland	Exloo	A	85.000	91.000	100.500	97.500	88.000
Museumboerderij Bebinghehoes	Exloo	M	5.092	3.184	3.374	3.413	2.959
De Koloniehof	Frederiksoord	M	10.500	11.340	11.230	11.130	10.440
Vlinderparadijs Papiliorama	Havelte	D	31.500	33.000	32.600	36.200	36.400
Indoor Karting Hoogeveen	Hoogeveen	K	*	30.000	*	*	*
Museum de 5000 Morgen	Hoogeveen	M	4.626	4.587	5.272	5.272	5.000
Herinneringscentrum Kamp Westerbork	Hooghalen	O	100.200	101.065	120.000	102.746	117.000
Bad Hesselingen	Meppel	Z	280.738	276.197	265.435	262.441	260.079
Drukkerijmuseum Meppel	Meppel	M	6.200	8.400	6.800	8.342	7.100
Party Ships & Trips	Midlaren	O	12.250	7.300	7.500	7.400	7.400
Van Goghuis	Nieuw Amsterdam	M	2.500	3.000	3.000	3.500	4.000
Keramisch Museum Goedewaagen	Nieuw Buinen	M	5.500	4.962	5.500	6.000	7.000
Collectie Brands	Nieuw Dordrecht	M	400	450	750	1.000	850
Kunstpaviljoen	Nieuw Roden	M	2.100	2.000	1.900	2.000	1.200
Molenduinbad	Norg	Z	98.450	109.518	105.907	112.481	114.479
Speelstad Oranje	Oranje	A	250.000	250.000	255.000	220.000	215.000
Monumentendorp Orvelte	Orvelte	M	20.000	19.500	29.000	20.000	28.000
Museum Vosbergen voor Muziekinstrumenten	Paterswolde	M	7.000	7.500	7.800	8.000	10.000
Museum Havezate Mensinge	Roden	M	6.000	5.000	4.750	4.750	*
Nederlands Museum Kinderwereld	Roden	M	26.000	26.012	25.500	23.686	23.500
Olie- en Korenmolen Woldzigt	Roderwolde	M	3.150	3.387	3.800	3.200	3.468
Het Dorp van Bartje	Rolde	M	*	15.000	16.000	17.000	18.000
Bezoekerscentrum Dwingelderveld	Ruinen	M	140.309	142.606	161.768	162.874	175.460

Museumboerderij Pasmans Huus	Ruinen	M	1.428	1.161	1.260	1.454	1.094
Museumboerderij de Karstenhoeve	Ruinerwold	M	*	7.600	10.000	10.000	10.000
Zwaantje Hans Stokman's Hof	Schoonebeek	M	967	1.100	1.200	810	1.100
Openluchtmuseum "Ellert en Brammert"	Schoonoord	M	55.698	48.081	44.558	43.763	47.637
Fam. Snuverink	Tiendeveen	O	1.000	600	800	1.000	800
Jan Drent Tractor- en werktuigenmuseum	Valthermond	M	1.600	1.500	660	1.000	1.300
Gevangenismuseum Veenhuizen	Veenhuizen	M	33.421	32.000	46.200	62.863	72.000
Het Van Gogh Huis	Veenoord	M	*	*	*	4.000	4.000
Miramar Zeemuseum	Vledder	M	13.449	11.760	12.339	12.039	10.029
Museums Vledder	Vledder	M	12.449	13.828	13.000	16.229	17.996
Veenloopcentrum Weiteveen	Weiteveen	D	*	*	600	850	900
Museum van Papierknipkunst	Westerbork	M	2.675	3.025	2.985	3.019	3.554
Aqualaren	Zuidlaren	Z	133.400	137.244	126.800	128.888	124.984
De Sprookjeshof	Zuidlaren	A	100.000	100.000	105.000	100.000	105.000
Molenmuseum De Wachter	Zuidlaren	M	6.417	6.352	7.301	7.211	7.400
Cultuurhistorisch Museum De Wemme	Zuidwolde	M	4.500	5.000	5.500	3.300	3.700

Bron: Toerdata Noord

Bijlage 32 — Evenementen: Aantal bezoekers Groningen, 2007

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²³	Aantal
Coopluydenmarkt Appingedam	Appingedam	Centrum	3 augustus 2007	M	20.000
Damster Stadsfeesten	Appingedam	Centrum	28 juni t/m 15 september 2007	M	100.000
Voorjaarsmarkt Appingedam	Appingedam	Centrum	18 april 2007	M	10.000
Slag om Bourtange	Bourtange	Vesting Bourtange	9 juni t/m 10 juni 2007	M	6.000
Eems Dollard Haven Festival	Delfzijl	Haven	15 september t/m 16 september 2007	M	55.000
Pinksterfeesten Delfzijl	Delfzijl	Diverse locaties	23 mei t/m 28 mei 2007	M	120.000
Jaarmarkt Eenrum	Eenrum	Centrum	17 mei 2007	M	20.000
Voorjaarsmarkt Finsterwolde	Finsterwolde	Centrum	6 mei 2007	C	8.500
4 Mijl van Groningen	Groningen	Diverse locaties	14 oktober 2007	S	90.000
AEGON NK Allround	Groningen	Kardinge	29 december t/m 30 december 2007	S	6.000
AEGON NK Sprint	Groningen	Kardinge	6 januari t/m 7 januari 2007	S	8.000
Atelierroute Groningen	Groningen	Diverse locaties	27 mei t/m 28 mei 2007	B	12.500
Bevrijdingsfestival Groningen	Groningen	Stadspark	5 mei 2007	P	50.000
Bloemenjaarmarkt Groningen	Groningen	Diverse locaties	6 april 2007	M	150.000
De Noordelijke Motorbeurs	Groningen	Martiniplaza	19 januari t/m 21 januari 2007	C	18.000
Eurosonic	Groningen	Oosterpoort	11 januari t/m 12 januari 2007	P	16.000
FC Groningen – Ajax	Groningen	Euroborg Stadion	28 januari 2007	S	19.777
FC Groningen – AZ	Groningen	Euroborg Stadion	18 februari 2007	S	19.000
FC Groningen – De Graafschap	Groningen	Euroborg Stadion	26 augustus 2007	S	19.300
FC Groningen – FC Twente	Groningen	Euroborg Stadion	21 oktober 2007	S	18.971
FC Groningen – FC Twente	Groningen	Euroborg Stadion	18 maart 2007	S	19.764
FC Groningen – FC Utrecht	Groningen	Euroborg Stadion	14 september 2007	S	19.202
FC Groningen – FC Utrecht	Groningen	Euroborg Stadion	20 mei 2007	S	19.435
FC Groningen – FC Utrecht	Groningen	Euroborg Stadion	29 april 2007	S	19.500

²³ B = Beeldende Kunst, M = Maatschappij / Sociaal / Cultuur, P = Podiumkunsten, S = Sport

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²³	Aantal
FC Groningen – Feyenoord	Groningen	Euroborg Stadion	10 mei 2007	S	18.000
FC Groningen – Feyenoord	Groningen	Euroborg Stadion	25 november 2207	S	19.721
FC Groningen – Fiorentina	Groningen	Euroborg Stadion	20 september 2007	S	19.703
FC Groningen – NAC	Groningen	Euroborg Stadion	3 maart 2007	S	18.443
FC Groningen – NEC	Groningen	Euroborg Stadion	15 april 2007	S	19.159
FC Groningen – PSV	Groningen	Euroborg Stadion	26 december 2007	S	19.566
FC Groningen – SC Heerenveen	Groningen	Euroborg Stadion	2 februari 2007	S	19.846
FC Groningen – Sparta Rotterdam	Groningen	Euroborg Stadion	29 september 2007	S	19.304
FC Groningen – Vitesse	Groningen	Euroborg Stadion	4 november 2007	S	19.000
FC Groningen – VVV Venlo	Groningen	Euroborg Stadion	1 december 2207	S	19.463
FC Groningen – Willem II	Groningen	Euroborg Stadion	16 december 2007	S	19.220
Groningen Stad Marathon	Groningen	Centrum	16 september 2007	S	12.500
Groningens Ontzet/Bommen Berend	Groningen	Centrum	28 augustus 2007	M	50.000
International Film Festival Rotterdam in Groningen	Groningen	Diverse locaties	1 februari t/m 4 februari 2007	B	6.800
Jonge Harten Festival	Groningen	Centrum	24 november t/m 1 december 2007	M	8.346
Koninginnedag Groningen	Groningen	Diverse locaties	30 april 2007	M	200.000
Martini Dogshow	Groningen	Martiniplaza	3 maart t/m 4 maart 2007	C	6.000
Martinishow (Kleindierenshow)	Groningen	Martiniplaza	8 december t/m 9 december 2007	C	7.000
Meikermis Groningen	Groningen	Diverse locaties	11 mei t/m 20 mei 2007	M	100.000
Nacht van Groningen	Groningen	Ossenmarkt	17 mei 2007	S	7.000
New Attraction	Groningen	Kardingerplas	7 juli 2007	M	15.000
Noord Nederlandse Hengelsportbeurs	Groningen	Martiniplaza	10 maart t/m 11 maart 2007	C	5.500
Noorderslag weekend	Groningen	Oosterpoort + centrum	11 januari t/m 13 januari 2007	P	15.050
Noorderzon	Groningen	Noorderplantsoen	16 augustus t/m 26 augustus 2007	P	125.000
Onderwijsbeurs Groningen voor MBO, HBO en WO	Groningen	Martiniplaza	28 september t/m 29 september 2007	C	15.000
Open Dag FC Groningen	Groningen	Euroborg Stadion	12 augustus 2007	S	12.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²³	Aantal
Paard & Passie	Groningen	Martiniplaza	13 oktober t/m 14 oktober 2007	C	12.000
Pasar Malam Asia Groningen	Groningen	Kardinge	27 juli t/m 29 juli 2007	C	6.000
Promotiedagen Bedrijfsleven Noord-Nederland	Groningen	Martiniplaza	6 november t/m 7 november 2007	C	30.000
Stoffen Spektakel Groningen	Groningen	Martiniplaza	10 oktober 2007	M	7.000
Tuin & Sfeer	Groningen	Martiniplaza	15 februari t/m 18 februari 2007	M	12.000
Univé KlaptotKlaploop	Groningen	Centrum	9 april 2007	S	5.000
Wonen en Co – dé beurs	Groningen	Martiniplaza	22 maart t/m 25 maart 2007	M	55.000
Zomerkermis Groningen	Groningen	Grote Markt	23 augustus t/m 28 augustus 2007	M	70.000
Jaarmarkt Grootegast	Grootegast	Centrum	19 mei 2007	M	20.000
Kunst & Cultuurmarkt	Haren	Diverse locaties	1 september 2007	C	7.000
Carnavalsoptocht Kloosterburen	Kloosterburen	Centrum	18 februari 2007	M	5.000
Tocht om de Noord	Lauwersoog	Lauwersmeer	6 oktober t/m 7 oktober 2007	S	10.000
Internationaal Horsepowerrun	Leek	Diverse locaties	22 april 2007	S	8.000
Internationale Stoom- en Modelbouwdagen	Leek	Familiepark	17 mei t/m 20 mei 2007	M	12.000
Pinksterfeest Leek	Leek	De Dam e.o.	25 mei t/m 28 mei 2007	M	27.500
Jaarmarkt Loppersum	Loppersum	Centrum	19 september 2007	M	5.000
Snikkeweek	Musselkanaal	Centrum	16 mei t/m 20 mei 2007	M	10.000
Paasmarkt Nieuweschans	Nieuweschans	Centrum	9 april 2007	C	8.000
Jaarmarkt Oude Pekela	Oude Pekela	Diverse locaties	8 september 2007	M	30.000
Schanspop Siddeburen 2000	Siddeburen	Kugelslaan Feesttent	28 september t/m 6 oktober 2007	M	17.000
Slochteren Geeft Gas	Slochteren	Centrum	31 augustus t/m 8 september 2007	M	5.000
Jaarmarkt Stadskanaal	Stadskanaal	Diverse locaties	5 september 2007	C	15.000
Carnavalsoptocht Ter Apel	Ter Apel	Centrum	17 februari 2007	M	20.000
Testamenta – Jan Vanriet	Ter Apel	Klooster	1 januari t/m 28 januari 2007	B	18.634
Vakantiemarkt Veendam	Veendam	Diverse locaties	23 juli t/m 6 augustus 2007	C	70.000
Op Roakeldais	Warffum	Roakeldais-hal	27 juni t/m 1 juli 2007	M	25.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type²³	Aantal
Adrillenmarkt/ Allerheiligen Markten Winschoten	Winschoten	Diverse locaties	5 november 2007	M	65.000
Nacht van Winschoten	Winschoten	Centrum	20 juli 2007	C	58.000
Run Winschoten	Winschoten	De Klinker Manifestatiehal	8 september 2007	S	35.000
Pinksterfeesten Zoutkamp	Zoutkamp	Centrum	25 mei t/m 28 mei 2007	M	40.000
Vlaggetjesdag Groningen	Zoutkamp	Centrum	28 mei 2007	M	17.500
Internationaal Indoor Concours Hippique Veendam	Zuidbroek	Van der Valk Hotel	22 december 2006 t/m 6 januari 2007	S	15.000
Internationaal Indoor Concours Hippique Veendam	Zuidbroek	Van der Valk Hotel	21 december t/m 5 januari 2008	S	30.000

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 33 — Evenementen: Aantal bezoekers Friesland, 2007

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type²⁴	Aantal
Dolle Nacht van Appelscha	Appelscha	Boerestreek	4 augustus 2007	M	6.000
Grote Groenmarkt Appelscha	Appelscha	Boerestreek	5 mei 2007	C	35.000
Feestweek Balk	Balk	Centrum	25 augustus t/m 2 september 2007	M	10.000
Wâldrock Festival	Bergum	Festivalterrein Zomerweg	7 juli 2007	P	6.500
Heamielfeesten	Bolsward	Centrum	27 juni t/m 30 juni 2007	M	12.000
Veenhoop Festival	De Veenhoop	Terrein Veenhoop	20 juli t/m 23 juli 2007	P	10.000
Marneflora	Dokkum	Bonifatiuskapel	26 april t/m 30 april 2007	C	6.500
Braderie en Rommelmarkt Drachten	Drachten	Centrum	7 juni 2007	C	25.000
Peije Dei	Drachten	Centrum	9 juni 2007	M	15.000
Gondelvaart op Wielen	Drogeham	Centrum	21 september t/m 22 september 2007	M	5.000
Feestweek Echtenerbrug	Echten	Feesttent Echtenburg	11 september t/m 15 september 2007	M	10.000
Agrarische Dagen	Franeker	Centrum	19 september t/m 22 september 2007	M	38.000
PC Franeker Kaatspartij	Franeker	Het Sjúkelân	1 augustus 2007	S	10.000
Media Art Festival Friesland	Friesland	Diverse locaties	20 september t/m 30 september 2007	B	14.000
Skûtsjesilen (SKS– kampioenschap)	Friesland	Diverse locaties	21 juli t/m 3 augustus 2007	S	65.000
Skûtsjesilen IFKS	Friesland	Diverse locaties	4 augustus t/m 11 augustus 2007	S	20.000
Bruine Vloeddagen Harlingen	Harlingen	Centrum	14 april 2007	M	12.000
Harlingen Terschelling Sloepenrace	Harlingen	Diverse locaties	18 mei 2007	S	35.000
Harlinger Tobbedagen	Harlingen	Centrum	5 juli t/m 23 augustus 2007	C	17.000
Harlinger Visserijdagen	Harlingen	Centrum	29 augustus t/m 1 september 2007	M	150.000
Heechspanning	Heeg	Centrum	17 mei 2007	M	10.000
AEGON NK Afstanden	Heerenveen	Thialf	11 oktober t/m 13 oktober 2007	S	9.000
Avondmarkt Heerenveen	Heerenveen	Centrum	28 juni 2007	M	17.500
De Deelen	Heerenveen	Museum Belvédère	13 juli t/m 30 september 2007	B	11.197
Essent ISU World Cup Langebaan	Heerenveen	Thialf	7 december t/m 9 december 2007	S	20.000

²⁴ B = Beeldende Kunst, M = Maatschappij / Sociaal / Cultuur, P = Podiumkunsten, S = Sport, V = Vakbeurs

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁴	Aantal
Essent ISU World Cup Langebaan	Heerenveen	Thialf	27 januari t/m 28 januari 2007	S	26.000
Eurovoetbal	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	25 mei t/m 28 mei 2007	S	30.000
Friezen om utens	Heerenveen	Museum Belvédère	1 januari t/m 18 februari 2007	B	12.190
Koninginnedag Heerenveen	Heerenveen	Centrum	30 april 2007	M	15.000
Night of the Koemarkt	Heerenveen	Centrum	7 juli 2007	M	7.000
Olympia's tour etappe Heereveen	Heerenveen	Centrum	16 mei t/m 17 mei 2007	S	15.000
Open dag Heerenveen	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	11 augustus 2007	S	15.000
Pinksterkermis Heerenveen	Heerenveen	Burgermeester Kuperusplein	23 mei t/m 28 mei 2007	M	40.000
SC Heerenveen – ADO Den Haag	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	7 april 2007	S	25.000
SC Heerenveen – Ajax	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	9 mei 2007	S	23.500
SC Heerenveen – De Graafschap	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	24 november 2007	S	25.000
SC Heerenveen – FC Groningen	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	9 december 2007	S	25.600
SC Heerenveen – FC Twente	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	18 februari 2007	S	25.000
SC Heerenveen – FC Twente	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	22 december 2007	S	25.600
SC Heerenveen – FC Utrecht	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	23 september 2007	S	25.000
SC Heerenveen – Feyenoord	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	19 april 2007	S	26.000
SC Heerenveen – Feyenoord	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	30 december 2007	S	26.000
SC Heerenveen – Helsingborgs IF	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	20 september 2007	S	20.000
SC Heerenveen – Heracles Almelo	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	7 oktober 2007	S	24.700
SC Heerenveen – Heracles Almelo	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	26 januari 2007	S	25.200
SC Heerenveen – NAC	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	17 maart 2007	S	25.300
SC Heerenveen – PSV	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	3 november 2007	S	25.500
SC Heerenveen – RKC Waalwijk	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	10 maart 2007	S	25.500
SC Heerenveen – Sparta Rotterdam	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	1 september 2007	S	25.500
SC Heerenveen – Vitesse	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	10 februari 2007	S	25.200
SC Heerenveen – Willem II	Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	17 augustus 2007	S	25.400
Turfstekersmarkt	Heerenveen	Centrum	20 september 2007	M	40.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁴	Aantal
Boerebrulloft Joure	Joure	Centrum	25 juli 2007	M	7.000
Friese Ballonfeesten	Joure	Nutstbaan	25 juli t/m 29 juli 2007	M	23.000
Jouster Merke	Joure	Centrum	27 september 2007	M	20.000
Op 'e Sjouwer	Joure	Centrum	10 augustus 2007	P	10.000
Romantische Markt Joure	Joure	Centrum	17 augustus 2007	C	30.000
Kollumer Katdagen	Kollum	Centrum	24 april t/m 30 april 2007	M	13.000
Bedrijven Contactdagen voor Friesland	Leeuwarden	WTC Expo	20 maart t/m 21 maart 2007	C	22.456
Befrijdingsfestival Fryslân	Leeuwarden	Prinsentuin en Arendstuin	5 mei 2007	P	55.000
Bloemenmarkt Leeuwarden	Leeuwarden	Diverse locaties	17 mei 2007	M	50.000
Boot Holland	Leeuwarden	WTC Expo	9 februari t/m 14 februari 2007	C	55.241
Caravana	Leeuwarden	WTC Expo	25 januari t/m 30 januari 2007	C	40.043
Dancetour Leeuwarden	Leeuwarden	Zaailand	1 juli 2007	P	10.000
Elfstedentocht voor motoren & auto's	Leeuwarden	WTC Expo	28 mei 2007	S	10.000
FPS Hengstenkeuring	Leeuwarden	WTC Expo	12 januari t/m 13 januari 2007	M	12.000
Fries Straatfestival	Leeuwarden	Diverse locaties	26 mei 2007	M	45.000
Friesian Show	Leeuwarden	WTC Expo	13 oktober t/m 21 oktober 2007	S	30.000
Fryske Music Night	Leeuwarden	WTC Expo	30 november 2007	P	7.400
Hobby	Leeuwarden	WTC Expo	8 november t/m 11 november 2007	C	19.000
Horesca	Leeuwarden	WTC Expo	1 oktober t/m 3 oktober 2007	C	10.277
Huis en Tuin Leeuwarden	Leeuwarden	WTC Expo	1 maart t/m 4 maart 2007	C	33.537
Indoor Friesland	Leeuwarden	WTC Expo	17 oktober t/m 21 oktober 2007	S	30.000
Internationale Rashondententoonstelling Friesland	Leeuwarden	WTC Expo	9 april 2007	C	6.000
Kerstfair WTC Expo	Leeuwarden	WTC Expo	8 december t/m 9 december 2007	M	11.123
Koninginnedag Leeuwarden	Leeuwarden	Diverse locaties	30 april 2007	M	42.500
Landbouwwerktuigenbeurs	Leeuwarden	WTC Expo	17 december t/m 20 december 2007	C	48.421
Lunato Kermis	Leeuwarden	Cambuurplein	18 april t/m 22 april 2007	M	50.000
Marathon van Leeuwarden	Leeuwarden	Diverse locaties	10 juni 2007	S	7.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁴	Aantal
Noordelijk Film Festival	Leeuwarden	De Harmonie + Filmhuis	7 november t/m 11 november 2007	B	30.000
Occasionshow Friesland	Leeuwarden	WTC Expo	29 maart t/m 1 april 2007	C	8.000
Occasionshow Friesland	Leeuwarden	WTC Expo	20 september t/m 23 september 2007	C	8.220
Open Dagen Koninklijke Luchtmacht	Leeuwarden	Koninklijke Luchtmacht	15 juni t/m 16 juni 2007	M	240.000
Puur Hollands	Leeuwarden	WTC Expo	29 september 2007	P	7.500
Salon Culinaire	Leeuwarden	WTC Expo	1 oktober t/m 3 oktober 2007	C	17.000
Supervlooi	Leeuwarden	WTC Expo	17 zondagen in 2007	C	93.500
Woonfestival Leeuwarden	Leeuwarden	Centrum	8 september 2007	C	12.000
Zomerkermis Leeuwarden	Leeuwarden	Wilhelminaplein	2 juni t/m 10 juni 2007	M	35.000
Lemmer Ahoy	Lemmer	Centrum	17 mei t/m 19 mei 2007	M	20.000
Lemsterweek	Lemmer	Diverse locaties	30 juli t/m 5 augustus 2007	S	50.000
Visserijdagen Makkum	Makkum	Centrum	17 augustus t/m 18 augustus 2007	M	20.000
Ameland Beach Rugby Festival	Nes Ameland	Strand Nes	8 juni t/m 10 juni 2007	S	5.350
't Rôggefeest	Nes Ameland	Diverse locaties	3 augustus 2007	P	30.000
Flaeijelfeest	Nieuwehorne	Centrum	27 september t/m 29 september 2007	M	30.000
VoorjaarsFair Oldeberkoop	Oldeberkoop	Evenemententerrein de Doevekaamp	25 mei t/m 28 mei 2007	C	7.500
Skoattermerke	Oudeschoot	Centrum	28 mei 2007	M	65.000
Allegorische Optocht St. Nicolaasga	Sint Nicolaasga	Dorpskern	6 september 2007	M	22.500
Elfsteden Oldtimerrally	Sloten	Camping de Jerden	19 mei 2007	S	100.000
Frisian Boatshow	Sneek	Sneekermeer	31 maart t/m 1 april 2007	C	9.500
Hardzeildag/Braderie Sneek	Sneek	Centrum	8 augustus 2007	C	12.000
Jaarmarkt Sneek	Sneek	Centrum	15 mei 2007	M	10.000
Muziekterras de Marktstraat	Sneek	Centrum	1 juni t/m 31 augustus 2007	P	25.000
Sneekweek	Sneek	Martiniplein	4 augustus t/m 9 augustus 2007	S	140.000
Swinging Sneek	Sneek	Centrum	25 augustus 2007	P	5.500
Voorjaarskermis Sneek	Sneek	Martiniplein	24 maart t/m 1 april 2007	M	50.000
Internationale Centrumcross Surhuisterveen	Surhuisterveen	Centrum	3 januari 2007	S	7.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁴	Aantal
Profronde Surhuisterveen	Surhuisterveen	Centrum	7 augustus 2007	S	35.000
Oerol Festival	Terschelling Landerum	Diverse locaties	15 juni t/m 24 juni 2007	P	50.000
Lindefestival	Wolvega	Diverse locaties	22 september 2007	M	20.000
Jaarmarkt "Zolang als Workum"	Workum	Diverse locaties	1 augustus 2007	M	20.000
Veekeuringsdag Workum	Workum	Centrum	26 september 2007	M	5.000
Vertrek Strontrace, Beurtveer en Visserijdagen	Workum	Centrum	15 oktober t/m 20 oktober 2007	M	10.000

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 34 — Evenementen: Aantal bezoekers Drenthe, 2007

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁵	Aantal
Art Explosion en Livrelibre	Assen	Centrum	17 mei 2007	B	32.000
A–Style Dutch TT Assen	Assen	TT Circuit	27 juni t/m 29 juni 2007	S	130.000
Bevrijdingsfestival Drenthe	Assen	Centrum	30 april 2007	P	25.000
Duitse Autosport Festival	Assen	TT Circuit	20 maart t/m 17 juni 2007	M	20.400
Dutch Champ Car Grand Prix	Assen	TT Circuit	26 augustus 2007	S	61.000
Dutch Power Pack Festival	Assen	TT Circuit	7 juli 2007	S	7.300
Dutch Supercar Challenge Finals	Assen	TT Circuit	24 oktober t/m 28 oktober 2007	S	7.500
Historie op Assen	Assen	TT Circuit	25 september 2007	M	12.000
Hobby–Doe–Dagen	Assen	TT Hall	1 december t/m 2 december 2007	C	10.000
Internationale Ducati Club Races	Assen	TT Circuit	3 juni 2007	S	7.000
Intocht sinterklaas Assen	Assen	Centrum	15 november t/m 17 november 2007	M	25.000
Japane Autosport festival	Assen	TT Circuit	28 maart t/m 29 maart 2007	C	20.000
Koninginnedag Assen	Assen	Centrum	27 april t/m 29 april 2007	M	27.000
LavAZza Viva Italia!	Assen	TT Circuit	26 mei 2007	M	14.000
Najaarsmarkt Assen	Assen	Centrum	27 oktober t/m 28 oktober 2007	M	10.000
ONK Vacansoleil Race of the Champions	Assen	TT Circuit	22 september 2007	S	5.000
Porsche Motion	Assen	TT Circuit	13 oktober t/m 21 oktober 2007	C	11.200
Rizla Racing Day	Assen	TT Circuit	8 augustus 2007	S	50.750
Spettacolo Sportivo Alfa Romeo	Assen	TT Circuit	21 augustus t/m 26 augustus 2007	S	7.500
Top 10 weekend autoraces	Assen	TT Circuit	18 juli 2007	S	5.000
Truckstar Festival	Assen	TT Circuit	4 augustus 2007	M	64.000
TT Festival Assen	Assen	Diverse locaties	23 juni t/m 1 juli 2007	M	100.000
TT Kermis Assen	Assen	Centrum	10 juni 2007	M	80.000

²⁵ B = Beeldende Kunst, M = Maatschappij / Sociaal / Cultuur, P = Podiumkunsten, S = Sport, V = Vakbeurs

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁵	Aantal
Voorjaarsmarkt Assen	Assen	Centrum	5 mei 2007	M	10.000
WK Ijsspeedway	Assen	De Smelt	5 februari t/m 7 februari 2007	S	16.000
WK Superbike	Assen	TT Circuit	18 april 2007	S	47.000
Beiler Ummekeer	Beilen	Centrum	14 augustus 2007	M	25.000
Oostermoertentoonstelling	Borger	Centrum	12 juli t/m 16 augustus 2007	M	80.000
Concours Hippique Coevorden	Coevorden	Van Heutszpark	28 mei 2007	S	8.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	28 juni t/m 30 juni 2007	M	6.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	10 juli t/m 28 augustus 2007	M	6.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	16 juli t/m 22 juli 2007	M	6.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	20 juli t/m 22 juli 2007	M	6.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	31 juli 2007	M	6.000
Zomeravondmarkten Dalen	Dalen	Centrum	5 augustus 2007	M	6.000
Drentse Fiets 4Daagse	Drenthe	Diverse locaties	7 juli t/m 8 juli 2007	S	12.000
Ronde van Drenthe	Drenthe	Diverse locaties	1 april 2007	S	58.000
Bloemencorso Eelde	Eelde	Centrum	31 augustus t/m 2 september 2007	M	87.500
Jaarmarkt Eelde	Eelde	Hoofdweg	9 juni t/m 2 september 2007	M	25.000
Oldtimerbeurs Flowerdome Eelde	Eelde	Flowerdome	25 november 2007	M	8.500
PC Discount XXL Eelde	Eelde	Flowerdome	7 januari 2007	C	5.000
PC Discount XXL Eelde	Eelde	Flowerdome	1 april 2007	C	5.000
PC Discount XXL Eelde	Eelde	Flowerdome	1 juni t/m 3 juni 2007	C	5.000
Audi Blues & Jazz Festival Emmen	Emmen	Diverse locaties	24 mei 2007	P	5.000
Bedrijven Contact Dagen Drenthe	Emmen	De Giraf	25 maart 2007	C	9.000
C'est la Vie-festival Emmen	Emmen	Centrum	26 juli t/m 5 augustus 2007	M	30.000
Internationaal Full-Colour Festival	Emmen	Centrum	25 augustus t/m 26 augustus 2007	M	65.000
Internationaal Vliegerfestival Emmen	Emmen	De Grote Rietplas	17 augustus 2007	S	25.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁵	Aantal
Rabo Gouden Pijl	Emmen	Centrum	11 augustus t/m 12 augustus 2007	S	55.000
Shantifestival Emmen	Emmen	Centrum	8 september t/m 9 september 2007	P	50.000
Vlindermarkten Emmen	Emmen	Centrum	10 juli t/m 13 juli 2007	C	122.500
Zomerkermis Emmen	Emmen	De Giraf	25 juli t/m 29 juli 2007	M	30.000
Schaapscheerdersfeest	Exloo	Centrum	25 mei 2007	M	6.000
Floralia Bloemencorso	Frederiksoord	Centrum	6 september t/m 11 september 2007	M	9.000
Internationale Superprestige Veldrit Gieten	Gieten	Nijslootsweg	17 november 2007	S	5.000
Zomermarkt Gieten	Gieten	Centrum	4 augustus t/m 5 augustus 2007	M	40.000
Hemelvaartmarkt Gieterveen	Gieterveen	Centrum	12 mei 2007	M	20.000
Jaarmarkt Gieterveen	Gieterveen	Centrum	4 juli 2007	M	10.000
Jaarmarkt Hollandscheveld/ Feestweek	Hollandscheveld	Diverse locaties	18 augustus t/m 19 augustus 2007	M	35.000
Groenmarkt Hogeveen	Hogeveen	Centrum	9 mei 2007	M	18.000
Geraniummarkt Klazienaveen	Klazienaveen	Centrum	5 mei 2007	M	15.000
Univé Drenthe Marathon	Klazienaveen	Centrum	26 mei 2007	S	14.000
Donderdag Meppeldag	Meppel	Centrum	11 juli 2007	M	150.000
Internationaal Concours Hippique Indoor Meppel	Meppel	Markthallen	7 november 2007	S	10.000
Paarden- en warenmarkt Drenthe	Norg	Centrum	12 april t/m 15 april 2007	M	5.000
Paarden- en warenmarkt Drenthe	Norg	Centrum	19 mei t/m 20 mei 2007	M	5.000
Paarden- en warenmarkt Drenthe	Norg	Centrum	29 juli 2007	M	5.000
Paarden- en warenmarkt Drenthe	Norg	Centrum	1 september t/m 2 september 2007	M	5.000
SIVO, Internationaal Folkloristisch Dansfestival	Odoorn	Centrum	1 augustus 2007	P	25.000
Zuidenveldfestival/- tentoonstelling	Oosterhesselen	De Klenske	25 juli 2007	M	10.000
Herfstfair Orvelte	Orvelte	Museumdorp	22 september t/m 23 september 2007	C	6.600
Tuin en Culinair Fair	Orvelte	Museumdorp	19 mei 2007	C	5.000
Jaarmarkt Peize	Peize	Centrum	1 augustus t/m 5 augustus 2007	M	10.000

Naam evenement	Plaats	Locatie evenement	Datum	Type ²⁵	Aantal
Jaarbeurs van het Noorden	Roden	Jaarbeursterrein	9 september 2007	M	12.500
Rodermarkt	Roden	Diverse locaties	22 september t/m 23 september 2007	M	52.500
Rodermarktparade	Roden	Centrum	21 september t/m 26 september 2007	M	50.000
Roldermarkt Feestweek	Rolde	Centrum	4 september 2007	M	20.000
Jaarmarkt Wateren	Wateren	Appelschaseweg	31 juli 2007	M	10.000
Landmachtdagen	Wezep	Prinses Margrietkazerne	28 mei t/m 30 mei 2007	M	100.000
Feestweek Zuidlaarder Markt	Zuidlaren	Brink	2 oktober t/m 31 december 2007	M	160.000
Noordelijk Internationaal Concours hippique Zuidlaren (NIC)	Zuidlaren	Prins Bernhardhoeve	16 oktober 2007	S	34.000
Noordshow	Zuidlaren	Prins Bernhardhoeve	4 januari t/m 6 januari 2007	C	15.000
Zuidlaardermarkt	Zuidlaren	Centrum	14 oktober 2007	M	150.000

Bron: Respons Evenementenmonitor, bewerkt door Toerdata Noord

Bijlage 35 — Beschrijving BIK-codes Recreatie en Toerisme

Horeca	
55301	Restaurants
55302	Cafetaria's, lunchrooms, snackbars etc.
55303	IJssalons
5540	Cafés e.d.
Logies	
5511	Hotel–restaurants
5512	Hotels (excl. HR) pensions en conferentieoorden
5521	Jeugdherbergen. kamphuizen e.d.
5522	Kampeertreinen
5523	Vakantiehuisjes, bungalowparken
Cultuur, recreatie, sport en amusement	
74842	Organiseren van beurzen, tentoonstellingen e.d.
92322	Evenementenhallen
92331	Kermisattracties
9213	Vertoning van films
92321	Theaters, schouwburgen en concertgebouwen
92332	Recreatiecentra
92531	Dieren– en plantentuinen, kinderboerderijen
92532	Beheer van natuurgebieden
92521	Kunstgalerieën en –exposities
92522	Musea
92611	Exploitatie van zwembaden
92612	Sportaccommodaties (excl. zwembaden)
92613	Exploitatie van sportvelden
92614	Exploitatie van overige sportaccommodaties

Cultuur, recreatie, sport en amusement	
9304	Sauna's, zonnebanken e.d.
9262	Overige sport
9263	Binnensport
9264	Watersport
9265	Overige sport
9271	Loterijen en kansspelen
92721	Exploitatie van amusements- en speelautomaten
92722	Verzorgen van vistochten
92723	Hengelsport
92724	Recreatie n.e.g.
Personenvervoer	
6022	Ongeregeld personenvervoer per taxi
6023	Ongeregeld personenvervoer per autobus
61102	Passagiersvaart, veerdiensten (zeevaart)
61204	Passagiersvaart en veerdiensten (binnenvaart)
6200	Vervoer door de lucht
6323	Luchthavens en overige dienstverlening
Reisorganisaties en bemiddeling	
63301	Reisorganisatie
63302	Reisbemiddeling
63303	Informatieverstrekking op gebied van toerisme

Recreatiegoederen	Recreatiegoederen
3512	Nieuwbouw en reparatie van sport- en recreatievaartuigen
52486	Detailhandel in watersportartikelen
52487	Detailhandel in sportartikelen
52488	Detailhandel in kampeerartikelen
52489	Detailhandel in caravans

Overige detailhandel	Overige detailhandel
52432	Detailhandel in lederwaren en reisartikelen
52481	Detailhandel in fotografische artikelen
71402	Verhuur van sport- en recreatieartikelen

Bron: Kamer van Koophandel

Bijlage 36 — Beschrijving BIK-codes Watersport

Jachthavens	
92644	Jachthavens
Bootverhuur	
7122	Verhuur van schepen
71402	Verhuur van sport- en recreatieartikelen
Zeilscholen	
92643	Zeil- en surfscholen
Passagiersvaart	
61204	Passagiersvaart, veerdienst (binnenvaart)
Jachtwerven	
3512	Bouw en reparatie sport- en recreatievaartuigen
Overige watersportgebonden industrie	
174002	Productie zeilen, tenten en dekkleden
2911	Productie en revisie motoren en turbines
351102	Scheepsschildersbedrijven
36121	Interieurbouw

Watersportgebonden handel en diensten	
511402	Handelsbemiddeling in schepen en vliegtuigen
511804	Handelsbemiddeling sport- en recreatieartikelen, speelgoed
51472	Groothandel in watersportartikelen
524861	Winkels in watersportartikelen
524862	Winkels in boten
632204	Overige diensten voor vervoer over water
92722	Verzorgen van vistochten

Bron: Kamer van Koophandel

Toerisme in Drenthe: ‘de groene motor’

De economische betekenis van toerisme en
recreatie in Drenthe

Opdrachtgever: Kamer van Koophandel Noord-Nederland, Toeristisch Recreatief Drenthe en
Recreatieschap Drenthe

ECORYS Nederland BV
Michel Briene
Manfred Wienhoven

Rotterdam, november 2008

ECORYS Nederland BV

Postbus 4175

3006 AD Rotterdam

Watermanweg 44

3067 GG Rotterdam

T 010 453 88 00

F 010 453 07 68

E netherlands@ecorys.com

W www.ecorys.nl

K.v.K. nr. 24316726

ECORYS Regio, Strategie &

Ondernemerschap

T 010 453 87 99

F 010 453 86 50

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	15
1.1 Aanleiding	15
1.2 Doelstelling en uitgangspunten	16
1.3 Aanpak	18
1.4 Leeswijzer	18
2 Toerisme in Drenthe	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Economische betekenis dagtochten voor Drenthe	19
2.2.1 Volumeontwikkelingen	19
2.2.2 Bestedingen aan dagtochten	21
2.2.3 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde	22
2.3 Economische betekenis vakanties voor Drenthe	23
2.3.1 Overnachtingen verblijfsaccommodaties	23
2.3.2 Bestedingen aan vakanties	25
2.3.3 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde	26
2.4 Toerisme Drenthe in perspectief	27
2.5 Resumé	28
3 Toerisme in Drentse gemeenten	31
3.1 Inleiding	31
3.2 Economische betekenis dagtochten naar gemeente	31
3.2.1 Bestedingen dagtochten	31
3.2.2 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde	34
3.3 Economische betekenis vakanties naar gemeente	36
3.3.1 Vakantie-uitgaven	36
3.3.2 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde	40
3.4 Indirecte effecten per gemeente	42
3.5 Resumé	42
4 Dagattracties nader bezien	45
4.1 Inleiding	45
4.2 Dagattracties in Drenthe nader bezien	45
4.3 Doorkijk naar de toekomst	47

Geraadpleegde bronnen	49
Bijlagen	51
Bijlage 1 Inhoud bijlagen	53
Bijlage 2 Begrippenlijst	55
Bijlage 3 Uitwerking economische betekenis dagtochten	57
Bijlage 4 Uitwerking economische betekenis vakanties	63
Bijlage 5 Toelichting input-outputanalyse	67
Bijlage 6 Methodiek bepaling economische betekenis per gemeente	71
Bijlage 7 Overige relevante achtergrondinformatie	76

Voorwoord

Ongeveer 1 op de 11 banen in Drenthe komt voort uit de toeristisch-recreatieve bestedingen in de provincie. Toerisme is in Drenthe is daarmee uitgegroeid tot een van de belangrijke pijlers van de provinciale economie. De bijdrage van het toerisme aan de werkgelegenheid in Drenthe is bijvoorbeeld vergelijkbaar met de landbouw, de bouwnijverheid of het totaal aan bedrijfsactiviteiten in de sector zakelijke dienstverlening. Er gaat circa 0,8 miljard euro aan bestedingen om in de sector. Het dagtochtensegment draagt hier in belangrijke mate aan bij.

Hoewel een behoorlijk deel van de toeristische sector voor rekening komt van het toeristische bedrijfsleven in de verstedelijkte gebieden zoals Emmen en Assen, zijn het vooral de plattelandsgemeenten waar de toeristische sector relatief gezien domineert. De betekenis van toerisme is echter breder dan alleen op basis van economische grootheden kan worden vastgesteld. Veel winkels en voorzieningen in de Drentse dorpen zouden verdwijnen als er geen toeristische bestedingen zouden zijn. Daarmee levert het toerisme via de instandhouding van voorzieningen ook een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van het landelijk gebied in Drenthe.

Ten opzichte van de voorgaande jaren heeft de sector haar positie verder weten te versterken. De bestedingen zijn fors toegenomen en ook de werkgelegenheid is weer iets toegenomen. De forse inspanningen van zowel de overheid, het toeristisch-recreatieve bedrijfsleven en de verschillende koepels om de concurrentiepositie te versterken lijken daarmee beloont.

Dit zijn enkele conclusies uit het voorliggende rapport. Het rapport is het derde in een reeks van rapporten waarin de economische betekenis van toerisme in Drenthe in beeld is gebracht. Binnen ECORYS is de studie uitgevoerd door Michel Briene en Manfred Wienhoven. Vanuit de zijde van de opdrachtgever is het onderzoek begeleid door:

- Dhr. K. Groen *Kamer van Koophandel Noord-Nederland*
- Dhr. H. Hartog *Recreatieschap Drenthe*

Dank gaat uit naar deze personen voor de constructieve bijdragen aan dit onderzoek. Hier past ook een dankwoord richting de Provincie Drenthe en Rabobank Nederland voor het beschikbaar stellen van gegevens. Uiteraard blijft ECORYS verantwoordelijk voor het eindresultaat.

Samenvatting

1 Aanleiding en doel

Drenthe heeft veel te bieden

Drenthe heeft voor de toerist veel te bieden en behoort tot een van de mooiste provincies van Nederland. Het landschap is aantrekkelijk en veelzijdig en biedt ruimte voor tal van activiteiten. De provincie beschikt bovendien over een uitgebreide toeristische infrastructuur en daarbij behorende voorzieningen. Dit blijkt niet alleen uit het ruime en gevarieerde aanbod van verblijfsaccommodaties, maar ook uit de vele oude gebouwen en historische dorpen. Drenthe kent bovendien meerdere aansprekende attracties en evenementen waaronder het TT-circuit Assen en het Dierenpark Emmen.

Goede en actuele informatie noodzakelijk voor uitvoering beleid

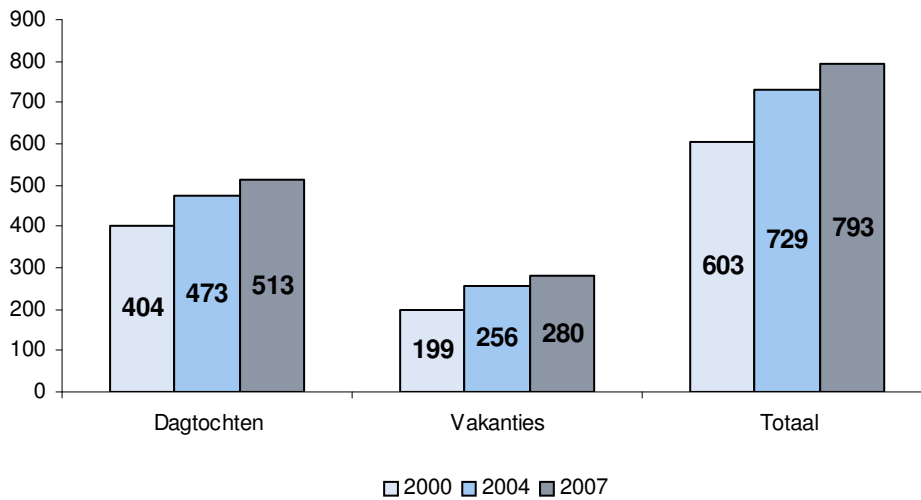
De aantrekkelijkheid van de provincie als toeristische bestemming komt tot uitdrukking in de vele miljoenen dagjesmensen en verblijfsgasten die Drenthe jaarlijks weten te vinden. Dat dank zij dit bezoek sprake is van een omvangrijke toeristische sector is voor iedereen wel duidelijk. Hoe zich dit vertaalt in een bijdrage aan de provinciale economie is echter minder zichtbaar. Om die reden is medio 2002 op initiatief van provincie en het toeristische bedrijfsleven gestart met een monitor op basis waarvan de ontwikkeling van de economische betekenis van toerisme en recreatie in de provincie Drenthe op de voet gevolgd kan worden. Omdat de uitkomsten van de vorige studie met als peiljaar 2004 inmiddels al weer enigszins gedateerd zijn, hebben de initiatiefnemers voor de monitor te kennen gegeven een actualisatie uit te willen voeren. In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd.

2 Economisch belang toerisme voor Drenthe als geheel

Toerisme Drenthe goed voor bijna 0,8 miljard euro aan bestedingen

Het toerisme in Drenthe genereert een aanzienlijke economische impuls. De totale toeristische omzet in 2007 bedroeg 793 miljoen euro. Ongeveer een derde is toe te schrijven aan het verblijfstoerisme in de provincie. Het overige deel aan het dagbezoek. Ten opzichte van de vorige meting (2004) is het bedrag dat omgaat in de toeristisch-recreatieve sector met ongeveer 9% toegenomen.

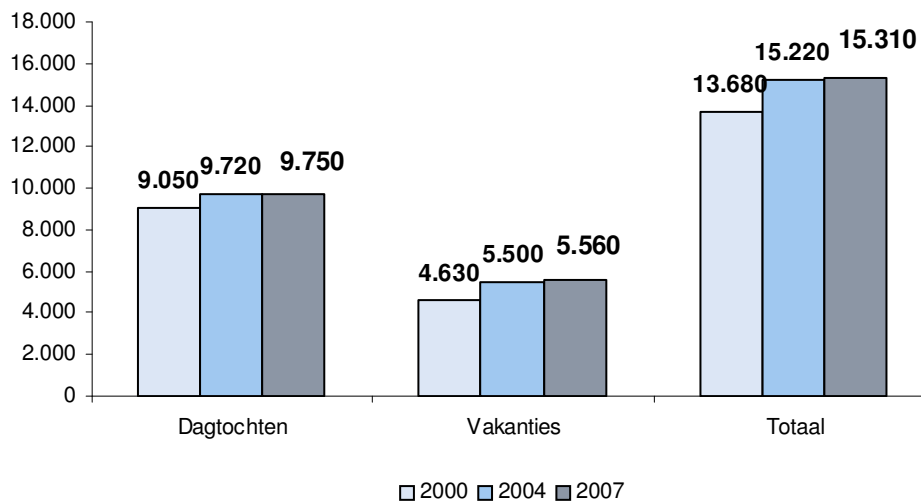
Figuur 1 Bestedingen in de toeristisch-recreatieve sector in Drenthe in 2000, 2004 en 2007 (x miljoen euro)

Toerisme zorgt voor 15.310 banen

De totale toeristische omzet zorgde in 2007 voor een werkgelegenheid van zo'n 13.500 werkzame personen in Drenthe. Dit betreft de directe en afgeleide werkgelegenheid bij toeristische bedrijven – waaronder verblijfsaccommodaties en attracties – en de lokale middenstand en horeca. Indirect, bij toeleveranciers, komen daar nog eens ongeveer 1.800 werkzame personen bij. Daarmee bedraagt de totale werkgelegenheid in Drenthe die samenhangt met het toeristisch bezoek aan de provincie circa 15.310 banen.

Figuur 2 Werkgelegenheidsimpuls toerisme in Drenthe in 2000, 2004 en 2007 (in banen van 12 uur of meer)

3 Toerisme in breder perspectief

Drenthe wint aan marktaandeel

Het marktaandeel van Drenthe in de totale directe toeristische bestedingen in Nederland is ten opzichte van de meting in 2004 met 0,3 procentpunt toegenomen tot ca. 2,8%. Met name het vakantiesegment heeft in 2007 een goede prestatie neergezet, maar de provincie heeft ook haar positie op de dagtochtenmarkt verder weten te versterken. De dagtochtbestedingen maken ook nog altijd het belangrijkste deel van de toeristische bestedingen uit, namelijk zo'n 60%. Op landelijk niveau is dit aandeel ca. 63%.

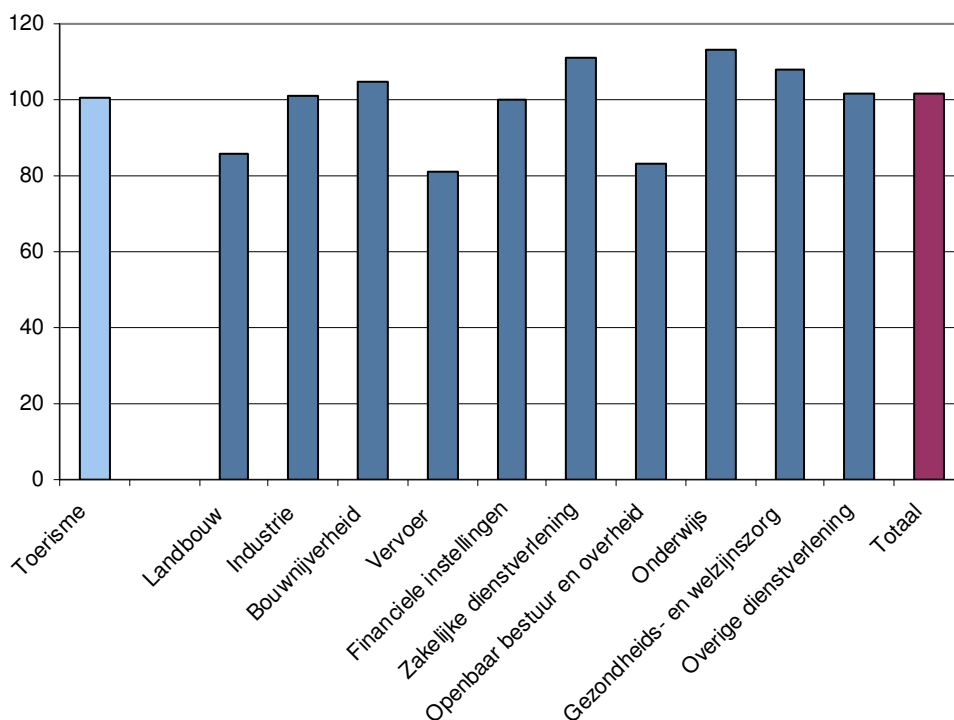
1 op de 11 banen in provincie is toeristisch

In 2007 bedroeg de werkgelegenheid in Drenthe circa 175.000 werkzame personen. Met in totaal ruim 15.300 werkzame personen (inclusief indirecte effecten), komt ongeveer 1 op de 11 banen in de provincie Drenthe voort uit de toeristische bestedingen in de provincie. Voor Nederland bedraagt dit aantal 1 op de 15.

Toerisme belangrijke banenmotor

De toeristische sector in Drenthe genereert nagenoeg net zo veel werkgelegenheid als sectoren als de landbouw, bouwnijverheid of zakelijke dienstverlening. Een vergelijking voor de sector met de werkgelegenheidsontwikkeling in andere sectoren van de provinciale economie laat zien is dat de sector toerisme het ondanks een beperkte groei relatief goed heeft gedaan. Zo nam de werkgelegenheid in de landbouwsector, maar ook in het vervoer en openbaar bestuur in dezelfde periode verder af. De grootste groei was te vinden in de sectoren zakelijke dienstverlening, onderwijs en gezondheidszorg.

Figuur 3 Werkgelegenheids groei per economische activiteit in de periode 2004-2007 (indexcijfer, 2004 = 100).

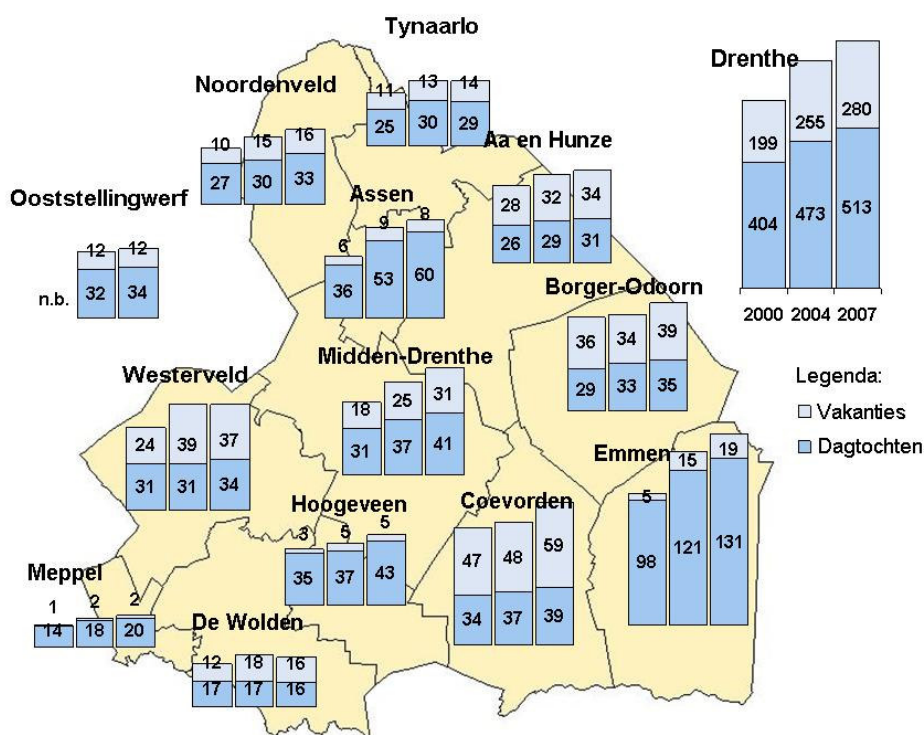

4 Relatief belang van toerisme per gemeente

Emmen versterkt positie als koploper

In het voorgaande is gekeken naar de omvang en ontwikkeling van het dag- en verblijfstoerisme in de provincie als geheel. Onderstaande kaart brengt de ontwikkelingen per gemeente tot uitdrukking. Daaruit komt naar voren dat Emmen net als bij voorgaande metingen de meeste bestedingen naar zich toe trekt en haar positie verder heeft weten te versterken. Daarnaast heeft ook Assen het goed gedaan. Wat betreft het verblijfstoerisme is te zien dat met name Coevorden aan aantrekkingskracht als verblijfsbestemming heeft weten te winnen, gevolgd door Midden-Drenthe en Borger-Odoorn.

Figuur 4 Verdeling toeristisch bestedingen per gemeente in Drenthe (x miljoen euro)

Werkgelegenheid per gemeente

De eerder signaleerde verschuivingen in de toeristische bestedingen per gemeente worden ook zichtbaar via de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Dit is weergegeven in onderstaande tabel. Omdat de toeristische werkgelegenheid ongeveer net zo snel is gegroeid als de totale lokale economie, is in veel gevallen het relatieve belang van de sector constant gebleven. Uitzondering hierop in positieve zin vormen Coevorden en Midden-Drenthe. In Borger-Odoorn, Westerveld en De Wolden is het relatieve aandeel juist iets afgenomen, hoewel het aantal toeristische banen in Borger-Odoorn in absolute zin nog wel toename.

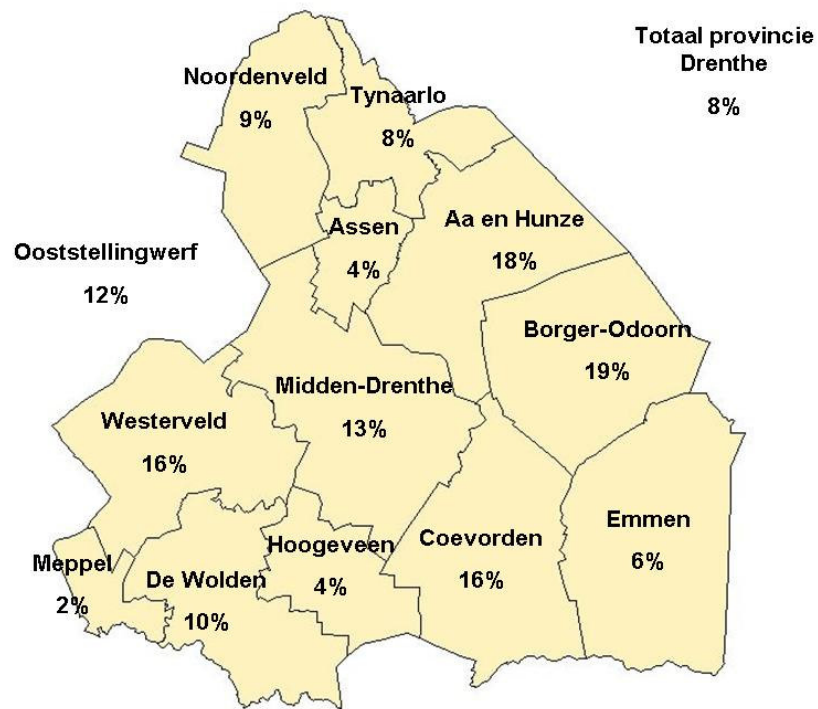
Tabel 1 Werkgelegenheidsontwikkeling Drentse gemeenten in de periode 2004-2007

	2007			2004		
	Werkzame personen		Aandeel	Werkzame personen		Aandeel
	Totaal	Toeristisch	%	Totaal	Toeristisch	%
Aa en Hunze	6.090	1.100	18	6.240	1.140	18
Assen	29.660	1.140	4	30.540	1.130	4
Borger-Odoorn	6.590	1.280	19	5.980	1.240	21
Coevorden	10.930	1.690	16	10.940	1.580	14
Emmen	41.030	2.500	6	41.090	2.460	6
Hoogeveen	22.750	810	4	21.230	760	4
Meppel	16.100	370	2	14.840	350	2
Midden-Drenthe	9.650	1.230	13	9.880	1.160	12
Noordenveld	9.270	850	9	9.830	840	9
Tynaarlo	9.020	740	8	8.680	800	9
Westerveld	7.680	1.210	16	7.020	1.320	19
De Wolden	5.830	560	10	5.340	640	12
Drenthe	174.610	13.490	8	171.610	13.420	8
Ooststellingwerf	6.484	780	12	6.894	800	12

Toerisme belangrijke pijler voor lokale economie

Hoewel een behoorlijk deel van de toeristische sector voor rekening komt van het toeristische bedrijfsleven in de verstedelijkte gebieden, zijn het met name de kleinere plattelandskernen waar de toeristische sector relatief gezien domineert. In bijvoorbeeld Aa en Hunze, Borger-Odoorn, Westerveld en Coevorden is de werkgelegenheid relatief gezien sterk toeristisch georiënteerd en daarmee voor deze gemeenten een belangrijke pijler voor de lokale economie.

Figuur 5 Aandeel toeristische werkgelegenheid in totale werkgelegenheid per gemeente in 2007

5 Tot slot

Het belang van toerisme voor de Drentse economie is aanzienlijk. In bepaalde gemeenten zoals Borger-Odoorn en Aa en Hunze komt zelfs 1 op de 5 banen voor rekening van het toerisme. Deze werkgelegenheid komt terecht in tal van sectoren zoals de horeca, de detailhandel en de vervoersector. Ten opzichte van de vorige meting heeft Drenthe haar positie op de toeristische landkaart bovendien verder weten te versterken. Het marktaandeel van de provincie in de totale nationale bestedingen is toegenomen. Belangrijk op te merken is dat betekenis van toerisme breder is dan alleen op basis van de in dit rapport gebezigde economische grootheden kan worden vastgesteld. Veel winkels en voorzieningen in de Drentse dorpen zouden verdwijnen als er geen toeristische bestedingen zouden zijn. Daarmee levert het toerisme via de instandhouding van voorzieningen ook een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid van het landelijke gebied in Drenthe.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De provincie Drenthe heeft voor de toerist veel te bieden en behoort tot een van de mooiste provincies van Nederland. Het landschap is aantrekkelijk en veelzijdig en biedt ruimte voor tal van activiteiten. De provincie beschikt bovendien over een uitgebreide toeristische infrastructuur en daarbij behorende voorzieningen. Dit blijkt niet alleen uit het ruime en gevarieerde aanbod van verblijfsaccommodaties, maar ook uit de vele oude gebouwen en historische dorpen. Drenthe kent bovendien meerdere aansprekende attracties en evenementen waaronder de TT van Assen en het Dierenpark Emmen.

De aantrekkelijkheid van de provincie als toeristische bestemming komt tot uitdrukking in de vele miljoenen dagjes mensen en verblijfs gasten die Drenthe jaarlijks weten te vinden. Dat dank zij dit bezoek sprake is van een omvangrijke toeristische sector is voor iedereen wel duidelijk. Hoe zich dit vertaalt in een bijdrage aan de provinciale economie is echter minder zichtbaar. Dergelijke informatie is onder andere nodig om gericht beleid te kunnen voeren en om in te kunnen spelen op veranderingen vanuit de markt.

Om die reden is medio 2002 op initiatief van de provincie en het toeristische bedrijfsleven gestart met een monitor op basis waarvan de ontwikkeling van de economische betekenis van toerisme en recreatie in de provincie Drenthe op de voet gevolgd kan worden. Inmiddels zijn twee metingen uitgevoerd, waarover gerapporteerd is in de volgende rapporten:

- 'Toerisme in Drenthe, meer dan plezier alleen' (2002).
- 'Toerisme in Drenthe werkt' (2005).

Deze rapporten vormen een belangrijke bron van informatie over het belang van de toeristisch-recreatieve sector voor de provincie en worden veelvuldig gebruikt door onder andere. Beleidsmakers en andere belanghebbenden. De rapporten geven inzicht in de bestedingen en de werkgelegenheid die in de sector omgaan, zowel op provinciaal niveau als gedifferentieerd naar gemeenten.

Omdat de uitkomsten van de vorige studie met als peiljaar 2004 inmiddels al weer enigszins gedateerd zijn, hebben de initiatiefnemers voor de monitor te kennen gegeven een actualisatie uit te willen voeren. In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd.

1.2 Doelstelling en uitgangspunten

De doelstelling van het onderzoek luidt:

Het verkrijgen van een geactualiseerd (cijfermatig) beeld van de economische betekenis van de sector toerisme en recreatie in de provincie Drenthe, zowel op provinciaal niveau als op gemeentelijk niveau.

Een belangrijke randvoorwaarde voor het onderzoek is dat deze qua werkwijze aansluit bij de studie uit 2002 en daarmee vergelijkbare resultaten oplevert. Daartoe is uitgegaan van de volgende (gedeelde) uitgangspunten:

1) *Afbakening sector*

De toeristisch-recreatieve sector wordt afgebakend op basis van de consumptieve bestedingen, in essentie de optelsom van alle uitgaven van binnen- en buitenlanders, aan goederen en diensten, tijdens één- of meerdaagse bezoeken en met uiteenlopende motieven (recreatie, vakantie, zakelijke ontmoetingen en dergelijke). In deze studie wordt alleen gekeken naar de economische betekenis die samenhangt met de segmenten:

- dagtochten van Nederlanders in Drenthe;
- vakanties van Nederlanders en buitenlanders (inkomend toerisme) in Drenthe.

Het zakelijk toerisme en uitgaven van de eigen bevolking aan goederen en diensten blijven derhalve buiten beschouwing. Voor het beleid in de provincie zijn laatstgenoemde sectoren minder relevant vanwege de bescheiden omvang (zakelijk toerisme) of omdat de mogelijkheden voor beleidsmatige sturing (uitgaven eigen bevolking aan goederen en diensten) beperkt zijn.

2) *Type effecten*

De economische betekenis is in dit rapport uitgedrukt in termen van werkgelegenheid en toegevoegde waarde. Vertrekpunt voor het bepalen van de werkgelegenheid en toegevoegde is de met het toerisme en recreatie samenhangende bestedingsimpuls: oftewel de omzet. Daarnaast is een onderscheid aangebracht in directe effecten, afgeleide effecten en indirecte effecten bij toeleveranciers.

Directe effecten

Effecten die het gevolg zijn van bestedingen door verblijfstoeristen of dagjesmensen die een rechtstreekse relatie hebben met bestemming of doel. Als voorbeelden hiervan kan gedacht worden aan uitgaven aan entree en logies op een camping, pension of hotel en de gemaakte reiskosten (voor zover die in de regio terechtkomen).

Afgeleide effecten

Effecten die samenhangen met bestedingen die een gevolg zijn van de aanwezigheid van verblijfstoeristen of dagjesmensen in een bepaalde regio zonder dat die bestedingen een directe relatie hebben met de bestemming. Voorbeelden hiervan zijn bestedingen aan souvenirs en uitgaven voor boodschappen. De betreffende bedrijven zijn voor hun omzet vaak maar voor een beperkt deel afhankelijk van het toeristisch bezoek aan Drenthe.

Indirecte effecten

Effecten die optreden bij sectoren die goederen of diensten leveren aan bedrijven die via directe of afgeleide bestedingen in meer of minder mate afhankelijk zijn van het toeristisch-recreatief bezoek in de provincie Drenthe. Bestedingen bij toeristisch-recreatieve bedrijven zorgen er voor dat de bedrijven waar deze bestedingen terecht komen op hun beurt weer andere bedrijven moeten inschakelen om hun product te leveren (bijvoorbeeld schoonmaakbedrijven, banken of hoveniers).

Eén en ander staat schematisch weergegeven in tabel 1.1.

Tabel 1.1 Afbakening directe, afgeleide en indirecte effecten

Bestedingscategorie	Dagtochten			Vakanties		
	Direct	Afgeleid	Indirect	Direct	Afgeleid	Indirect
Logies	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	√		
Entree	√			√		
Cadeautjes		√			√	
Boodschappen		√			√	
Tussendoortjes	√			√		
Eten / terras	√			√		
Reiskosten*	√					
Toeleveranciers			√			√

* Bij vakanties niet toegerekend

3) Dataverzameling

Uitgangspunt van de analyse vormen de regionale en lokale enquêtegegevens verzameld door Toerdata Noord. Deze gegevens zijn aangevuld en zonodig verfijnd met behulp van regiospecifieke CBS-statistieken en andere relevante databronnen.

Voor de vertaalslag naar directe werkgelegenheid en toegevoegde waarde (en vervolgens naar de indirecte werkgelegenheid en toegevoegde waarde) is gebruik gemaakt van de interregionale input-output tabel van de provincie Drenthe en de nationale input-output tabel.

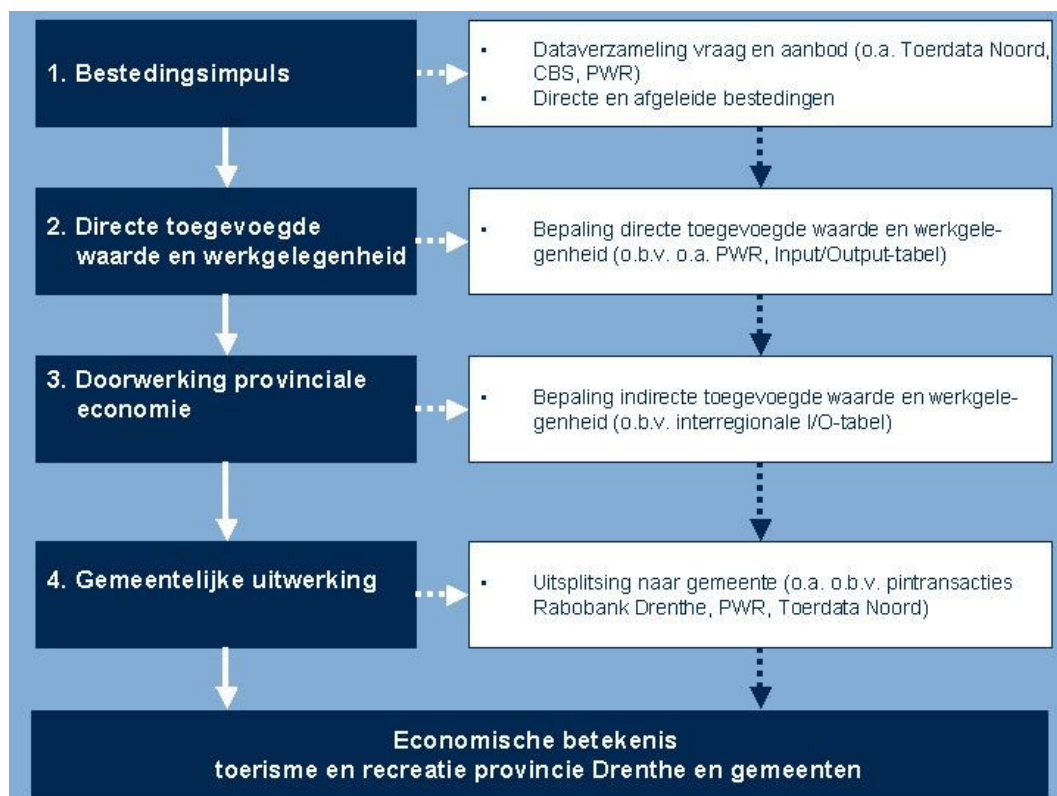
De gegevens zijn vervolgens uitgesplitst naar gemeentelijk niveau. Voor de directe bestedingen is dit gebeurd door voor de verschillende directe bestedingen per type dagtocht of type vakanties een keur van verdeelsleutels te gebruiken die een goede indicatie geven in welke gemeenten deze bestedingen terechtkomen. Voor het onderverdelen van de afgeleide bestedingen naar gemeente is gebruik gemaakt van gegevens van de Rabobank Drenthe inzake het aantal pintransacties en de bestedingen per pintransactie per sector per gemeente. Er wordt verondersteld dat de pintransacties van de Rabobank een voldoende afspiegeling vormen voor deze verdeling en zodoende nauwkeurig beeld te geven waar de afgeleide bestedingen terechtkomen.

Voor alle gegevens geldt 2007 als peiljaar.

1.3 Aanpak

Onderstaande figuur 1.1 schetst de onderzoeksaanpak op hoofdlijnen.

Figuur 1.1 Schematische weergaven aanpak op hoofdlijnen

1.4 Leeswijzer

- In **hoofdstuk 2** staat de economische betekenis van het dag- en verblijfstoerisme voor de provincie Drenthe als geheel centraal. Omdat nog niet over alle noodzakelijke gegevens kon worden beschikt wordt in deze rapportage alleen ingegaan op het verblijfstoerisme.
- Dit beeld wordt in **hoofdstuk 3** verfijnd en wordt stilgestaan bij het economisch belang van de sector op het niveau van de 12 Drentse gemeenten. In aanvulling hierop is informatie opgenomen voor Ooststellingwerf. Een aangrenzende Friese gemeente die vanuit landschappelijk en toeristisch oogpunt veel verwantschap vertoont met de Drenthe.
- In **hoofdstuk 4** is ten slotte een nadere uitwerking te vinden voor het thema dagtochten.

Het rapport wordt voorafgegaan door een **samenvatting** met de belangrijkste uitkomsten van de studie. Nadere uitwerkingen en detailleringen zijn opgenomen in de **bijlagen**.

2 Toerisme in Drenthe

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op het economisch belang van de sector toerisme en recreatie voor de provincie Drenthe. Bij de behandeling van het dag- en verblijfstoerisme komen telkens een aantal zaken aan bod. Zo wordt in de eerste plaats een beeld geschetst van de ontwikkelingen die zich sinds de vorige meting hebben voorgedaan. Daarnaast wordt stilgestaan bij de bestedingen die met de beide segmenten samenhangen en de werkgelegenheid die hier het gevolg van is. Om de resultaten in het juiste perspectief te plaatsen wordt tenslotte een vergelijking gemaakt met de ontwikkelingen van de toeristische sector op nationaal niveau en met de economische groeiprestaties van een aantal andere sectoren in de provincie Drenthe.

2.2 Economische betekenis dagtochten voor Drenthe

Voor het bepalen van de economische betekenis is inzicht nodig in de volumeontwikkelingen en de ontwikkeling van de gemiddelde bestedingen per type dagtocht. Om deze ontwikkelingen in breder perspectief te plaatsen wordt tevens een vergelijking gemaakt met Nederland als geheel.

2.2.1 Volumeontwikkelingen

Beeld voor 2007

Om de omvang van de bestedingen te bepalen is eerst bepaald hoeveel dagtochten er in de provincie Drenthe plaatsvinden. Onderstaande tabel laat zien dat in 2007 circa 25,1 miljoen dagtochten in de provincie werden gemaakt. Bijna de helft daarvan (ongeveer 12 miljoen dagtochten) is toe te schrijven aan de segmenten attracties en evenementen, recreatief winkelen en uitgaan.

Tabel 2.1 Aantal dagtochten per segment in 2007

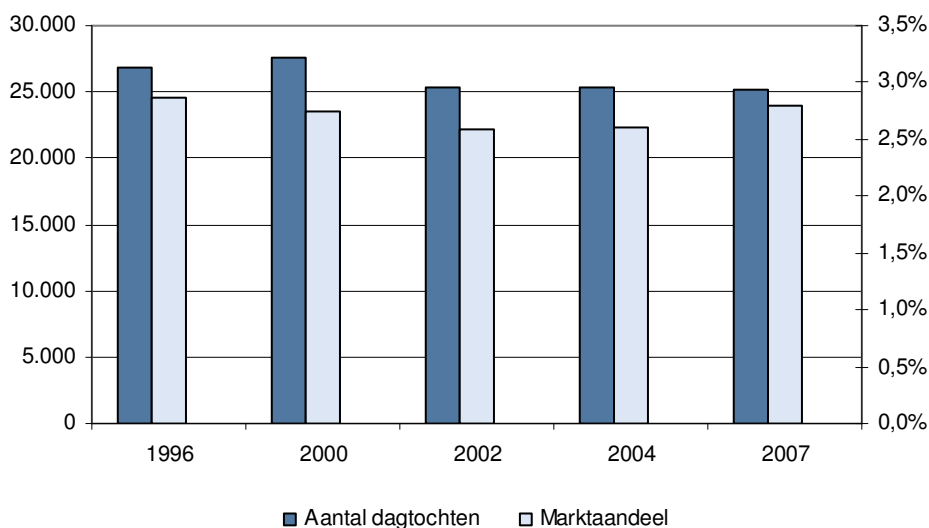
	Dagtochten	
	x 1.000	%
Recreatief toerisme		
Zwemmen, zonnen e.d.	1.572	6,3%
Sport en sportieve recreatie	6.841	27,2%
Toeschouwer/Begeleider sport	1.471	5,9%
Toeren	467	1,9%
Stedelijk toerisme		
Bezoek attracties, evenementen	3.971	15,8%
Recreatief winkelen	3.874	15,4%
Uitgaan	4.204	16,7%
Overig		
Overig (hobby's, verenigingen)	2.714	10,8%
Totaal	25.114	100,0%

Bron: CBS, bewerking ECORYS

Marktaandeel Drenthe in het dagtochtensegment toegenomen tot 2,8%

Onderstaande figuur laat zien dat de dagtochtenmarkt in Drenthe in 2007 een goede prestatie heeft neergezet. Daar waar het totale aantal dagtochten in Nederland ten opzichte van 2004 een daling liet zien, is het dagtochtenvolume in Drenthe nagenoeg constant gebleven. Als gevolg hiervan is het marktaandeel van de provincie toegenomen tot 2,8%. Het feit dat het marktaandeel stijgt, wijst erop dat de relatieve aantrekkelijkheid van Drenthe als dagtochtenbestemming is toegenomen.

Figuur 2.1 Ontwikkeling marktaandeel en aantal dagtochten Drenthe

2.2.2 Bestedingen aan dagtochten

Bestedingen 2007

Het dagtochtensegment neemt een belangrijke plaats in binnen de toeristisch-recreatieve sector in Drenthe. In 2007 bedroegen de directe bestedingen aan dagtochten in Drenthe ongeveer 330 miljoen euro, zoals ook blijkt uit de volgende tabel. Vanwege het relatief hoge gemiddeld besteed bedrag per dagtocht dragen met name het attractie- en evenementenbezoek, maar ook uitgaan aan deze totale omzet bij. Beide categorieën tezamen dragen voor circa 52% bij aan de totale omzet in het dagtochtensegment.

Tabel 2.2 Directe bestedingen dagtochten per segment in 2007

	Directe bestedingen dagtochten	
	x mln. Euro	%
Recreatief toerisme		
Zwemmen, zonnen e.d.	11,5	3,5%
Sport en sportieve recreatie	53,9	16,3%
Toeschouwer/Begeleider sport	16,1	4,9%
Toeren	11,2	3,4%
Stedelijk toerisme		
Bezoek attracties, evenementen	72,4	21,9%
Recreatief winkelen	42,1	12,8%
Uitgaan	99,1	30,0%
Overig		
Overig (hobby's, verenigingen)	23,9	7,2%
Totaal	330,2	100,0%

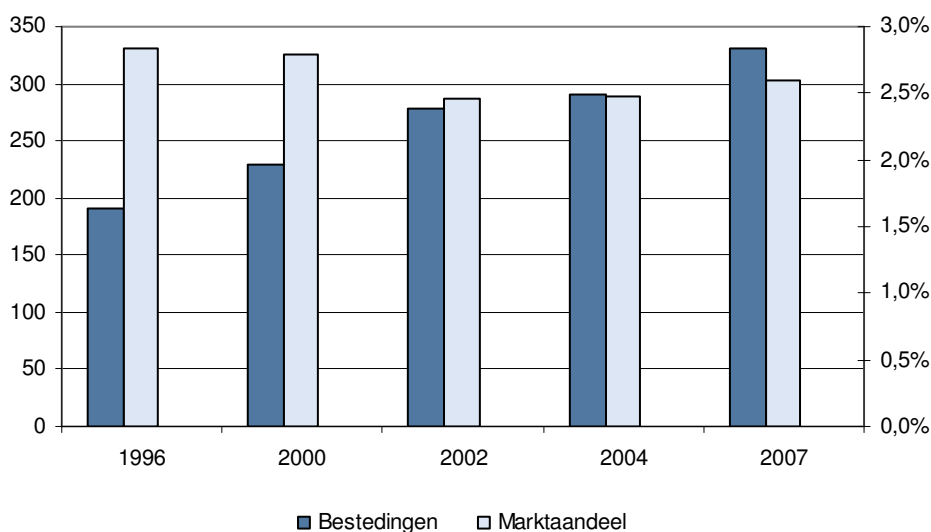
Bron: CBS, bewerking ECORYS

De afgeleide bestedingen die samenhangen met de gemaakte dagtochten zorgen nog eens voor bijna 183 miljoen euro aan omzet in Drenthe. Deze bestedingen komen vooral terecht in sectoren zoals de horeca en de detailhandel.

Ontwikkeling dagtochtbestedingen

De onderstaande figuur laat zien dat ten opzichte van de vorige meting 2004 sprake is van een aanzienlijke toename van de omzet. Ook het marktaandeel beweegt in opwaartse richting hetgeen erop wijst dat de provincie de concurrentiepositie verder heeft weten te versterken.

Figuur 2.2 Ontwikkeling marktaandeel en omvang directe dagtochtbestedingen Drenthe

2.2.3 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid die samenhangt met dagrecreatie in Drenthe komt voor 2007 uit op circa 11.400 banen. Een deel van deze banen valt buiten de provincie (toeristische bedrijven kopen ook goederen en diensten van bedrijven elders in Nederland). Het aantal banen in Drenthe zelf bedraagt circa 9.750. Daarvan komen circa 4.730 banen voor rekening van toeristische bedrijven waaronder de verblijfsaccommodaties, de attracties en andere toeristische voorzieningen. De overige afgeleide en indirecte banen (respectievelijk 3.840 en 1.180 banen) worden gerealiseerd vanwege bestedingen van toeristen in de omgeving en vanwege de inkoop van goederen en diensten bij allerlei toeleverende bedrijven¹.

Tabel 2.3 Werkgelegenheid dagtoerisme Drenthe (2007, in werkzame personen)

	Werkzame personen		
	Drenthe	Overig Nederland	Totaal
Direct	4.730	n.v.t.	4.730
Afgeleid	3.840	n.v.t.	3.840
Indirect	1.180	1.610	2.790
Totaal	9.750	1.610	11.360

¹ Voorbeelden van afgeleide effecten zijn onder andere de bestedingen in de plaatselijke detailhandel of het bezoek van horecagelegenheden in de omgeving van een camping of een hotel. Tot de toeleverende bedrijven behoren onder andere de groothandel in dranken, allerlei schoonmaakbedrijf die bijvoorbeeld worden ingehuurd door de bungalowparken of het plaatselijke accountantskantoor dat elk jaar de financiële gegevens voor een toeristische ondernemer op een rij zet.

Toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde is een maatstaf voor de feitelijke verdiensten van een sector. De waarde van de ingekochte goederen wordt daarbij buiten beschouwing gelaten omdat de daarmee samenhangende geldstromen voor een deel weglekken naar elders. Denk bijvoorbeeld aan de ingekochte wijn die met name uit het buitenland zal komen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de toegevoegde waarde uitgesplitst naar direct, afgeleid en indirect. In totaal komt de toegevoegde waarde voor de provincie uit op bijna € 325 miljoen. Via allerlei toelieferingen verdienen ook bedrijven elders in Nederland aan het toerisme in Drenthe. In totaal gaat het om een bedrag van ongeveer € 80 miljoen.

Tabel 2.4 Toegevoegde waarde dagtoerisme in Drenthe (2007, x miljoen euro)

	Toegevoegde waarde (x mln. euro)		
	Drenthe	Overig Nederland	Totaal
Direct	162,0	n.v.t.	162,0
Afgeleid	103,4	n.v.t.	103,4
Indirect	59,0	81,8	140,8
Totaal	324,4	81,8	406,2

2.3 Economische betekenis vakanties voor Drenthe

2.3.1 Overnachtingen verblijfsaccommodaties

Overnachtingen 2007

In 2007 werden bijna 8,3 miljoen overnachtingen in verblijfstoeristische accommodaties in de provincie doorgebracht (zie tabel 2.5). Een belangrijk deel van deze overnachtingen vond plaats in een recreatiewoning (46%) of op een vaste of toeristische standplaats op een kampeerterrein (42%). Het aandeel overnachtingen in groepsaccommodaties, in hotels/pensions, bed & breakfast-voorzieningen of op het water (in een boot) is met ca. 12% relatief gering.

Tabel 2.5 Overnachtingen in Drentse verblijfsaccommodaties in 2007

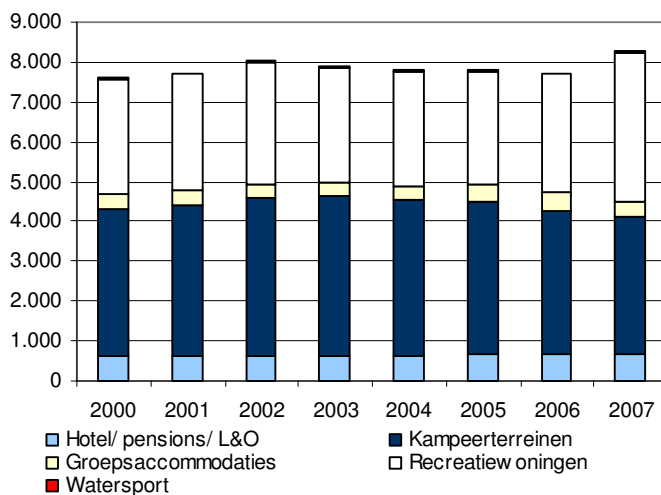
	Overnachtingen	
	x 1.000	%
Hotel/ pensions/ L&O	693	8,4
<i>Hotel/ pension</i>	643	7,8
<i>Logies & ontbijt</i>	50	0,6
Kampeerterreinen	3.443	41,6
<i>Toeristische standplaatsen</i>	1.605	19,4
<i>Vaste standplaatsen</i>	1.838	22,2
Groepsaccommodaties	353	4,3
Recreatiewoningen	3.768	45,5
<i>Verhuurbungalows</i>	3.309	39,9
<i>Tweede woningen</i>	459	5,5
Watersport	26	0,3
<i>Jachthavens</i>	26	0,3
<i>Verhuurboten</i>	0	0,0
Totaal	8.283	100,0

Bron: Toerdata Noord

Ontwikkelingen periode 2000-2007

Figuur 2.3 illustreert de ontwikkeling van de verblijfstoeristische markt in de provincie Drenthe in de periode 2000-2007. Daaruit is op te maken dat in 2007 het grootste aantal overnachtingen totnogtoe in de genoemde periode werd gerealiseerd. De ontwikkeling naar verblijfs categorie in Drenthe laat zien dat met name de recreatiewoningen in 2007 het goed deden, en daarbinnen de vakantie bungalows. Ten opzichte van de meting in 2004 werd in dit segment een groei gerealiseerd van maar liefst 36%. Voor segmenten kampeerterreinen en watersport was 2007 duidelijk een minder goed jaar. In beide segmenten lag het aantal overnachtingen fors lager dan in 2004. Overigens zien we deze ontwikkelingen op landelijk niveau terugkomen. Het slechte weer tijdens de zomermaanden zal hier zeker een rol hebben gespeeld.

Figuur 2.3 Verblijfstoeristische overnachtingen in Drenthe in de periode 2000-2007 (x 1.000)

Indexcijfer (2000=100)

	2004	2007
Hotel/ pensions/ L&O	100	113
Kampeerterreinen	107	94
Groepsaccommodaties	93	93
Recreatiewoningen	100	130
Watersport	116	81
Totaal	103	109

Bron: Toerdata Noord

2.3.2 Bestedingen aan vakanties

In deze paragraaf wordt ingegaan op bestedingen die het vakantiesegment in de provincie Drenthe genereert. Deze zijn bepaald door vermenigvuldiging van het aantal overnachtingen met de gemiddelde bestedingen per dag.

Bestedingen in 2007

De totale bestedingen vanuit het verblijfstoerisme in de provincie Drenthe bedroegen in 2007 circa 280 miljoen euro. Dit bedrag kan verder worden uitgesplitst in directe en afgeleide bestedingen.

Tabel 2.6 geeft inzicht in de *directe vakantiebestedingen*. Dit zijn de bestedingen die een rechtstreekse relatie hebben met de bestemming of doel. Voorbeelden hiervan zijn: uitgaven aan entree, eten en drinken en logies op een camping, pension of hotel. In totaal gaat het om een bedrag van 216 miljoen euro.

Tabel 2.6 Directe bestedingen verblijfstoeristen in de provincie Drenthe naar (sub)segment

	Directe vakantiebestedingen	
	x mln. euro	%
Hotel/ pensions/ L&O	34,4	15,9
<i>Hotel/ pension</i>	32,8	15,2
<i>Logies & ontbijt</i>	1,6	0,7
Kampeerterreinen	64,3	29,8
<i>Toeristische standplaatsen</i>	31,8	14,7
<i>Vaste standplaatsen</i>	32,5	15,0
Groepsaccommodaties	8,3	3,8
Recreatiewoningen	107,7	49,9
<i>Verhuurbungalows</i>	96,4	44,6
<i>Tweede woningen</i>	11,3	5,2
Watersport	1,4	0,6
<i>Jachthavens</i>	1,4	0,6
<i>Verhuurboten</i>	0,0	0,0
Totaal	216,1	100,0

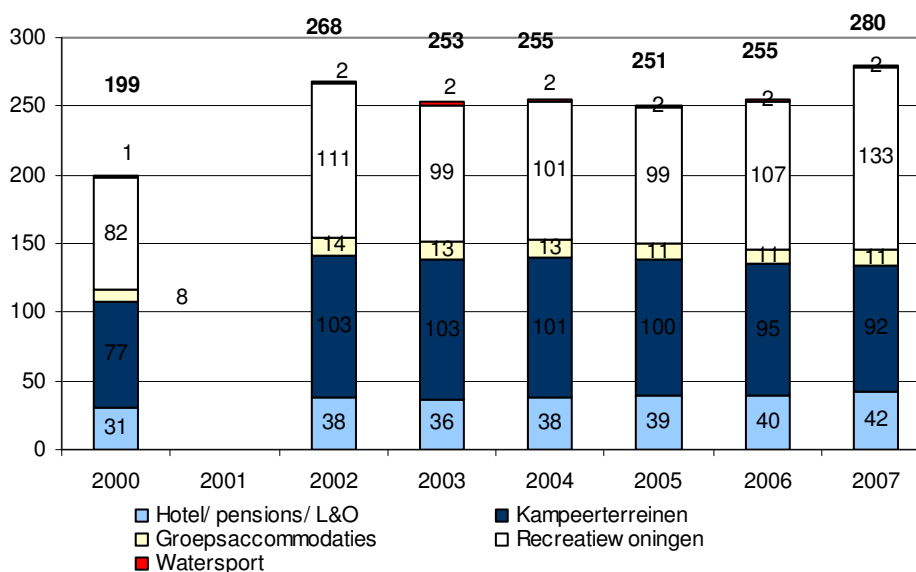
Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Daarnaast genereert het verblijfstoerisme in 2007 nog eens voor ca. 64 miljoen euro aan *afgeleide bestedingen* in de provincie. Deze bestedingen hebben onder andere betrekking op uitgaven aan souvenirs, boodschappen, e.d. en komen in belangrijke mate ten goede aan de lokale middenstand.

Ontwikkeling vakantiebestedingen

Figuur 2.4 geeft inzicht in de ontwikkeling van de vakantiebestedingen in Drenthe. Deze laat zien dat ten opzichte van de vorige meting uit 2004 de bestedingen fors zijn toegenomen. Verantwoordelijk voor deze toename is vooral het recreatiewoningensegment. De bestedingen die zijn toe te schrijven aan het traditioneel sterk vertegenwoordigde kampeersegment zijn afgenomen.

Figuur 2.4 Ontwikkeling vakantiebestedingen in de periode 2000-2007

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

2.3.3 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde

Werkgelegenheid

Op basis van de berekende bestedingsimpuls komt de direct of indirect aan het verblijfstoerisme gerelateerde werkgelegenheid in Drenthe in 2007 uit op ongeveer 5.560 werkzame personen. Het aandeel daarbinnen dat samenhangt met de directe bestedingen bedraagt ongeveer tweederde (ca. 3.580 werkzame personen). De afgeleide bestedingen in de detailhandel zorgen voor een werkgelegenheidseffect van 1.340 werkzame personen. Tenslotte dragen de bestedingen bij aan ongeveer 640 banen bij toeleveranciers in de regio.

Tabel 2.7 Werkgelegenheid toerisme Drenthe (2007, in werkzame personen)

	Werkzame personen		Totaal
	Drenthe	Overig Nederland	
Direct	3.580	n.v.t.	3.580
Afgeleid	1.340	n.v.t.	1.340
Indirect	640	990	1.630
Totaal	5.560	990	6.550

Toegevoegde waarde

Als maatstaf voor economische welvaart wordt doorgaans de toegevoegde waarde gehanteerd. Dit is de omzet minus de waarde van de ingekochte goederen en diensten (intermediaire leveringen). In 2007 bedroeg de met de directe en afgeleide bestedingen samenhangende toegevoegde waarde ongeveer 144 miljoen euro. Indirect via het spoor van de intermediaire leveringen komt daar bij Drentse toeleveranciers nog eens ca. 30 miljoen bij.

Tabel 2.8 Toegevoegde waarde toerisme in Drenthe (2007, x miljoen euro)

	Toegevoegde waarde (x mln. euro)		
	Drenthe	Overig Nederland	Totaal
Direct	107,6		107,6
Afgeleid	36,1		36,1
Indirect	29,6	48,4	78,0
Totaal	173,2	48,4	221,6

2.4 Toerisme Drenthe in perspectief

In de voorgaande paragrafen is ingegaan op de omvang van het dag- en verblijfstoerisme in de provincie Drenthe in 2007 en de belangrijkste ontwikkelingen in de periode 2004-2007. In deze paragraaf worden de resultaten afgezet tegen het landelijke beeld en de algehele werkgelegenheidsontwikkeling in de provincie. Hierdoor ontstaat een beeld van de concurrentiepositie van Drenthe als toeristisch-recreatieve bestemming en het competitief vermogen van de toeristische sector in relatie tot andere sectoren van de economie.

Marktaandeel Drents toerisme

Onderstaande tabel 2.9 geeft nog eens het totaaloverzicht van de directe bestedingen aan dagtochten en vakanties in Drenthe. Tevens opgenomen in de tabel zijn de nationale bestedingen. De cijfers in de tabel laten zien dat het aandeel van de provincie in de totale directe toeristische bestedingen in Nederland ten opzichte van de meting in 2004 met 0,3 procentpunt is toegenomen tot ca. 2,8%.

Tabel 2.9 Aandeel Drenthe in totale directe toeristisch-recreatieve bestedingen in Nederland

	Directe bestedingen Nederland x mln. euro	Directe bestedingen Drenthe x mln. euro	Marktaandeel Drenthe 2007 %	Marktaandeel Drenthe 2004 %
Dagtochten	12.619	330	2,6	2,5
Vakanties	6.679	216	3,2	2,8
Totaal	19.289	546	2,8	2,5

Bron: CBS, bewerking ECORYS

Bijdrage toerisme aan provinciale economie

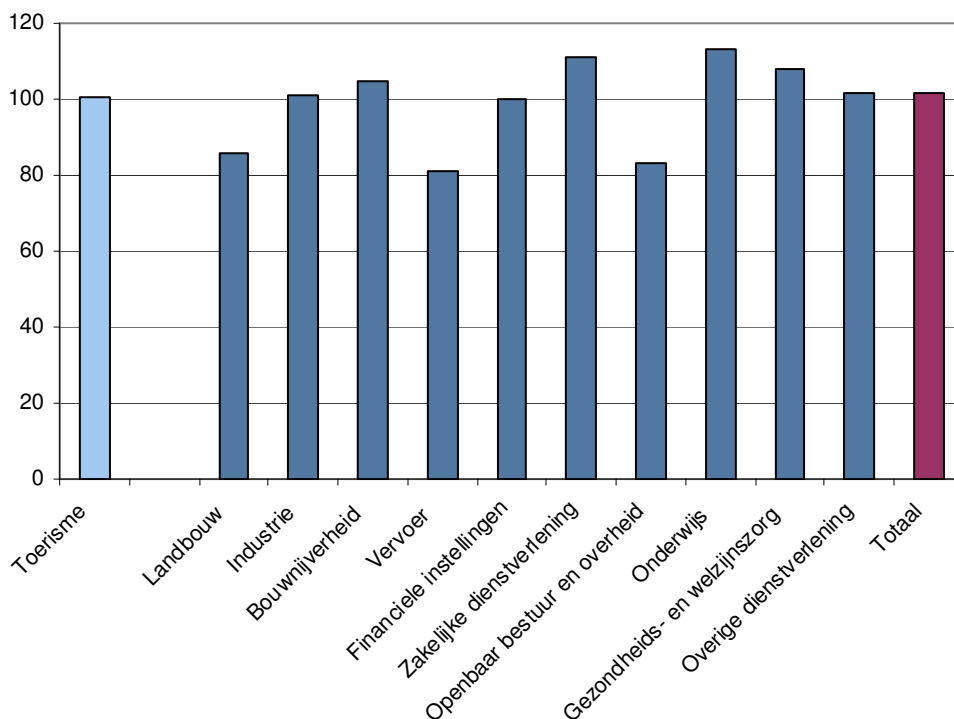
In 2007 bedroeg de werkgelegenheid in Drenthe circa 175.000 werkzame personen. Met in totaal ruim 15.300 werkzame personen (inclusief indirecte effecten), komt ongeveer 1 op de 11 banen in de provincie Drenthe voort uit de toeristische bestedingen in de provincie. Voor Nederland bedraagt dit aantal 1 op de 15.

Vergelijking met andere sectoren

In termen van werkgelegenheid in de toeristische sector in Drenthe vrijwel gelijk aan sectoren als de landbouw, bouwnijverheid of zakelijke dienstverlening. Onderstaande figuur geeft inzicht in de werkgelegenheidsontwikkeling.

Te zien is dat de sector toerisme het ondanks een beperkte groei relatief goed heeft gedaan. Zo nam bijvoorbeeld de werkgelegenheid in de landbouwsector in dezelfde periode verder af. De grootste groei was te vinden in de sectoren zakelijke dienstverlening, onderwijs en gezondheidszorg.

Figuur 2.5 Werkgelegenheidsontwikkeling in de provincie Drenthe in de periode 2004-2007 (indexcijfer, 2004 = 100).

Bron: Provincie Drenthe, bewerking ECORYS

2.5 Resumé

De economische betekenis van toerisme en recreatie voor de provincie Drenthe wordt in onderstaande tabellen nog eens kort samengevat.

Tabel 2.10 Bestedingen in de toeristisch-recreatieve sector in Drenthe in 2007 (x mln. euro)

	Direct	Afgeleid	Indirect	Totaal
Dagtochten	330	183	n.v.t.	513
Vakanties	216	64	n.v.t.	280
Totaal	546	247	n.v.t.	793

Tabel 2.11 Werkgelegenheid toeristisch-recreatieve sector in Drenthe in 2007 (werkzame personen)

	Direct	Afgeleid	Indirect*	Totaal
Dagtochten	4.730	3.840	1.180	9.750
Vakanties	3.580	1.340	640	5.560
Totaal	8.310	5.180	1.820	15.310

* Exclusief effecten elders in Nederland

Tabel 2.12 Toegevoegde waarde toeristisch-recreatieve sector in Drenthe in 2007 (x mln. euro)

	Direct	Afgeleid	Indirect*	Totaal
Dagtochten	162	103	59	324
Vakanties	108	36	30	173
Totaal	270	139	89	497

* Exclusief effecten elders in Nederland

3 Toerisme in Drentse gemeenten

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de economische betekenis van de sector voor de 12 Drentse gemeenten centraal². De gegevens over de directe en afgeleide bestedingen voor geheel Drenthe en de werkgelegenheid die hier het gevolg van is, zijn daartoe geregionaliseerd naar gemeentelijk schaalniveau. Hierbij is in belangrijke mate gebruik gemaakt van toeristisch-recreatieve aanbodgegevens op lokaal niveau, zowel op het gebied van dagtoerisme als voor verblijfstoerisme. Daarnaast is ten behoeve van het regionaliseren van de afgeleide bestedingen dankbaar gebruik gemaakt van gegevens van de Rabobank over het aantal pintransacties en bedragen per gedetailleerde sector per gemeente. Een nadere toelichting bij de wijze waarop de gegevens op lokaal niveau tot stand zijn gekomen, is te vinden in de bijlagen.

3.2 Economische betekenis dagtochten naar gemeente

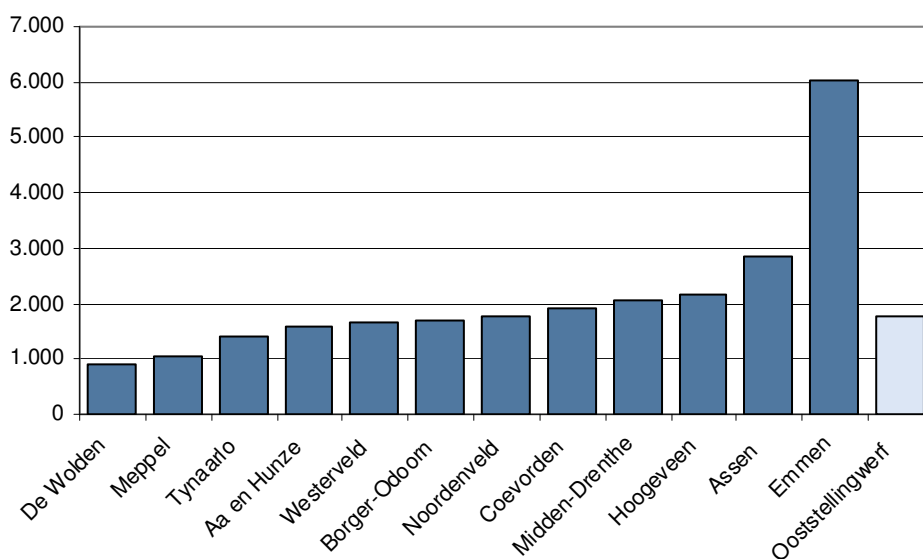
3.2.1 Bestedingen dagtochten

Dagtochten in 2007

Onderstaand figuur 3.1 geeft een totaaloverzicht van het aantal dagtochten per gemeente. Daaruit is op te maken dat Emmen met zo'n 6 miljoen dagtochten in het dagtochtensegment nog immer de kroon spant. Dit wordt voor een belangrijk deel verklaart door de aanwezigheid van het Dierenpark Emmen – *de* publiekstrekker van de provincie – terwijl ook de evenementen in Emmen op veel belangstelling mogen rekenen. Anderzijds speelt ook de omvang van Emmen zelf hierin een belangrijke rol. Aangezien veel dagtochten in de eigen omgeving worden gemaakt (door eigen inwoners) zorgt ook de omvang van de gemeente Emmen voor een hoog aantal dagtochten.

² Op verzoek van de opdrachtgever bevat dit rapport tevens een indicatieve aanduiding van de omvang van de sector voor de aangrenzende Friese gemeente Ooststellingwerf, die vanuit landschappelijk en toeristisch oogpunt veel verwantschap vertoont met Drenthe. Zie verder ook bijlage 7.

Figuur 3.1 Aantal dagtochten naar gemeente

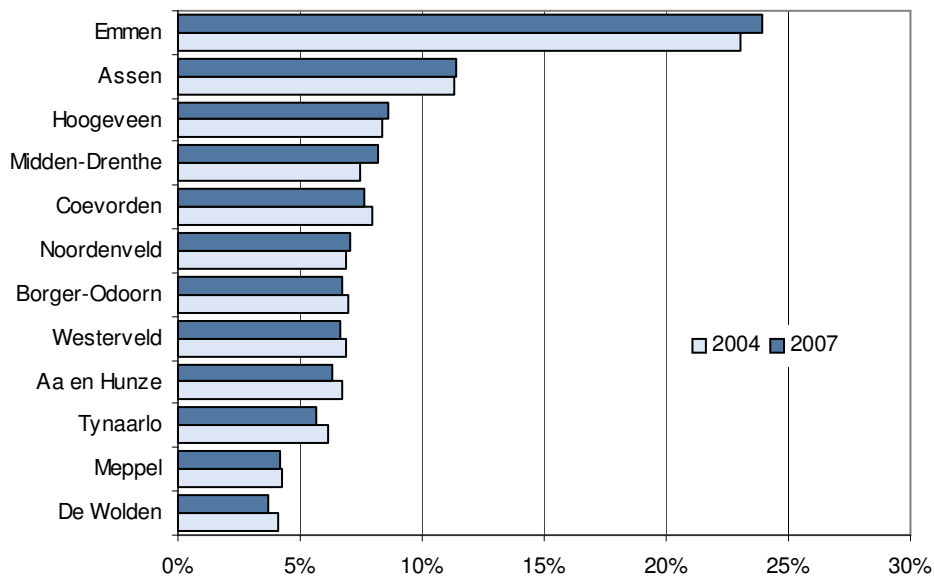

Bron: CBS, bewerking ECORYS

Trend: ruimtelijke concentratie

Ondertaande figuur geeft de ontwikkeling van het relatieve aandeel van de gemeenten in het totale aantal dagtochten in de provincie weer. Hieruit blijkt dat het dagtoerisme zich in belangrijke mate concentreert in de sterkst verstedelijkte gebieden (Emmen, Assen). Dit lijkt deels verklaard te kunnen worden vanuit de algemene trend van een veeleisender wordende consument, die niet alleen op zoek is naar meer en sprankelende ervaringen, maar tijdens een bezoek bovendien ook verschillende activiteiten wenst te combineren. Juist de stedelijke gebieden Emmen en Assen die reeds over een uitgebreid en divers aanbod aan leisure-voorzieningen beschikken winnen hierdoor aan aantrekkingskracht.

Figuur 3.2 Ontwikkeling aandeel dagtochten in totaal aantal dagtochten Drenthe

Bestedingen aan dagtochten

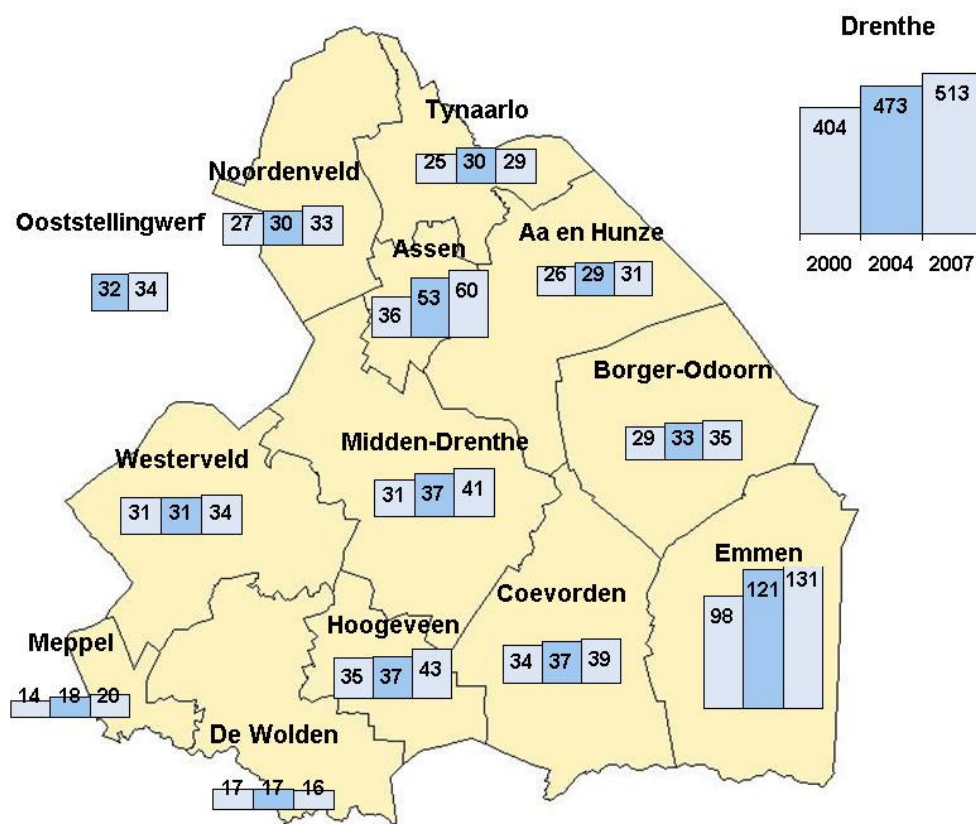
De directe (en afgeleide) bestedingen per gemeente aan dagtochten zijn bepaald door het aantal dagtochten per type dagtocht te vermenigvuldigen met het gemiddeld bestede bedrag. Dit resulteert in het volgende overzicht voor de directe en afgeleide bestedingen aan dagtochten per gemeente.

Tabel 3.1 Directe en afgeleide bestedingen aan dagtochten per gemeente

	Direct		Afgeleid	
	x mln. euro	%	x mln. euro	%
Aa en Hunze	19,6	5,9	11,2	6,1
Assen	38,1	11,5	21,4	11,7
Borger-Odoorn	22,4	6,8	12,7	6,9
Coevorden	25,3	7,7	14,2	7,7
Emmen	86,9	26,3	44,5	24,3
Hoogeveen	27,7	8,4	15,7	8,6
Meppel	12,6	3,8	7,1	3,9
Midden-Drenthe	26,2	7,9	15,2	8,3
Noordenveld	21,1	6,4	12,4	6,8
Tynaarlo	19,1	5,8	10,0	5,5
Westerveld	20,9	6,3	12,8	7,0
De Wolden	10,3	3,1	6,0	3,3
Drenthe	330,2	100,0	183,2	100,0

Onderstaand kaartbeeld (kaart 3.1) geeft de ontwikkelingen in het dagtochtensegment weer. Daaruit is op te maken dat voor alle gemeenten sprake is van handhaving of groei van de toeristisch-recreatieve bestedingen. Hieruit blijkt zeer duidelijk de steeds belangrijker wordende positie van Emmen en Assen.

Kaart 3.1 Ontwikkeling directe en afgeleide bestedingen aan dagtochten per gemeente (x mln. euro)

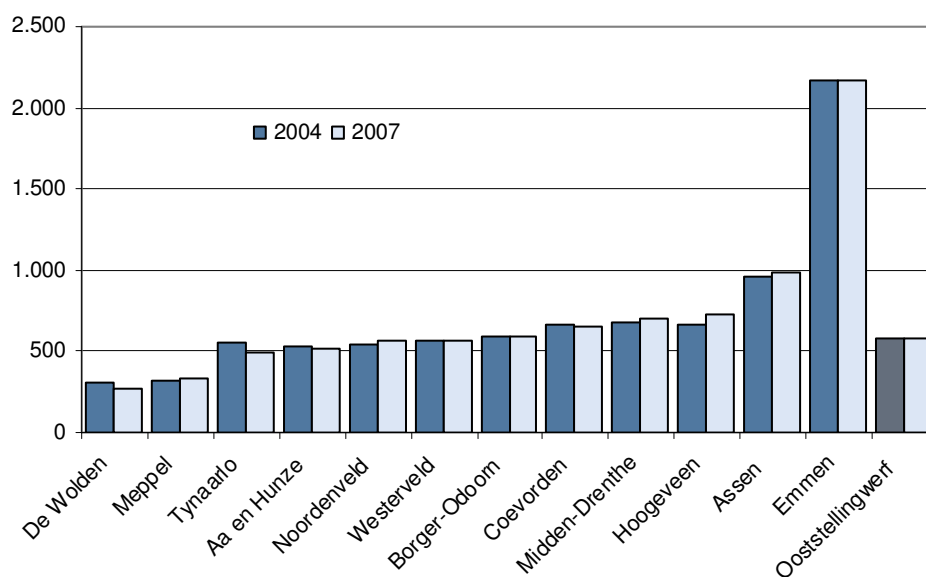

3.2.2 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde

Werkgelegenheid

Figuur 3.3 geeft een overzicht van de werkgelegenheid die samenhangt met het dagtochtensegment in 2007 en de veranderingen ten opzichte van 2004. Het beeld dat hieruit naar voren komt, komt in grote lijnen overeen met de ontwikkelingen zoals hiervoor geschetst.

Figuur 3.3 Totale werkgelegenheid dagtochtensegment per gemeente (in werkzame personen > 12 uur)

Toegevoegde waarde

Uiteindelijk gaat het om de feitelijke verdiensten van de sector of wel de toegevoegde waarde. De verdeling ervan over de gemeenten is weergegeven in tabel 3.2.

Tabel 3.2 Toegevoegde waarde dagtochten per gemeente

	Toegevoegde waarde dagtochten			
	x mln. euro		Aandeel in %	
	2004	2007	2004	2007
Aa en Hunze	15,7	15,8	6,2	5,9
Assen	28,5	30,7	11,3	11,6
Borger-Odoorn	17,6	18,2	7,0	6,9
Coevorden	19,5	20,3	7,7	7,7
Emmen	64,5	67,9	25,5	25,6
Hoogeveen	19,6	22,4	7,7	8,4
Meppel	9,4	10,2	3,7	3,9
Midden-Drenthe	20,0	21,5	7,9	8,1
Noordenveld	15,9	17,3	6,3	6,5
Tynaarlo	16,2	15,1	6,4	5,7
Westerveld	16,7	17,4	6,6	6,5
De Wolden	9,1	8,5	3,6	3,2
Drenthe	252,6	265,4	100,0	100,0

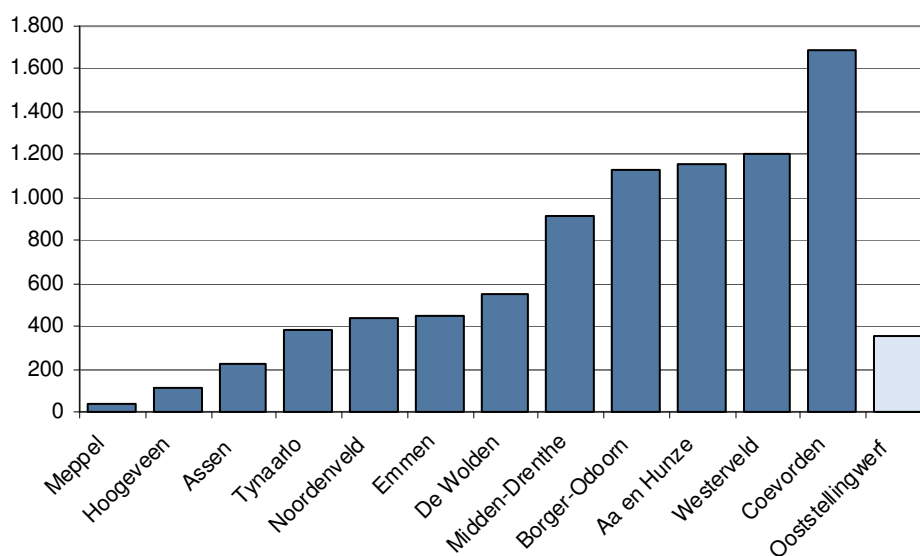
3.3 Economische betekenis vakanties naar gemeente

3.3.1 Vakantie-uitgaven

Overnachtingen: beeld voor 2007

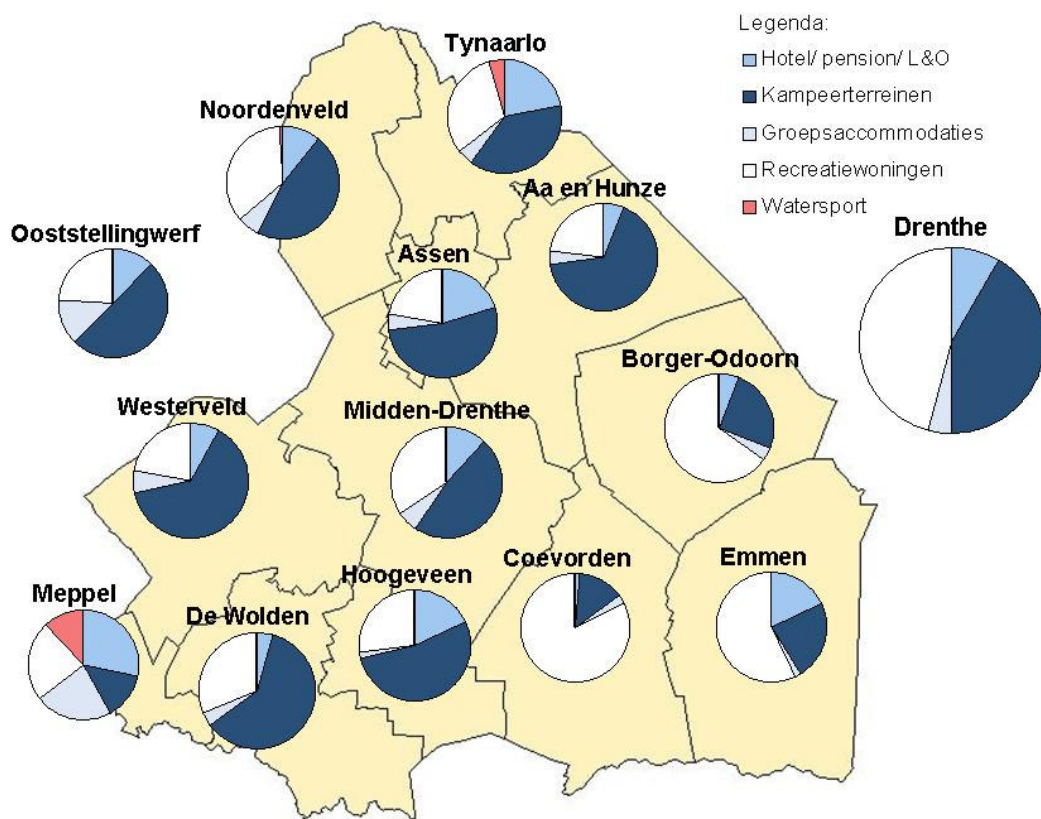
Figuur 3.4 laat de geografische spreiding zien van de bijna 8,3 miljoen overnachtingen in verblijfsaccommodaties in 2007 in Drenthe. Het kaartbeeld dat daarop volgt (kaart 3.2) geeft de verdeling van de overnachtingen over de verschillende verblijfsrecreatieve vormen weer. Zoals ook in eerdere metingen komt een groot deel van de overnachtingen op het conto van de gemeenten Coevorden, Westerveld, Aa en Hunze en Borger-Odoorn. Het oostelijk deel van de provincie kenmerkt zich nog altijd door een relatief sterke positie binnen het segment recreatiewoningen, terwijl voor het westelijke gedeelte van de provincie kamperen verhoudingsgewijs een belangrijke activiteit is. De watersport is hoofdzakelijk geconcentreerd in Meppel en in mindere mate in Tynaarlo en Noordenveld in het uiterste noorden van de provincie.

Figuur 3.4 Totaal aantal overnachtingen per gemeente (x 1.000)

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Kaart 3.2 Aandeel per type overnachting per gemeente

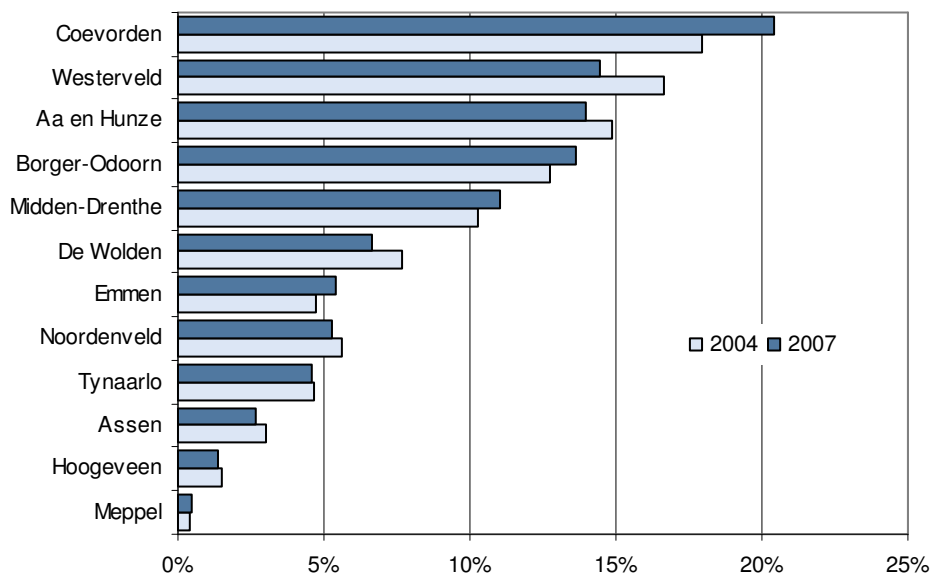

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Stijgers en dalers

Figuur 3.5 geeft inzicht in de ontwikkeling van het aandeel per gemeente in het totale aantal overnachtingen in de provincie. Daaruit is op te maken dat met name Coevorden en Borger-Odoorn aan marktaandeel hebben gewonnen. Dit heeft ermee te maken dat dit deel van de provincie relatief sterk leunt op het recreatiewoningensegment, dat zoals eerder opgemerkt in 2007 een goed jaar kende.

Figuur 3.5 Ontwikkeling aandeel gemeenten in totaal aantal overnachtingen Drenthe

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Vakantiebestedingen 2007

In 2007 werd door verblijfstoeristen een bedrag van ca. 280 miljoen euro besteed in Drenthe. Tabel 3.3 geeft weer waar deze uitgaven terecht kwamen. Relevant daarbij is het onderscheid in directe en afgeleide bestedingen. Het zijn uiteraard de gemeenten met relatief veel overnachtingen (bijv. Coevorden, Westerveld, Borger-Odoorn, Aa en Hunze, Midden-Drenthe) die de meeste bestedingen naar zich toe weten te trekken. Ofschoon hier ook het belangrijkste deel van de afgeleide bestedingen aan boodschappen en andere inkopen terecht komen, vinden deze meer verspreid over de regio plaats. Een verklaring hiervoor is uiteraard dat vakantiegangers niet gebonden zijn aan het vakantieadres, maar tijdens hun verblijf meerdere plaatsen bezoeken en op die manier ook elders in de provincie uitgaven plegen.

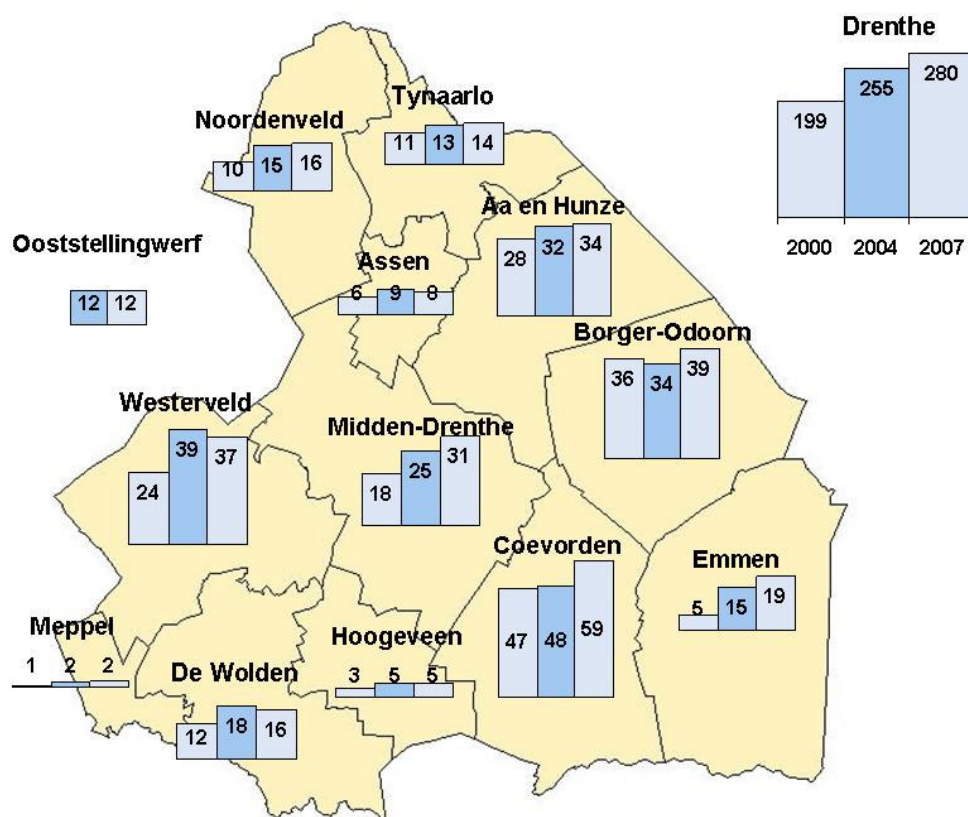
Tabel 3.3 Directe en afgeleide vakantie-uitgaven per gemeente

	Direct		Afgeleid	
	x mln. euro	%	x mln. euro	%
Aa en Hunze	26,6	12,3	7,0	11,0
Assen	6,1	2,8	2,1	3,3
Borger-Odoorn	31,2	14,5	8,1	12,6
Coevorden	47,1	21,8	12,0	18,8
Emmen	13,6	6,3	5,2	8,1
Hoogeveen	3,0	1,4	1,8	2,8
Meppel	1,3	0,6	0,9	1,3
Midden-Drenthe	23,9	11,0	6,7	10,6
Noordenveld	11,0	5,1	5,1	8,0
Tynaarlo	11,3	5,2	2,9	4,5
Westerveld	28,1	13,0	8,5	13,4
De Wolden	12,8	5,9	3,5	5,5
Drenthe	216,1	100,0	63,9	100,0

Ontwikkeling vakantiebestedingen

Kaart 3.3 illustreert de ontwikkeling van de uitgaven die gepaard gaan met het verblijfstoerisme in de provincie. Daaruit is af te leiden dat in de meeste gemeenten sprake is van een lichte groei van het bestedingsvolume ten opzichte van 2004. De gemeente Coevorden heeft haar positie op de verblijfstoeristische markt verder weten uit te bouwen.

Kaart 3.3 Ontwikkeling directe en afgeleide bestedingen aan vakanties per gemeente (x mln. euro)

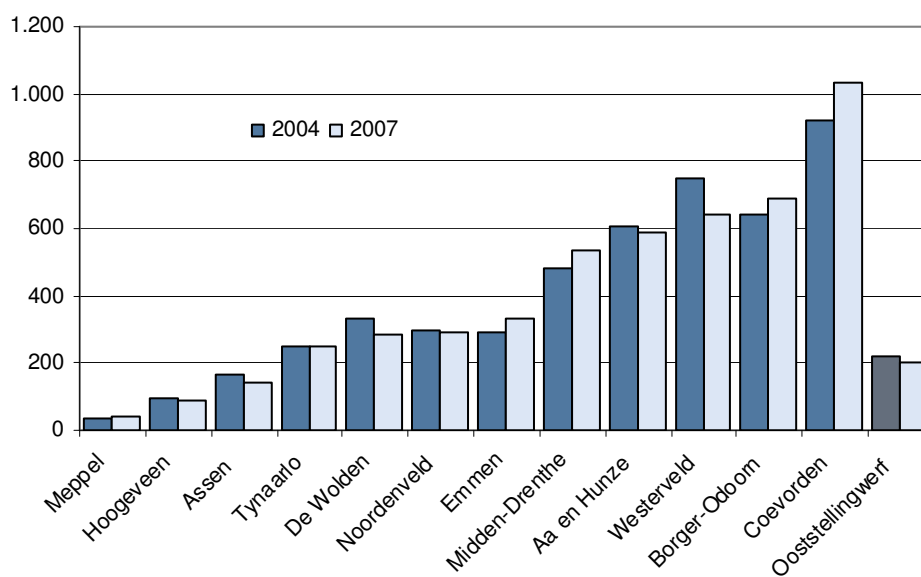

3.3.2 Werkgelegenheid en toegevoegde waarde

Werkgelegenheid

Figuur 3.6 geeft een overzicht van de totale toeristische werkgelegenheid die per gemeente aan het verblijfstoerisme is toe te schrijven.

Figuur 3.6 Totale werkgelegenheid vakanties per gemeente (in werkzame personen > 12 uur)

Toegevoegde waarde

Een overzicht van de toegevoegde waarde per gemeente is opgenomen in tabel 3.4.

Tabel 3.4 Toegevoegde waarde vakantiesegment per gemeente

	Toegevoegde waarde vakantie-uitgaven			
	x mln. euro		Aandeel in %	
	2004	2007	2004	2007
Aa en Hunze	16,7	17,2	12,5	12,0
Assen	4,6	4,2	3,5	2,9
Borger-Odoorn	17,6	20,1	13,2	14,0
Coevorden	25,2	30,3	18,9	21,1
Emmen	7,9	9,7	5,9	6,7
Hoogeveen	2,6	2,5	2,0	1,8
Meppel	1,0	1,2	0,7	0,8
Midden-Drenthe	13,2	15,7	9,9	10,9
Noordenveld	8,2	8,4	6,1	5,8
Tynaarlo	6,8	7,2	5,1	5,0
Westerveld	20,5	18,8	15,4	13,1
De Wolden	9,1	8,4	6,8	5,8
Drenthe	133,5	143,6	100,0	100,0

3.4 Indirecte effecten per gemeente

Waar de indirecte effecten van de toeristische bestedingen vanuit het dag- en verblijfstoerisme terechtkomen is afhankelijk van de sectorstructuur per gemeente en de omvang van de verschillende sectoren per gemeente. Op basis van de sectorstructuur en een onderverdeling van indirecte effecten naar sectoren zijn de indirecte effecten die neerslaan in de regio geregionaliseerd naar gemeenten. Te zien is dat de indirecte effecten van de toeristische bestedingen vooral terecht komen in de gemeenten met een groot aandeel in de Drentse werkgelegenheid. Dat in een aantal gemeenten relatief meer indirecte werkgelegenheid terecht komt dan op basis van het werkgelegenheidsaandeel verwacht mag worden, heeft vooral te maken met de sectorstructuur per de gemeente. Daar relatief veel van de indirecte effecten terechtkomen in de sector overige- en zakelijke dienstverlening profiteren gemeenten waarin deze sectoren een hoger dan gemiddeld aandeel hebben meer van de indirecte uitstralingsaffecten van toerisme. Dit speelt bijvoorbeeld voor de gemeente Assen maar ook voor een gemeente als Tynaarlo.

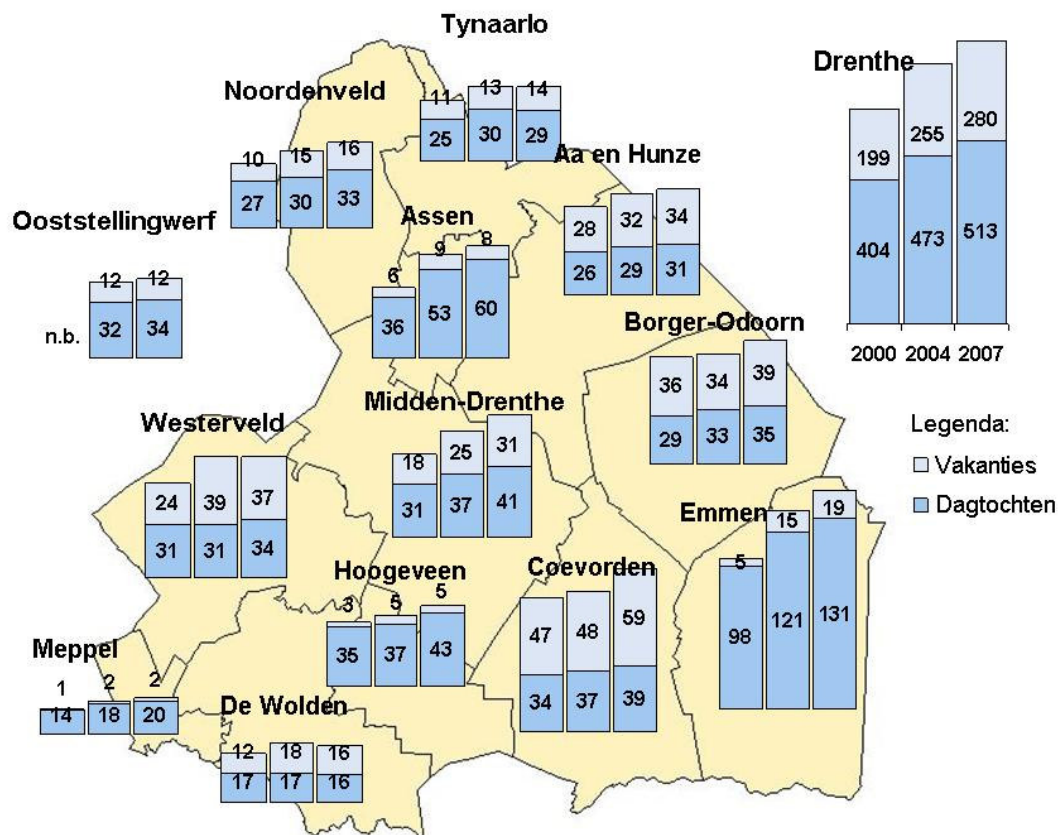
Tabel 3.5 Indirecte werkgelegenheid en toegevoegde waarde per gemeente (in werkzame personen > 12 uur)

	Indirecte werkgelegenheid		Indirecte toegevoegde waarde	
	Werkzame personen	%	x mln. euro	%
Aa en Hunze	61	3,3	3,0	3,4
Assen	308	16,9	15,5	17,4
Borger-Odoorn	82	4,5	3,7	4,2
Coevorden	165	9,1	7,4	8,3
Emmen	56	3,1	2,6	2,9
Hoogeveen	400	22,0	19,9	22,3
Meppel	226	12,4	11,2	12,6
Midden-Drenthe	154	8,5	7,8	8,7
Noordenveld	94	5,2	4,6	5,1
Tynaarlo	98	5,4	4,8	5,3
Westerveld	112	6,2	5,3	5,9
De Wolden	63	3,5	3,3	3,7
Drenthe	1.819	100,0	89,0	100,0

3.5 Resumé

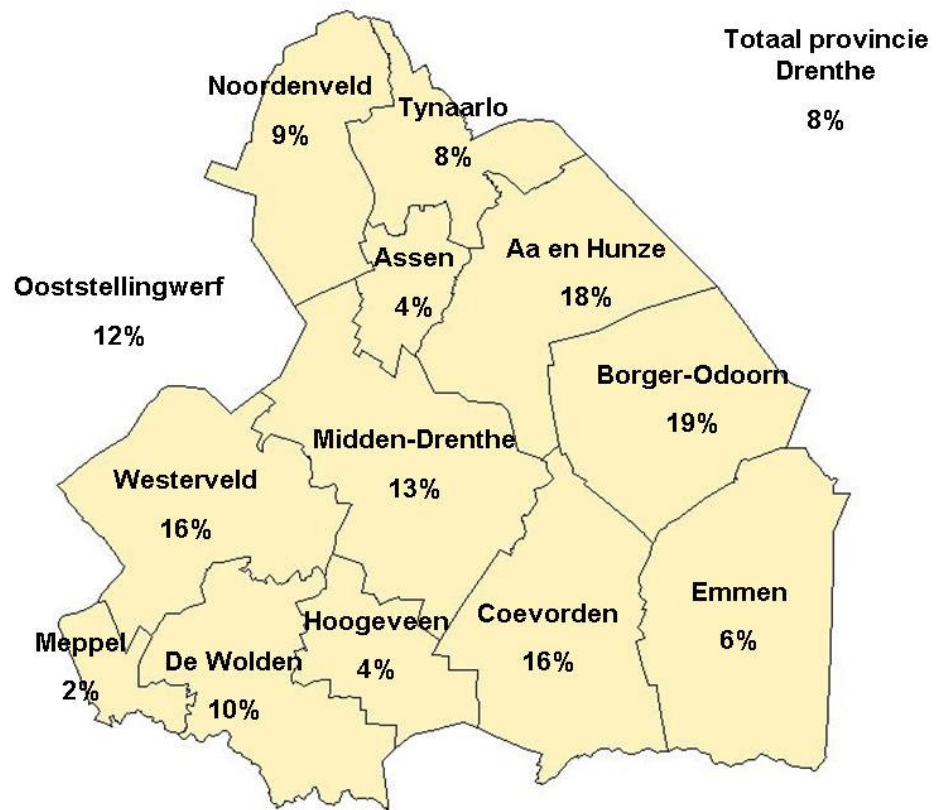
In dit hoofdstuk is gekeken naar de omvang en ontwikkeling van het dag- en verblijfstoerisme in de 12 Drentse gemeenten. In onderstaande kaart waarin per gemeente de bestedingen aan dagtochten en uitgaven van vakantiegangers in beeld zijn gebracht, wordt dit nog eens samengevat. Daaruit komt naar voren dat Emmen net als bij voorgaande metingen de meeste bestedingen naar zich toe weet te trekken en haar positie verder heeft weten te versterken. Daarnaast heeft ook Assen het goed gedaan. Wat betreft het verblijfstoerisme is te zien dat met name Coevorden aan aantrekkingskracht als verblijfsbestemming heeft weten te winnen, gevolgd door Midden-Drenthe en Borger-Odoorn.

Kaart 3.4 Omvang directe en afgeide dagtocht- en vakantiebestedingen per gemeente

Onderstaande kaart 3.5 waarin het aandeel van de toeristisch-recreatieve werkgelegenheid is afgezet tegen de totale werkgelegenheid in de gemeente, illustreert het belang van de sector op lokaal niveau. In algemene zin is daaruit af te leiden dat hoe kleiner de gemeente des te groter de afhankelijkheid van het toerisme. Uitzondering op deze regel – met zowel een relatief gering aantal inwoners en een laag aandeel toeristisch-recreatieve werkgelegenheid – is overigens Meppel. De verklaring hiervoor is dat in Meppel als enige van de kleinere gemeenten in de provincie substantieel meer economische activiteit gehuisvest is dan op grond van uitsluitend het bevolkingsaandeel verwacht zou mogen worden. Hierdoor neemt het belang van de toeristisch-recreatieve sector in de totale lokale economie af.

Kaart 3.5 Aandeel toeristisch-recreatieve werkgelegenheid in totale werkgelegenheid per gemeente

4 Dagattracties nader bezien

4.1 Inleiding

Anders dan bij de voorgaande metingen wordt in deze en toekomstige edities speciale aandacht besteed aan een specifiek thema. Het kan dan bijvoorbeeld gaan over het belang van een bepaald thema voor de ontwikkeling van de toeristisch-recreatieve sector in de provincie, over relevante trends en toekomstverwachtingen voor een bepaald marktsegment, maar ook over bijvoorbeeld hoe de sector zaken binnen de provincie georganiseerd is en welke initiatieven er lopen of de komende jaren gaan lopen. In deze editie wordt meer achtergrondinformatie gegeven bij het thema dagattracties.

4.2 Dagattracties in Drenthe nader bezien

Omvang van de dagrecreatieve markt

Uit voorgaande hoofdstuk komt zeer duidelijk naar voren dat het dagtochtensegment een belangrijke plaats inneemt binnen de toeristisch-recreatieve sector in Drenthe. In 2007 brachten naar schatting circa 25,1 miljoen Nederlanders een dagtocht in de provincie Drenthe door. Dit betreft zowel de dagtochten die voor rekening komen van inwoners uit de provincie zelf als bezoekers van buiten Drenthe. Samen besteedden deze bezoekers zo rond de € 513 miljoen.

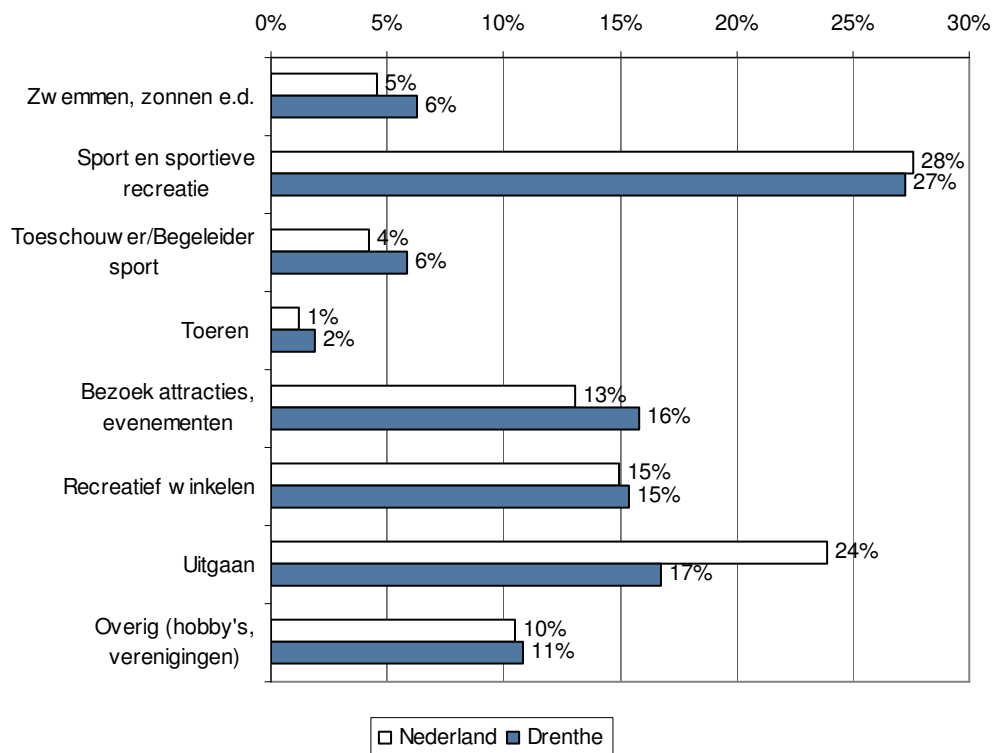
Dagtochten naar bezoekmotief

Onderstaand figuur geeft inzicht in de opbouw van de dagtochtenmarkt in de provincie Drenthe aan de hand van bezoekmotieven. Te zien is dat binnen de provincie min of meer sprake is van een evenwicht tussen enerzijds recreatieve vrijetijdsactiviteiten, zoals deelname aan sport en sportieve activiteiten, en anderzijds meer op de (binnen)steden georiënteerde vormen van vermaak (recreatief winkelen, attractie- en evenementenbezoek, cultuur en uitgaan). De verschillen met het landelijke beeld zijn klein, waarbij in Drenthe relatief minder nadruk ligt op 'uitgaan' en iets meer op 'bezoek aan attracties en evenementen'.

Binnen de genoemde categorie 'bezoek aan attracties en evenementen' houdt ca. 60% van het bezoek verband met het bezoek aan een attractiepunt (pretpark, dierentuin e.d.) en 16% met het bezoek van een bezienswaardigheid (musea, monumenten e.d.)³. De evenementen die jaarlijks in de provincie plaatsvinden, zijn goed voor de resterende 26% van de bezoeken in dit marktsegment.

³ We gaan hierbij uit van de indeling zoals gehanteerd in het CBS onderzoek Dagrecreatie.

Figuur 4.1 Dagtochten naar bezoekmotief

Bron: CBS

Eruit gelicht: top 20 dagattracties

Onderstaande tabel toont de top-20 van de meeste bezochte dagattracties in Drenthe. Weergegeven is het aantal bezoekers aan attractieparken, dierentuinen en musea in Drenthe zoals dat door de bedrijven is opgegeven. Te zien is dat het Dierenpark Emmen van alle dagattracties veruit de meeste bezoekers trekt, al lopen de bezoekersaantallen terug. Ook landelijk gezien is het dierenpark met een 9^e plaats op de ranglijst van meest bezochte Nederlandse dagattracties een echte topattractie.

Duidelijk bezig aan een opmars is attractiepark Drouwenerzand dat in 2007 voor het eerst in het vijftigjarige bestaan meer dan 200.000 bezoekers wist te trekken. Attractiepark Drouwenerzand wisselde daarmee van plaats met Speelstad Oranje die tot en met 2006 de 2^e plaats op de lijst met dagattracties bekleedde. Verwacht mag worden dat Drouwenerzand in 2008 mede door het openen van nog eens drie nieuwe attracties het succes weet te evenaren.

In de top-10 vinden we twee bezoekerscentra terug, te weten Bezoekerscentrum Dwingelderveld en het Hunebedcentrum. Het eerste ‘echte’ museum in de lijst met attracties is terug te vinden op plek 9, namelijk het Drents Museum dat in 2007 ruim 90.000 bezoekers wist te trekken. Een aantal dat in 2008 overigens vanwege de succesvolle tentoonstelling Go China zeker hoger uit zal vallen. De bezoekersaantallen aan het Gevangenis­museum Veenhuizen nemen sinds de opening van het nieuwe museum in 2005 nog altijd toe.

Tabel 4.1 Bezoekersaantallen top-20 meest bezochte attractieparken, dierentuinen en musea

Plaats	Naam	Bezoekersaantal (x 1.000)			
		2004	2005	2006	2007
Emmen	Dierenpark Emmen	1.400,0	1.300,0	1.140,0	1.203,0
Drouwen	Drouwenezand Attractiepark	129,1	144,6	165,0	218,6
Oranje	Speelstad Oranje	250,0	255,0	220,0	215,0
Ruinen	Bezoekerscentrum Dwingelderveld	142,6	161,8	162,9	175,5
Zuidlaren	De Sprookjeshof	100,0	105,0	100,0	105,0
Assen	Verkeerspark	100,0	100,0	100,0	100,0
Borger	Hunebedcentrum	36,4	66,9	86,6	96,8
Assen	Kinderboerderij De Hofstede	95,0	95,0	95,0	95,0
Assen	Drents Museum	135,5	97,5	87,6	91,9
Exloo	Kabouterland	91,0	100,5	97,5	88,0
Barger Compascuum	Veenpark "De Wereld van Veen"	65,0	78,0	78,0	80,0
Veenhuizen	Gevangenismuseum Veenhuizen	32,0	46,2	62,9	72,0
Dwingeloo	Planetron	69,0	66,0	65,5	68,0
Drouwen	Expositieboerderij Versteend Leven	44,5	48,0	56,0	57,5
Assen	Kinderspeelparadijs Ballorig	50,0	55,0	55,0	50,0
Schoonoord	Openluchtmuseum "Ellert&Brammert"	48,1	44,6	43,8	47,6
Havelte	Vlinderparadijs Papiliorama	33,0	32,6	36,2	36,4
Eelde	Museum De Buitenplaats	27,4	36,5	33,0	30,0
Orvelte	Stichting Orvelte	22,5	30,0	24,0	28,0
Orvelte	Monumentendorp Orvelte	18,0	20,0	23,0	28,0

Bron: Toerisme in cijfers 2008

4.3 Doorkijk naar de toekomst

Uit voorgaande blijkt dat dagattracties een belangrijk deel uitmaken van het toeristisch-recreatief product in Drenthe. Het marktsegment is ook volop in beweging vanwege investeringen in nieuwe en bestaande attracties. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de bouw van een nieuwe tentoonstellingsvleugel voor grote exposities in het Drents Museum uitbreiding of de nieuwe attractie Speelexpeditie Yucatán in Dierenpark Emmen. Een voorbeeld van een nieuwe attractie voor de korte termijn is bijvoorbeeld Plopsaland, die in 2009 in Dalen de deuren zal openen. Naast dat dit direct nieuwe banen voor de regio betekent, mag verwacht worden dat ook het verblijfstoerisme in de omgeving en de lokale middenstand een graantje zullen meepikken van de bestedingen van de 300.000 bezoekers aan het indoor park die Studio 100 jaarlijks verwacht. Een laatste voorbeeld van een grootschalige uitbreiding en vernieuwing in de komende 5 - 10 jaar, is de realisatie van een compleet nieuw Dierenpark Emmen – met theater – aan de rand van Emmen.

Duidelijk is dat deze investeringen door de nieuwe markten die zij aanboren een enorme stimulans betekenen voor het dagtoerisme in de provincie in de komende jaren. Een mooi vooruitzicht voor de toekomst.

Geraadpleegde bronnen

- Bedrijfschap Horeca (2008)**, *Horeca in cijfers 2007*, Zoetermeer.
- CBS (2000)**, *Maandstatistiek detailhandel, diverse maanden*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2008)**, *Dagrecreatie 2006/'07*, Voorburg/Heerlen.
- CBS (2007)**, *Regionale economische jaarcijfers*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2007)**, *Consumentenprijsindex (CPI)*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2008)**, *Nationale rekeningen 2007*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2008)**, *Toerisme en recreatie in cijfers*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2008)**, *Toerisme in Nederland. Het gebruik van logiesaccommodaties 2007*, Voorburg / Heerlen.
- CBS (2008)**, *Vakanties van Nederlanders 2007*, Voorburg / Heerlen.
- ECORYS (2008)**, *Monitor toerisme en recreatie provincie Utrecht*, Rotterdam.
- ECORYS (2002)**, *Toerisme in Drenthe, meer dan plezier alleen*, Rotterdam.
- ECORYS (2005)**, *Toerisme in Drenthe werkt*, Rotterdam.
- Locatus (2007)**, *Retailhandboek 2007. Kengetallen voor de detailhandel*, Woerden.
- Nederlands Federatie van de Cinematografie (2008)**, *Statistieken*, Amsterdam.
- Provincie Drenthe (2008)**, *Drenthe in cijfers*, Assen
- Toerdata Noord (2008)**, *Toerisme in cijfers (diverse jaren)*, Leeuwarden.

Bijlagen

Bijlage 1 Inhoud bijlagen

In dit rapport is een aantal bijlagen opgenomen. Hieronder wordt kort de samenhang tussen de bijlagen weergegeven.

- **Bijlage 2** omvat een begrippenlijst van de in dit rapport gehanteerde begrippen.
- In **bijlage 3** wordt de economische betekenis van de dagtochten verder uitgediept. De bijlage geeft een overzicht van het aantal dagtochten. Dit aantal dagtochten is vervolgens gekoppeld aan bestedingen en werkgelegenheid. De werkgelegenheid samenhangend met de bestedingen is bepaald door de bestedingen te verdelen naar sectoren waarin ze terechtkomen en deze te delen door de gemiddelde omzet per werknemer van de desbetreffende sector. Dit resulteert in een werkgelegenheid per sector samenhangend met de toeristisch-recreatieve bestedingen.
- In **bijlage 4** wordt verder ingegaan op de economische betekenis van vakanties voor Drenthe. Deze bijlage is hetzelfde opgezet als bijlage 2.
- **Bijlage 5** omvat een verdere toelichting op de Input / Output tabel. Met behulp van deze tabel zijn de indirecte economische effecten bepaald, zowel voor Drenthe als voor geheel Nederland.
- In **bijlage 6** wordt beschreven hoe de economische effecten verder zijn geregionaliseerd naar het niveau van gemeenten.
- **Bijlage 7** tot slot bevat een aantal relevante tabellen waarnaar in de hoofdtekst wordt verwezen.

Bijlage 2 Begrippenlijst

<i>Arbeidsjaar</i>	De gemiddelde contractuele arbeidsduur van een voltijdsbaan van werknemers op jaarbasis.
<i>Bruto productiewaarde</i>	De marktwaarde van de afgezette goederen en diensten, vermeerderd met de waarde van de goederen die aan de voorraad zijn toegevoegd.
<i>Effecten, afgeleid</i>	Effecten die samenhangen met bestedingen die een gevolg zijn van de aanwezigheid van toerist of dagtochtganger in een bepaalde regio zonder dat die bestedingen een directe relatie hebben met de bestemming van de dagtocht of vakantie.
<i>Effecten, direct</i>	Effecten die het gevolg zijn van bestedingen van de toerist of dagtochtganger die een rechtstreekse relatie hebben met de bestemming of doel van de dagtocht of vakantie. Met andere woorden: zonder die bestedingen zou de verrichte activiteit niet hebben plaatsgevonden.
<i>Effecten, indirect</i>	Effecten die optreden bij sectoren die goederen of diensten leveren aan bedrijven die via directe of afgeleide bestedingen in meer of minder mate afhankelijk zijn van het toeristisch-recreatief bezoek in de provincie Drenthe. Bestedingen bij toeristisch-recreatieve bedrijven zorgen er voor dat de bedrijven waar deze bestedingen terechtkomen op hun beurt weer andere bedrijven moeten inschakelen om hun product te leveren.
<i>Input-output tabel</i>	Een systematisch overzicht van enerzijds de afzet van goederen en diensten van bedrijfsklassen aan bedrijfsklassen en finale bestedingscategorieën (export, consumptie, e.d.) en anderzijds de inzet van grond- en hulpstoffen, diensten en productiefactoren, welke voor deze bedrijfsklassen noodzakelijk zijn om deze afzet te kunnen produceren (zie ook bijlage 4).
<i>Multiplier</i>	Vermenigvuldigingsfactor die de mate van doorwerking of uitstraling weergeeft van een bepaald effect. Een multiplier van bijvoorbeeld 1,5 geeft aan dat er behalve het oorspronkelijk directe effect ter grootte van 1 nog een additioneel indirect effect van 0,5 optreedt.

***Multiplifier,
productie***

De verhouding tussen het totale productie effect in een regio en de toeristische bestedingen bij de bedrijven in de regio.

***Multiplifier,
Toegevoegde waarde***

De verhouding tussen het totale toegevoegde waarde effect in de regio (bijdrage aan het regionale product) en de directe + afgeleide toegevoegde waarde als gevolg van de toeristische bestedingen bij bedrijven in de regio.

***Multiplifier,
werkgelegenheid***

De verhouding tussen het totale werkgelegenheidseffect in de regio (bijdrage aan het regionale werkgelegenheid) en de directe + afgeleide werkgelegenheid als gevolg van de toeristische bestedingen bij bedrijven in de regio.

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de productiewaarde (omzet) en de waarde van het verbruik (inkoop van goederen) in het productieproces.

Toeristische omzet

Omzet gegenereerd door toeristisch-recreatief bezoek. Omdat de meeste bedrijven niet volledig afhankelijk zijn van dit bezoek en er doorgaans ook andere inkomsten zijn (bijvoorbeeld door leveringen aan de eigen bevolking) is de toeristische omzet van een bedrijf altijd lager dan de totale omzet.

Bijlage 3 Uitwerking economische betekenis dagtochten

1 Inleiding

Begripsbepaling

Voor de afbakening van het dagtochtensegment wordt in dit onderzoek aangesloten bij de CBS-definitie uit het onderzoek 'Dagrecreatie'. Een dagtocht wordt hierin als volgt omschreven:

'Een activiteit waarvoor men minimaal twee uur van huis is zonder dat daarbij een overnachting plaatsvindt. Niet inbegrepen zijn bezoek aan familie en kennissen en dagtochten vanuit het buitenland⁴'.

Met deze definitie worden dagtochten breed gedefinieerd.

2 Basisgegevens

De bestedingen aan dagtochten zijn in belangrijke mate bepaald met behulp van de dagrecreatieonderzoeken van het CBS en gegevens afkomstig uit Toerdata Noord. Waar nodig is gebruik gemaakt van andere bronnen. Het genoemde CBS onderzoek vindt normaliter eens in de vijf jaar plaats. Het laatste onderzoek vond plaats in de periode december 2001 t/m november 2002.

Aantal dagtochten

Voor de inschatting van het aantal gemaakte dagtochten is gebruik gemaakt van trendindicatoren waarvan de waarde voor 2002 als voor 2004 bepaald is. Waar mogelijk zijn deze sleutels bepaald op een tweetal schaalniveaus (te weten Nederland en Drenthe), omdat de ontwikkeling per regio kan verschillen. Deze trendindicatoren dienen om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van het aantal dagtochten in de periode van 2002 tot 2004. Door de waarde van de indicator uit 2002 te leggen op het aantal dagtochten uit in dat jaar en vervolgens te kijken naar de waarde voor deze indicator in 2004 is het aantal dagtochten in Drenthe voor 2004 bepaald.

De sleutels die zijn gehanteerd staan weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel b.3.1 Trendindicatoren voor de dagtochten

Soort dagtocht	Drenthe
	Trendindicator (Bron)
Strand bij zee	N.v.t.
Strand bij meer, plas e.d.	Korte vakanties in de buurt van meren (CBS, CVO)
In openluchtwembad	Aantal uren zonneschijn* gem. jaartemp (Voor de Bilt) (CBS en KNMI)
Niet aan water	Aantal uren zonneschijn* gem. jaartemp (Voor de Bilt) (CBS en KNMI)
Zwemmen binnenbad	Aantal deelnemers aan de zwemsport in Drenthe (SCP, AVO)

⁴ Omdat in het onderzoek van Toerdata-Noord voor wat betreft het aantal dagtochten eveneens gebruik wordt gemaakt van genoemde CBS bron wordt impliciet van dezelfde definitie uitgegaan.

Drenthe	
Soort dagtocht	Trendindicator (Bron)
Wandelen	Aantal deelnemers aan de wandelsport in Drenthe (SCP, AVO)
Fietsen	Aantal deelnemers fietsen en wielrennen in Drenthe (SCP, AVO)
Golfen	Aantal golfers in Drenthe (Intomart-onderzoek)
Watersport	Ledental Kon. Ned Watersport Verbond (SCP, Trends en det. in de sport)
Vissen	Uitgifte sportvisakte (OVV)
Paardrijden	Aantal leden van St. Ned. Hippische sportbond (SCP, Trends en det. In de sport)
Trimmen e.d.	Aantal deelnemers trimmen in Drenthe (SCP, AVO)
Schaatsen	Aantal deelnemers schaatsen in Drenthe (SCP, AVO, VKN)
Overige binnensport	Totaal aantal deelnemers sport in Drenthe (SCP, AVO)
Overige buitensport	Totaal aantal deelnemers sport in Drenthe (SCP, AVO)
Toeschouwer / begeleider sport	Toeschouwer bij sport in Drenthe (SCP, AVO)
Toeren	Aantal verplaatsingen voor toeren / wandelen (CBS)
Bezoek attractiepunt (speeltuinen e.d.)	Toerdata Noord / NBT bezoekersaantallen: attracties, Drenthe (NBTC)
Bezoek attractiepunt (pretpark e.d.)	Toerdata Noord / NBT bezoekersaantallen: attracties, Drenthe (NBTC)
Bezoek attractiepunt (dierentuin e.d.)	Toerdata Noord / NBT bezoekersaantallen: dierentuinen, Drenthe (NBTC)
Bezoek attractiepunt (kinderboerderij e.d.)	Bevolking (15-) in Drenthe (CBS)
Bezoek bezienswaardigheid (stad / dorp)	Bevolking in Drenthe (CBS)
Bezoek bezienswaardigheid (museum)	Toerdata Noord / NBT bezoekersaantallen: musea, Drenthe (NBTC)
Bezoek bezienswaardigheid (monumenten en overig)	NBT bezoekersaantallen: historische gebouwen, Drenthe (NBTC)
Bezoek evenement (jaarmarkt e.d.)	NBT bezoekersaantallen: evenementen, Drenthe (NBTC)
Bezoek evenement (tentoonstelling e.d.)	NBT bezoekersaantallen: evenementen, Drenthe (NBTC)
Bezoek evenement (overig)	NBT bezoekersaantallen: diversen, Drenthe (NBTC)
Recreatief winkelen	Totaal aantal afgelegde km voor winkelen (CBS)
Uitgaan (film) a)	Bioscoopbezoek Drenthe (NFC)
Uitgaan (toneel, concert)	Participatie bevolking concertbezoek in Drenthe (CBS)
Uitgaan (terrasje)	Omzet café's, Drenthe (HinC)
Uitgaan (uit eten)	Omzet restaurants, Drenthe (HinC)
Uitgaan (bar, café)	Omzet café's, Drenthe (HinC)
Uitgaan (kermis, circus)	Participatie bevolking pretparken in Drenthe (CBS)
Uitgaan (disco, bowling)	Omzet café's, Drenthe (HinC)
Uitgaan (overig)	Ontvangsten kansspelbelasting (CvT Kansspelen)
Overig (denksport)	Participatie bevolking denksport verenigingen in Drenthe (CBS)
Overig (vereniging)	Participatie bevolking in Drenthe verenigingen (CBS)
Overig (kinderactiviteiten)	Bevolking (15-) in Drenthe (CBS)
Overig (volkstuin)	Opp. volkstuinen (geaggregeerd) in Drenthe (CBS)
Overig (natuur en overig)	Ledenaantallen natuurorganisaties in Drenthe (SCP, AVO)

Verklaring van de afkortingen: AVO (Aanvullend Voorzieningen Onderzoek), CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), COS (Centrum Voor Onderzoek en Statistiek), CVO (Continue Vakantie Onderzoek), HinC (Horeca In Cijfers), OVB (Organisatie ter verbetering binnenvisserij), VKN (Vereniging Kunstijsbanen Nederland), CvT Kansspelen (College van Toezicht op Kansspelen), NBTC (Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen), NFC (Nederlandse Federatie voor de Cinematografie), SCP (Sociaal Cultureel Planbureau)

Bestedingen aan dagtochten

Voor het bepalen van de bestedingen per dagtochttype is gebruik gemaakt van bestedingcijfers afkomstig uit Toerdata Noord en bestedingcijfers afkomstig van het CBS. Omdat de Toerdata gegevens niet het gehele dagtochtsegment beslaan (in de steekproef van Toerdata Noord zitten niet alle dagtochtsegmenten zoals die worden meegenomen door het CBS), is voor bepaalde deelsegmenten gebruik gemaakt van bestedingcijfers van het CBS. Deze bestedingcijfers, die afkomstig zijn uit het CBS onderzoek van 2001/'02, zijn geactualiseerd op basis van productspecifieke prijs-indexcijfers van het CBS. Voor het bepalen van de afgeleide bestedingen is alleen gekeken naar bestedingcijfers uit Toerdata-Noord. In het CBS onderzoek worden afgeleide bestedingen namelijk buiten beschouwing gelaten. Omdat een deel van de dagtochten wordt gemaakt door de lokale bevolking zijn de afgeleide bestedingen niet voor alle segmenten bepaald. Het bepalen van afgeleide bestedingen over alle dagtochten zou zorgen voor een overschatting van dit segment.

Directe en afgeleide bestedingen

Bij de bestedingen is een onderscheid gemaakt naar directe bestedingen en afgeleide bestedingen. Voor de directe bestedingen is gekeken naar het bestede bedrag aan entree- en deelnamekosten voor de dagtocht, de consumptie kosten tijdens de dagtocht en de reiskosten om de dagtocht te maken. Voor de afgeleide bestedingen is gekeken naar de bestedingen aan boodschappen en duurzame goederen tijdens de dagtocht. Deze bestedingen vinden vooral plaats tijdens bepaalde typen dagtochten zoals het recreatief winkelen, het maken van een fietstocht of het bezoeken van een evenement.

3 Werkgelegenheid

Directe werkgelegenheid

De directe bestedingen aan dagtochten zorgen voor een werkgelegenheid van ruim 4.700 werkzame personen. Een aanzienlijk deel hiervan (ca. 70%) is werkzaam in de horeca. Bij de dagattracties en andere op dagrecreatie gerichte voorzieningen (zoals bijvoorbeeld zwembaden) zijn ongeveer 860 personen werkzaam. Dit is exclusief de werkgelegenheid in het horecagedeelte van deze voorzieningen.

Tabel b.3.2 Directe werkgelegenheid dagtochten 2007

	Aantal werkzame personen
Cultuur, recreatie en sport (waaronder dagattracties)	860
Horeca	3.290
Vervoer	590
Totaal	4.730

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Afgeleide werkgelegenheid

De afgeleide bestedingen zorgen nog eens voor ongeveer 3.840 werkzame personen aan werkgelegenheid. Deze werkgelegenheid komt vooral terecht in de detailhandel.

Tabel b.3.3 Afgeleide werkgelegenheid dagtochten 2007

	Aantal werkzame personen
Detailhandel	3.840
Totaal	3.840

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Indirecte werkgelegenheid

De bestedingen aan dagtochten zorgen bij de toeleveranciers voor een werkgelegenheid van ruim 2.790 werkzame personen. Deze werkgelegenheid komt in een veelheid van sectoren terecht zoals de groothandel en de zakelijke dienstverlening. Van deze personen is zo'n 1.180 werkzaam in Drenthe. De rest buiten Drenthe.

Tabel b.3.4 Indirecte werkgelegenheid van toeristische bestedingen in Drenthe 2007

	Aantal werkzame personen*
Indirecte werkgelegenheid	1.180
Totaal	1.180

* Terechtkomend in Drenthe

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

4 Toegevoegde waarde

Directe toegevoegde waarde

De bestedingen aan dagtochten zorgen voor een directe toegevoegde waarde in Drenthe van ruim 145 miljoen euro. Deze toegevoegde waarde is als volgt verdeeld over de sectoren.

Tabel b.3.5 Directe toegevoegde waarde dagtochten 2007 (in mln. euro)

	mln. euro
Cultuur, recreatie en sport (waaronder dagattracties)	32
Horeca	97
Vervoer	33
Totaal	162

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Afgeleide toegevoegde waarde

De afgeleide toegevoegde waarde als gevolg van de gemaakte dagtochten in Drenthe bedraagt ongeveer 103 miljoen euro.

Tabel b.3.6 Afgeleide toegevoegde waarde dagtochten 2007 (in mln. euro)

	mln. euro
Detailhandel	103
Totaal	103

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Indirecte toegevoegde waarde

De bestedingen aan dagtochten in Drenthe zorgen bij toeleveranciers nog eens voor een toegevoegde waarde van bijna 141 miljoen euro. Ca. 59 miljoen euro hiervan komt terecht in Drenthe zelf.

Tabel b.3.7 Indirecte toegevoegde waarde van toeristische bestedingen in Drenthe 2007

	mln. euro
Indirecte toegevoegde waarde	59
Totaal	59

* Terechtkomend in Drenthe

Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Bijlage 4 Uitwerking economische betekenis vakanties

1 Inleiding

Begripsbepaling

Vakanties worden in dit onderzoek afgebakend als ‘een verblijf buiten de eigen woning voor ontspanning of plezier met tenminste een overnachting anders dan bij familie of kennissen thuis doorgebracht’.

Uitgaande van de herkomst van de vakantieganger wordt doorgaans nog een nader onderscheid aangebracht in vakanties van Nederlanders in eigen land en het zgn. inkomend toerisme indien de vakantieganger afkomstig is uit het buitenland. Doorgaans worden ook dagtochten van buitenlanders tot het inkomend toerisme gerekend.

Omdat uit het onderzoek van Toerdata Noord blijkt dat maar een zeer klein gedeelte van de vakantiegangers uit het buitenland afkomstig is, is dit onderscheid in het navolgende achterwege gelaten en zijn beide categorieën gemakshalve onder één noemer gebracht. Het relatief beperkte aandeel van het inkomend toerisme blijkt overigens ook uit het CBS onderzoek ‘Het gebruik van logiesaccommodaties (CBS 2005)’.

2 Basisgegevens

Aantal overnachtingen

Op basis van gegevens van Toerdata Noord kan een beeld worden verkregen van het totaal aantal overnachtingen in de provincie Drenthe uitgesplitst naar type accommodatie. Vanwege verschillen in onderzoeksmethode wijken deze cijfers overigens af van de CBS Statistiek van logiesaccommodaties (zie onder andere Toerdata Noord 2001, p. 9). Zo werkt Toerdata Noord niet met een steekproef zoals het CBS, maar worden alle logiesaccommodaties via een enquête benaderd en worden ook de kleinere accommodaties in tegenstelling tot het CBS-onderzoek meegenomen. De gegevens zijn hierdoor vollediger.

Totale directe bestedingen en afgeleide bestedingen

De totale directe en afgeleide bestedingen kunnen worden gevonden door het aantal overnachtingen te vermenigvuldigen met de gemiddelde besteding per dag. In onderstaande tabel is het resultaat van de uitgevoerde analyse weergegeven.

Tabel b.4.2 Totale bestedingen tijdens vakanties in Drenthe 2007 (x miljoen euro)

Bestedingscategorie	Direct	Afgeleid	Totaal
Cultuur, recreatie en sport (waaronder dagattracties)	22	-	22
Horeca	194	-	194
Detailhandel	-	64	64
Totaal	216	64	280

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

3 Werkgelegenheid

Directe werkgelegenheid

Op basis van een inventarisatie van Toerdata Noord kan de directe werkgelegenheid die samenhangt met het verblijfstoerisme als volgt worden weergegeven:

Tabel b.4.3 Directe werkgelegenheid in relatie tot vakanties in de provincie Drenthe 2007

	Totaal
Cultuur, recreatie en sport (waaronder dagattracties)	230
Horeca	3.350
Detailhandel	-
Totaal	3.580

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Afgeleide werkgelegenheid

De afgeleide werkgelegenheid vloeit rechtstreeks voort uit de afgeleide bestedingen. Om deze werkgelegenheid te kunnen bepalen is ervan uitgegaan dat de afgeleide bestedingen hoofdzakelijk ten goede komen aan de detailhandel.

Tabel b.4.4 Afgeleide werkgelegenheid in relatie tot vakanties in de provincie Drenthe 2007

	Totaal
Detailhandel	1.340
Totaal	1.340

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Indirecte werkgelegenheid

De indirecte werkgelegenheid kan worden vastgesteld op basis van een IO-analyse. Met behulp van een dergelijke analyse kan de doorwerking worden bepaald van een gulden die wordt besteed in de toeristisch-recreatieve sector voor andere sectoren van de economie. Op basis van de uitgevoerde analyse bedraagt de indirecte werkgelegenheid voor het vakantiesegment circa 1.630 banen. Hiervan komen er 640 voor rekening van toeleveranciers in de regio. De werkgelegenheid bij toeleveranciers elders in Nederland bedraagt nog eens 990 banen.

Tabel b.4.5 Indirecte werkgelegenheid in relatie tot vakanties in de provincie Drenthe 2007

	Totaal*
Indirecte werkgelegenheid	640
Totaal	640

* Terechtkomend in Drenthe

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

4 Toegevoegde waarde

Directe en afgeleide toegevoegde waarde

Uit de productiewaarde (omzet) kan (op basis van de kostenstructuur van relevante deelsegmenten) de toegevoegde waarde worden afgeleid. In onderstaande tabel is de directe en afgeleide toegevoegde waarde van het vakantiesegment weergegeven.

Tabel b.4.6 Directe en afgeleide toegevoegde waarde vakantiesegment Drenthe 2007 (x miljoen euro)

Bestedingscategorie	Direct	Afgeleid	Totaal
Cultuur, recreatie en sport (waaronder dagattracties)	9	-	9
Horeca	99	-	99
Detailhandel	-	36	36
Totaal	108	36	144

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Indirecte toegevoegde waarde

Op basis van de uitgevoerde IO-analyse bedraagt de indirecte toegevoegde waarde circa 78 miljoen euro. Hiervan komt circa 40% voor rekening van toeleveranciers in de regio.

Tabel b.4.7 Indirecte toegevoegde waarde vakanties in de provincie Drenthe in Drenthe 2007

	Totaal*
Indirecte toegevoegde waarde	30
Totaal	30

* Terechtkomend in Drenthe

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Bijlage 5 Toelichting input-outputanalyse

Wat is een input output tabel

Een input output tabel geeft een gedetailleerde beschrijving van de goederen en dienstenstromen in een regio of land welke verband houden met het productieproces. Door zijn vorm kan een input output tabel zowel horizontaal als verticaal worden gelezen. Op de regels van de tabel wordt namelijk een overzicht gegeven van de goederen en dienstenstromen vanuit de onderscheiden sectoren (“output”), terwijl de kolommen inzicht geven in de goederen en dienstenstromen naar de sectoren (“input”).

De output of afzet van elke sector omvat de intermediaire leveringen (tussenproducten van sector naar sector) en de finale leveringen (uitvoer, consumptie, investeringen en voorraadvorming). De input of kostenzijde omvat de door andere sectoren geleverde intermediaire goederen en de primaire kosten (invoer, afschrijvingen, indirecte belastingen minus subsidies, lonen en salarissen en overig inkomen). Aldus verschaft de input output tabel voor de economische sectoren van het gebied waarop de tabel betrekking heeft, een volledig overzicht van de afzet en kostenstructuur.

Uitwerking van een voorbeeld

Ter verduidelijking van het voorgaande is hieronder een fictieve regionale I/O tabel weergegeven. Deze, in vergelijking met de werkelijkheid sterk vereenvoudigde, regionale tabel ziet er als volgt uit:

Tabel B.2.1 Illustratie: toepassing I/O-tabel

Sectoren	(1) leveringen aan:				(2) Totaal intermediair	(3) Finale levering	(4) Productie Totaal
	a	b	c	d			
(1) Levering van:							
a	10	12	14	7	43	57	100
b	8	9	0	3	2010	30	50
c	3	4	10	9	26	14	40
d	2	1	10	1	14	31	45
(2) Subtotaal	23	26	34	20	103	132	235
(3) Invoer	27	14	0	15	56		
(4) Toegevoegde waarde	50	10	6	10	76		
(5) Totale productie	100	50	40	45	235		

De leveringen van een sector in de regio bestaan uit de leveringen aan sectoren a t/m d in dezelfde regio ofwel de intermediaire leveringen (kolom (1)) en leveringen aan de finale vraag in de regio en daarbuiten (kolom (3)). De intermediaire leveringen zijn die leveringen die in de toegeleverde sector mede als input dienen voor de voortbrenging van het eindproduct. Zo levert bijvoorbeeld sector a 10 eenheden aan zichzelf (de interne leveringen), 12 eenheden aan b, 14 aan c en tot slot 7 eenheden aan sector d. Het totaal van de intermediaire leveringen van sector a bedraagt 43 (kolom (2)).

De finale leveringen (kolom (3)) zijn die goederen en diensten die het eindproduct vormen van het totale productieproces per sector. De finale leveringen kunnen bestaan uit:

- consumptiegoederen voor de gezinshuishoudingen in de regio;
- investeringsgoederen voor de bedrijven in de regio;
- export, onderverdeeld in export naar overig Nederland en het buitenland;
- goederen, geleverd aan de overheid in de regio;
- en tot slot kunnen er mutaties in de voorraadvorming plaatsvinden.

De totale productie van een sector (kolom (4)) bestaat dan uit het totaal van de intermediaire en de finale leveringen. De kostenstructuur van een sector, weergegeven door de kolommen van de sectoren, bestaat uit:

- de leveringen van grondstoffen en halffabrikaten door de sectoren in de regio, hieronder zijn eveneens de interne leveringen begrepen;
- de primaire kostencategorieën bestaande uit: de invoer van goederen onderverdeeld in invoer vanuit andere regio's (regel (3)) en de toegevoegde waarde (regel (4)), welke onderverdeeld kan worden in de kostencomponenten lonen en salarissen (inclusief de sociale lasten), het winstinkomen en de afschrijvingen.

Het totaal van alle kostencomponenten is per sector vermeld op regel (5). Het totaal van de inputs is gelijk aan de omvang van de totale productie. Per sector geldt, dat het totaal van de kostencomponenten (de inputs) gelijk is aan het totaal van de afzetcomponenten (de outputs). De productie van alle sectoren tezamen vormt de totale productie in de economie. In het voorbeeld is dit gelijk aan 235 eenheden.

Toepassingsmogelijkheden

Indien men erin slaagt voor elk van de onderscheiden sectoren gegevens te verzamelen over:

- intermediaire kosten (leveringen door andere sectoren),
- intermediaire leveringen (aan andere sectoren),
- primaire kosten, en
- finale leveringen,

Dan beschikt men over een kwantitatieve set van gegevens van de betreffende economie die zich uitstekend leent voor een beschrijvende analyse van de structuur en de ontwikkeling van het economisch proces.

Een belangrijke toepassingsmogelijkheid van de input output tabel berust daarnaast op de verbanden die er bestaan tussen de omvang van de finale productie van één bepaalde sector en de productie omvang van alle sectoren welke door het leveren van intermediaire goederen bijdragen in de totstandkoming van de productie van eerst bedoelde sector. Meer in het bijzonder is het dan op basis hiervan mogelijk de effecten na te gaan van een bestedingsimpuls in de vorm van bijvoorbeeld een stijging van de vraag naar investeringsgoederen, voor de gehele economie. Een toeneming van de vraag heeft immers niet alleen een direct effect op de productie van een bepaalde sector maar daarnaast door de vereiste toeleveringen ook indirecte effecten in alle mogelijke andere sectoren.

Ook deze sectoren zijn op hun beurt afhankelijk van (weer andere) sectoren, die eveneens toelieferingen nodig hebben, etc., etc. De indirecte effecten worden wel steeds kleiner zodat het gehele proces tot een einde komt. De som van alle indirecte effecten vormt het totale indirecte effect 1. De extra toename van de vraag in alle mogelijke sectoren wordt doorwerking genoemd. Dankzij dit doorwerkingseffect leidt een extra besteding van 1 euro tot een totale stijging van de economische transacties met meer dan 1 euro. De verhouding tussen het uiteindelijke effect en de impuls heet multiplier.

Een multiplier is dus een vermenigvuldigingsfactor die de mate van doorwerking of uitstraling weergeeft. Een multiplier met een waarde van bijvoorbeeld 1,5 geeft aan dat er behalve het oorspronkelijke directe effect ter grootte van 1, nog een additioneel indirect effect van 0,5 optreedt. De effecten kunnen daarbij zijn uitgedrukt in termen van werkgelegenheid (er is dan sprake van een werkgelegenheidsmultiplier) doch ook in termen van bijvoorbeeld productie, import en toegevoegde waarde.

Deze multipliers kunnen van sector tot sector verschillen. In sectoren waarin veel wordt ingevoerd of de winstopslag hoog is, is de multiplier relatief laag. Naarmate de economie van een regio een meer “open” karakter heeft, zal de verwevenheid met sectoren buiten de regio sterker zijn. Een belangrijk deel van de indirecte effecten van een bepaalde impuls zal dan, zoals dat heet, “weglekken” naar andere regio’s. Een verandering van de omvang van de productie van een bepaalde sector heeft dan weinig of zelfs hoegenaamd geen doorwerkingseffecten op de productieomvang in de andere sectoren van de betreffende regio. Met andere woorden de productiemultipliers zullen niet hoog zijn.

Het voorgaande betekent derhalve dat door input output analyse zicht kan worden gegeven op de directe en indirecte effecten van een bestedingsimpuls in termen van productie, werkgelegenheid en toegevoegde waarde.

Bijlage 6 Methodiek bepaling economische betekenis per gemeente

Voor de bepaling van de economische betekenis per gemeente is de economische betekenis van toerisme in Drenthe per subsegment (dus per type dagtocht en per type vakanties) als randtotaal genomen. Vervolgens zijn deze totalen met behulp van informatie per gemeente onderverdeeld naar deze gemeenten.

In het geval van vakanties is dit betrekkelijk eenvoudig omdat vaak het aantal overnachtingen per logiesaccommodatie per gemeente bekend is. Deze vormen vervolgens een prima maatstaf om de totale economische betekenis van vakanties verder te verdelen.

Voor de onderverdeling van de economische betekenis van dagtochten ligt dit minder eenvoudig omdat hierover slechts in beperkte mate informatie voorhanden is. Voor de verdeling over de gemeenten van de betekenis van dagtoerisme is onderscheid gemaakt naar directe en de afgeleide effecten

Over attractie- en evenementenbezoek per gemeente is vaak wel informatie beschikbaar maar bijvoorbeeld over het aantal gemaakte fietstochten per gemeenten geldt dit vaak niet. Waar informatie ontbreekt, is gebruik gemaakt van een indicator: een kenmerk dat iets zegt over de verdeling van een bepaald type dagtocht naar gemeente. Hiervoor is gebruik gemaakt van een veelheid van informatie. Deze informatie is vervolgens gebruikt om per type dagtocht het aantal dagtochten per gemeente vast te stellen. Door dit aantal vervolgens te vermenigvuldigen met de gemiddelde bestedingen is de omzet per dagtochttype bepaald. Een overzicht van de gebruikte indicatoren staat op de volgende pagina's weergegeven.

De afgeleide bestedingen zijn bepaald met behulp van cijfers van de Rabobank. De Rabobank heeft cijfers ter beschikking gesteld over het aantal pintransacties per gedetailleerde sector per gemeente. Daarnaast heeft de Rabobank ook het bedrag dat met deze pintransacties samenhangt opgeleverd. Met behulp van deze cijfers wordt het mogelijk om de totale afgeleide bestedingen per sector te verdelen over de verschillende gemeenten. Deze verdeling is gebeurd naar rato een gemeente een aandeel heeft in het pintransactiebedrag per sector zoals volgt uit de cijfers van de Rabobank. Gegeven de relatief korte tijd die er zit tussen deze meting en de vorige meting is de verwachting dat zich geen grote wijzigingen in de ruimtelijke spreiding van activiteiten over de provincie hebben voorgedaan en is ervoor gekozen de verdeelsleutels uit de vorige meting te hanteren.

Tabel b.6.1 Verdeelsleutels voor directe bestedingen aan vakanties en dagtochten

Segment	Sleutel	Bron
Dagtochten		
Strand bij zee	n.v.t.	n.v.t.
Strand bij meer, plas e.d.	Opp. / aantal zwemplassen in de gemeente	Prov. Drenthe
In openluchtzwembad	openluchtzwembaden in de gemeente	Prov. Drenthe
Niet aan water	bevolking per gemeente	Prov. Drenthe
Zwemmen binnenbad	aantal zwembaden in de gemeente	CBS / Prov. Drenthe
Wandelen	Opp. natuur per gemeente	CBS / Prov. Drenthe
Fietsen	Opp. natuur per gemeente	CBS / Prov. Drenthe
Golfen	aantal golfbanen in de gemeente	NGF
Watersport	Opp. water per gemeente	CBS
Vissen	Opp. water per gemeente	CBS
Paardrijden	aantal maneges in de gemeente	VVV
Trimmen e.d.	aantal inwoners per gemeente	Prov. Drenthe
Schaatsen kunstijsbaan	aantal kunstijsbanen in de gemeente	VKN
Schaatsen buiten	Opp. water per gemeente	CBS
Overige binnensport	binnensportaccommodaties in de gemeente	CBS / Prov. Drenthe
Overige buitensport	buitensportaccommodaties in de gemeente	CBS / Prov. Drenthe
Toeschouwer/begeleider sport (incl. sportevenementen)	aantal inwoners per gemeente	Prov. Drenthe
Toeren	Opp. per gemeente	CBS
Bezoek attractiepunt (speeltuin e.d.)	bezoekers attracties per gemeente	TDN
Bezoek attractiepunt (pretpark e.d.)	bezoekers attracties per gemeente	TDN
Bezoek attractiepunt (dierentuin e.d.)	bezoekers dierentuin per gemeente	TDN
Bezoek attractiepunt (kinderboerderij e.d.)	aantal jonge inwoners (jonger dan 14 jaar) per gemeente	CBS
Bezoek bezienswaardigheid (stad/dorp)	bezoek bezienswaardigheid per gemeente	TDN
Bezoek bezienswaardigheid (museum)	bezoekers musea per gemeente	YDN
Bezoek bezienswaardigheid (monumenten en overig)	bezoek bezienswaardigheid per gemeente	TRN
Bezoek evenement (jaarmarkt e.d.)	aantal bezoekers evenementen per gemeente met onderscheid type	TDN
Bezoek evenement (tentoonstelling e.d.)	aantal bezoekers evenementen per gemeente met onderscheid type	TDN
Bezoek evenement (overig)	aantal bezoekers evenementen per gemeente met onderscheid type	TDN
Recreatief winkelen	VVO per gemeente met minimum grens	D&P
Uitgaan (film)	bioscoop bezoek per gemeente (*1.000)	NFC
Uitgaan (toneel, concert)	schouwburgen en concertpodia per gemeente	prov Drenthe
Uitgaan (terrasje)	VVO horeca per gemeente	HinC
Uitgaan (uit eten)	VVO horeca per gemeente	HinC
Uitgaan (bar, café)	VVO horeca per gemeente	HinC

Uitgaan (kermis, circus)	VVO horeca per gemeente	HinC
Uitgaan (disco, bowling)	VVO horeca per gemeente	HinC
Uitgaan (bingo, casino)	VVO horeca per gemeente	HinC
Uitgaan (overig)	VVO horeca per gemeente	HinC
Overig (denksport)	bevolking	Prov. Drenthe
Overig (vereniging)	bevolking	Prov. Drenthe
Overig (kinderactiviteiten)	bevolking	Prov. Drenthe
Overig (volkstuin)	bevolking	Prov. Drenthe
Overig (natuur en overig)	bevolking	Prov. Drenthe

Vakanties

Hotel/ pension/ L&O

w.v. Hotel/pension	aantal overnachtingen in hotels/pensions per gemeente (*1.000)	TDN
w.v. Logies en ontbijt	aantal overnachtingen in hotels/pensions per gemeente (*1.000)	TDN

Kampeerterreinen

toeristische standplaatsen	aantal overnachtingen op toeristische plaatsen per gemeente (*1.000)	TDN
vaste standplaatsen	aantal overnachtingen op vaste plaatsen per gemeente (*1.000)	TDN
Groepsaccommodaties	aantal overnachtingen in groepsaccommodaties per gemeente (*1.000)	TDN
Recreatiewoningen (verhuur)	aantal overnachtingen in recreatiewoningen per gemeente (*1.000)	TDN
Tweede woningen	aantal recreatiewoningen CBS	TDN

Watersport

w.v. vaste ligplaatsen	aantal vaste ligplaatsen per gemeente	TDN
w.v. passanten	aantal passantenplaatsen per gemeente	TDN
w.v. verhuurboten	aantal bootverhuurbedrijven per gemeente	TDN

[Tabel b.6.2](#) Verdeelsleutels voor afgeleide bestedingen aan vakanties en dagtochten

Segment	Sleutel	Bron
Horeca	Aantal pintransacties horeca	Rabobank
Detailhandel	Aantal pintransacties detailhandel	Rabobank

Tabel b.6.3 Verdeelsleutels voor indirecte bestedingen aan vakanties en dagtochten

Segment	Sleutel	Bron
Landbouw	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Industrie	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Bouw	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Handel	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Horeca	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Transport	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Zakelijke diensten	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe
Overige diensten	Aantal banen van 12 uur of meer	Prov Drenthe

Gebruikte afkortingen: prov Drenthe (provincie Drente o.a. Drenthe in cijfers), CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek, o.a. bodemstatistiek), VKN (Vereniging Kunstijsbanen Nederland), HinC (Horeca in Cijfers, bedrijfsschap Horeca en Catering), TDN (Toerdata Noord), D&P (D&P Onderzoek en advies, Referentieset Detailhandel Nederland), NFC (Nederlandse Federatie voor de Cinematografie), NGF (Nederlandse Golf Federatie)

Bijlage 7 Overige relevante achtergrondinformatie

[1] Drentse gemeenten

Tabel b.7.1 Aantal dagtochten per gemeente 2007

	Aantal dagtochten *1.000	Aandeel %
De Wolden	919	3,7
Meppel	1.049	4,2
Tynaarlo	1.416	5,6
Aa en Hunze	1.576	6,3
Westerveld	1.662	6,6
Borger-Odoorn	1.695	6,7
Noordenveld	1.780	7,1
Coevorden	1.913	7,6
Midden-Drenthe	2.067	8,2
Hoogeveen	2.159	8,6
Assen	2.859	11,4
Emmen	6.020	24,0
Drenthe	25.114	100,0

Bron: CBS, bewerking ECORYS

Tabel b.7.2 Aantal overnachtingen per gemeente 2007

	Aantal overnachtingen *1.000	Aandeel %
Meppel	40	0,5
Hoogeveen	115	1,4
Assen	222	2,7
Tynaarlo	380	4,6
Noordenveld	438	5,3
Emmen	446	5,4
De Wolden	548	6,6
Midden-Drenthe	915	11,0
Borger-Odoorn	1.130	13,6
Aa en Hunze	1.160	14,0
Westerveld	1.200	14,5
Coevorden	1.690	20,4
Drenthe	8.283	100,0

Bron: Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Tabel b.7.3 Inwonertal per gemeente 2007

	Aantal inwoners	Aandeel
	Absoluut	%
Aa en Hunze	25.563	5,3
Assen	64.391	13,2
Borger-Odoorn	26.297	5,4
Coevorden	36.040	7,4
Emmen	108.832	22,4
Hoogeveen	54.383	11,2
Meppel	31.087	6,4
Midden-Drenthe	33.545	6,9
Noordenveld	31.439	6,5
Tynaarlo	31.731	6,5
Westerveld	19.287	4,0
De Wolden	23.602	4,9
Drenthe	486.197	100,0

Bron: Provincie Drenthe

Tabel b.7.4 Werkgelegenheid (banen van 12 uur of meer) per gemeente 2007

	Aantal banen	Percentage
	absoluut	%
Aa en Hunze	6.236	3,6
Assen	30.539	17,8
Borger-Odoorn	5.976	3,5
Coevorden	10.941	6,4
Emmen	41.091	23,9
Hoogeveen	21.229	12,4
Meppel	14.837	8,6
Midden-Drenthe	9.878	5,8
Noordenveld	9.831	5,7
Tynaarlo	8.675	5,1
Westerveld	7.015	4,1
De Wolden	5.338	3,1
Drenthe	171.586	100,0

Bron: Provincie Drenthe

Tabel b.7.5 Directe en afgeleide werkgelegenheid dagtochten 2007 (in werkzame personen >12 uur)

	Directe werkgelegenheid dagtochten		Afgeleide werkgelegenheid dagtochten		Totaal werkgelegenheid dagtochten	
	werkzame personen	In % van het totaal	werkzame personen	In % van het totaal	Werkzame personen	In % van het totaal
	Aa en Hunze	280	5,9	230	6,1	510
Assen	540	11,5	450	11,7	990	11,6
Borger-Odoorn	320	6,9	270	6,9	590	6,9
Coevorden	360	7,6	300	7,7	660	7,7
Emmen	1.240	26,2	930	24,3	2.170	25,3
Hoogeveen	390	8,3	330	8,6	720	8,4
Meppel	180	3,8	150	3,9	330	3,9
Midden-Drenthe	380	8,0	320	8,3	700	8,2
Noordenveld	300	6,4	260	6,8	560	6,6
Tynaarlo	280	6,0	210	5,5	490	5,7
Westerveld	300	6,3	270	7,0	570	6,6
De Wolden	150	3,1	130	3,3	270	3,2
Drenthe	4.730	100,0	3.840	100,0	8.570	100,0

Noot: vanwege afrondingen kunnen kleine verschillen optreden

Tabel b.7.6 Directe en afgeleide toegevoegde waarde dagtochten 2007 (in mln. euro)

	Toegevoegde waarde directe bestedingen		Toegevoegde waarde afgeleide bestedingen		Totaal toegevoegde waarde dagtochten	
	* mln. euro	In % van het totaal	* mln. euro	In % van het totaal	* mln. euro	In % van het totaal
	Aa en Hunze	9,5	5,8	6,3	6,1	15,8
Assen	18,6	11,5	12,1	11,7	30,7	11,6
Borger-Odoorn	11,1	6,8	7,2	6,9	18,2	6,9
Coevorden	12,3	7,6	8,0	7,7	20,3	7,7
Emmen	42,8	26,4	25,1	24,3	67,9	25,6
Hoogeveen	13,5	8,3	8,9	8,6	22,4	8,4
Meppel	6,2	3,8	4,0	3,9	10,2	3,9
Midden-Drenthe	13,0	8,0	8,6	8,3	21,5	8,1
Noordenveld	10,4	6,4	7,0	6,8	17,3	6,5
Tynaarlo	9,4	5,8	5,7	5,5	15,1	5,7
Westerveld	10,2	6,3	7,2	7,0	17,4	6,5
De Wolden	5,0	3,1	3,4	3,3	8,5	3,2
Drenthe	162,0	100,0	103,4	100,0	265,4	100,0

Tabel b.7.7 Directe en afgeleide werkgelegenheid vakanties 2007 (in werkzame personen >12 uur)

	Directe werkgelegenheid vakanties		Afgeleide werkgelegenheid vakanties		Totaal werkgelegenheid vakanties	
	werkzame personen	In % van het totaal	werkzame personen	In % van het totaal	Werkzame personen	In % van het totaal
	Aa en Hunze	440	12,3	150	11,2	590
Assen	100	2,8	40	3,0	140	2,8
Borger-Odoorn	520	14,5	170	12,7	690	14,0
Coevorden	780	21,8	250	18,7	1.030	20,9
Emmen	230	6,4	110	8,2	340	6,9
Hoogeveen	50	1,4	40	3,0	90	1,8
Meppel	20	0,6	20	1,5	40	0,8
Midden-Drenthe	400	11,2	140	10,4	540	11,0
Noordenveld	180	5,0	110	8,2	290	5,9
Tynaarlo	190	5,3	60	4,5	250	5,1
Westerveld	460	12,8	180	13,4	640	13,0
De Wolden	210	5,9	70	5,2	280	5,7
Drenthe	3.580	100,0	1.340	100,0	4.920	100,0

Noot: vanwege afrondingen kunnen kleine verschillen optreden

Tabel b.7.8 Directe en afgeleide toegevoegde waarde vakanties 2007 (in mln. euro)

	Toegevoegde waarde directe bestedingen		Toegevoegde waarde afgeleide bestedingen		Totaal toegevoegde waarde vakanties	
	* mln. euro	In % van het totaal	* mln. euro	In % van het totaal	* mln. euro	In % van het totaal
	Aa en Hunze	13,2	12,3	4,0	11,0	17,2
Assen	3,0	2,8	1,2	3,3	4,2	2,9
Borger-Odoorn	15,6	14,5	4,6	12,6	20,1	14,0
Coevorden	23,5	21,8	6,8	18,8	30,3	21,1
Emmen	6,8	6,3	2,9	8,1	9,7	6,7
Hoogeveen	1,5	1,4	1,0	2,8	2,5	1,8
Meppel	0,7	0,6	0,5	1,3	1,2	0,8
Midden-Drenthe	11,9	11,0	3,8	10,6	15,7	10,9
Noordenveld	5,5	5,1	2,9	8,0	8,4	5,8
Tynaarlo	5,6	5,2	1,6	4,5	7,2	5,0
Westerveld	14,0	13,0	4,8	13,4	18,8	13,1
De Wolden	6,4	5,9	2,0	5,5	8,4	5,8
Drenthe	107,6	100,0	36,1	100,0	143,6	100,0

[2] Gemeente Ooststellingwerf

Op verzoek van de opdrachtgever net als bij de vorige meting weer gekeken naar de betekenis van de sector toerisme en recreatie voor de in Friesland gelegen gemeente Ooststellingwerf. Dit omdat deze gemeente grenst aan Drenthe en vanuit landschappelijk en toeristisch oogpunt veel verwantschap toont met Drenthe. In de navolgende tabellen volgt een *indicatieve* aanduiding van de omvang van de toeristisch-recreatieve sector voor deze gemeente, waarbij op hoofdlijnen de aanpak gevolgd is zoals hiervoor geschetst in bijlagen 3, 4 en 6.

Tabel b.7.9 Aantal inwoners 2007

	Aantal inwoners absoluut	Aandeel %
Ooststellingwerf	26.221	4,1
Frýslan	642.209	100,0

Bron: Fryslân in cijfers

Tabel b.7.10 Werkgelegenheid 2007 (banen van 12 uur of meer)

	Aantal banen absoluut	Aandeel %
Ooststellingwerf	6.484	3,1
Frýslan	218.205	100,0

Bron: Fryslân in cijfers

Tabel b.7.10 Aantal dagtochten en overnachtingen 2007

	Dagtochten *1.000	Aandeel %	Overnachtingen *1.000	Aandeel %
Ooststellingwerf*	1.753	5,8	352	3,1
Frýslan	30.391	100,0	11.255	100,0

* Betreft grove inschatting. Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Tabel b.7.11 Bestedingen dagtochten en vakanties 2007

	Dagtochten *mln. euro	Aandeel %	Vakanties *mln. euro	Aandeel %
Ooststellingwerf*	34	5,3	12	2,8
Frýslan	644	100,0	439	100,0

* Betreft grove inschatting. Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

Tabel b.7.12 Werkgelegenheid toerisme & recreatie 2007

	Dagtochten	Vakanties	Totaal	In % van totale lokale werkgelegenheid
Ooststellingwerf*	580	200	780	12%

* Betreft grove inschatting. Bron: CBS, Toerdata Noord, bewerking ECORYS

